

Kisebbségpolitika, kisebbségi érdekérvényesítés Magyarországon

Jegyzet

Összeállította Koller Inez

2008. május 6.

Tartalom

1. Etnikai struktúra Magyarországon
2. Kisebbségelméleti fogalmak, megközelítések
3. A nemzetközi kisebbségvédelmi rendszer főbb elemei
4. Történelmi előzmények
5. A rendszerváltás és az első két kormányzati ciklus
6. A kisebbségek politikai érdekérvényesítési lehetőségei
7. Helyi kisebbségek, a pécsi modell

I. Etnikai Struktúra Magyarországon

A kisebbségek kutatása Magyarországon

Magyarországon 1918 előtt sok nemzeti kisebbség élt, de akkoriban alig írtak róluk magyarul. 1918 után számuk alaposan lecsökkent a területi változások nyomán; ekkor már több tanulmány, monográfia foglalkozott a háború előtti helyzetükkel, de az 1918 utáni állapotokról megint szinte semmit nem írtak, mert a tudomány és a politika számára csak az a korábbi fejlődés volt érdekes, ami az ország felbomlásához vezetett. A pártállam idején ismét nem illett sokat írni a kisebbségekről, mert úgy számították, hogy ezek úgyis eltűnnek: a szocializmusban – úgymond – automatikusan megoldódik a kisebbségi kérdés, ami nyíltan soha be nem vallottan a kisebbségeknek az államnemzetbe való beolvadását jelentette. Persze hivatalosan ennek éppen az ellenkezőjét hirdették, hogy ti. a szocializmus biztosítja egyedül a kisebbségek jogait és további fejlődésük lehetőségeit. A pártállam ezt könnyűszerrel megígérhette, hiszen azzal számolt, hogy a kisebbségek csekély létszámúak maradnak a jövőben is, mert lám már a németek sincsenek olyan sokan. A cigányok kérdése külön dolognak számított, a pártállam hevesen tiltakozott az ellen, hogy őket is kisebbségnek tekintsék, esetükben csak szociális csoportról volt szabad beszélni. A hivatalos indoklás szerint a cigányok magyar anyanyelvűek, tehát voltaképpen magyarok, hátrányos helyzetük csupán szociális kérdés, és az is hamarosan megoldódik. Igaz, 1968-tól a párt és a kormányzat már nagyobb figyelmet fordított a kisebbségekre, párhuzamosan a határon túli magyarok iránt feléledő érdeklődéssel. A nyugati magyarsággal a vezetés még ekkor sem kívánt foglalkozni, hiszen tagjai az imperialista országokban éltek, az imperialista politikát támogatták.

A rendszerváltozással módosult a helyzet annyiban, hogy a roma etnikumot elismerték kisebbségnek, de etnikai és nem nemzeti kisebbségnek, mondván: a nemzeti kisebbség anyaországgal rendelkezik, a cigányoknak viszont nincs anyaországuk. Míg korábban az egész kisebbségi (vagy nemzetiségi) ügyet a kultuszminisztérium egyik osztálya intézte, most külön hivatal jött létre a kisebbségek ügyével való foglalkozásra. Mint neve is mutatja (Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal), ez csak az etnikai alapú kisebbségi típussal foglalkozik, az egyéb szempontok szerint szerveződő csoportok kívül esnek illetékessége hatókörén. A Hivatal eredetileg a Miniszterelnökség felügyelete alá tartozott, az 1988-ban felállt új kormány viszont az igazságügyi minisztériumot bízta meg az intézmény állami felügyeletével. Végül 2007-ben újfent a Miniszterelnöki Hivatal egyik főosztályává alakult át. (Forrás: Niederhauser Emil – Kisebbségek a mai Magyarországon Kisebbségkutatás 2000/1)

Közép-európai kitekintés

Közép-Európában összesen 107 olyan nemzeti, etnikai kisebbségi csoport található, amelyek lélekszáma a legutóbbi népszámlálások hivatalos adatközlése szerint meghaladja az ezer főt. A legalább tízezres lélekszámú közösségek 61, a százezres nagyságrendet elérő közösségek száma pedig 16. A milliós lélekszámot pedig csupán az erdélyi magyar és roma, illetve a csehországi morva közösség haladja meg. A 107 kisebbségi közösség összlétszáma valamivel meghaladja a 7 milliót, azaz a térség 81 milliónyi összlakosságának 8,6 százalékát jelenti. A minden országban és régióban megtalálható roma közösségek mellett a hét szomszéd államban és Csehországban élő magyar kisebbségek, a térség hét országában kimutatott szlovák és a térség hat államában fellelhető német népcsoportok alkotják a közel hatvan kisebbségi csoport nagyobbik felét. Lélekszámban a hivatalos adatok szerint a 2,75 milliónyi határon túli magyar, a valósághoz minden bizonnyal közelebb álló becslések alapján azonban

már a 4,5-6 millióra becsült közép-európai cigányság alkotja a legnagyobb lélekszámú közép-európai kisebbségcsoportot. Ez utóbbi becslések átlagát alapul véve egyébiránt a kisebbségek arányszáma megközelíti a térség összlakosságának 12-13 százalékát.

A közép-európai kisebbségek 20. századi történetét a népfogyatkozás, a kényszerasszimiláció, az etno- és genocídiumok, az etnikai tisztogatások, az erőszakos belső telepítések, a ki- és áttelepítések negatív következményei határozták meg. Közép-Európa 20. század eleji etnikai térképéről mára nagyjából eltűntek a német és zsidó közösségek, eredeti népességarányukhoz képest töredékére csökkent a magyarországi kisebbségek, s kevesebb mint a felére a magyar kisebbségek részesedése valamennyi szomszéd országban. Ezt a radikális fogyást mutatják a 20. századi közép-európai térképek és nemzetiségi statisztikák, az utolsó perc szindrómája, a teljes asszimilációtól, az eltűnéstől való félelem jellemzi a térség legtöbb kisebbségi közösségének értelmiségi-politikai diskurzusait.

Amíg tehát a 20. század elején a térség minoritásainak nagyobbik hányadát az új határok által létrehozott kényszerkisebbség kategóriájába lehetett besorolni, ma szinte kivétel nélkül mindegyik mint egyfajta maradékközösség jellemezhető. S jó okunk van rá, ha minden körülményeskedő elemzés nélkül már itt jelezzük, hogy e két szubjektív kritérium mentén kijelölt kategória – vagyis a kényszerkisebbség és a maradékkisebbség – között (a század folyamán szinte végig virulens nemzetállami nacionalizmusok jóvoltából) igen szoros összefüggések mutathatók ki. Igaz persze, hogy a történeti kisebbségek sem jártak jobban, sőt a térség legtöbb országában a zsidó közösségek gyakorlatilag megszűntek létezni, a német és a szlovák kisebbségek pedig mára csupán töredékeikben léteznek. Mindennek legfőbb okát kétségkívül abban jelölhetjük meg, hogy a kelet-közép-európai nemzetállamok kivételes rövid időszakoktól eltekintve általában nem a kisebbségi csoportok elismerésére, egyenjogúsítására és közösségként való integrálására, hanem kiiktatásukra, asszimilálásukra és minél teljesebb felszámolásukra törekedtek.

Történeti szakaszok

A térség kisebbségeinek kialakulása alapvetően négy nagy korszakra és három történeti tényezőre vezethető vissza: a középkori kolonizációs és migrációs folyamatokra, amelyek eredményeként a térség nemzeti királyságai a Habsburg, az orosz és a török birodalmakba olvadtak be, s ezek keretei között találták meg helyüket, a térség hagyományos történeti kisebbségi közösségei a 12–17. század folyamán kialakultak.

A másik nagy történeti korszakot a török kor után elkezdődött újratelepítések, Lengyelország felosztásainak periódusa jelentette, amikor Közép-Európa etnikai térszerkezete igen nagy mértékben mozaikszerkezetűvé vált. Ekkor alakultak ki azok a soknemzetiségű régiók, mint pl. a baranyai-tolnai, bácskai német–szláv–magyar vagy a bánági német–szláv–magyar–román régiók.

A harmadik korszakot a 19. század urbanizációs, iparosodási folyamatainak kísérőjelenségeként felerősödött interregionális, internacionális és interkontinentális migrációs hullámok és erőteljes asszimilációs folyamatok jelentették, amikor a térség történetileg kialakult etnikai erőviszonyaiban először jelentkeztek a nemzetállami befolyások.

A 20. század eleji államjogi változások jelentették a negyedik korszak nyitányát, amikor a soknemzetiségű birodalmak helyén létrejött nemzeti kisállamokban a korábban domináns

német, magyar, mohamedán nemzeti közösségek egész sora került akarata ellenére kisebbségi pozícióba.

A kisebbségek történeti kialakulásában nem annyira a kényszer, illetve az önkéntesség mozzanata a fontos, hanem sokkal inkább az, hogy az eredeti nemzeti közösségtől való leválás pillanatában a modern nemzettudat legfontosabb hordozói – az egységes irodalmi nyelv, a nemzeti, állami politikai program, az egységes nemzeti kultúra, gazdaság, piac – fejlődésüknek éppen melyik stádiumában voltak. Ebből a szempontból a 19. század közepe előtt kialakult és az eredeti nemzeti közösségtől földrajzilag is távolra kerülő kisebbségi csoportok már csupán kis számú értelmiségi közvetítők révén kapcsolódtak az eredeti nemzeti közösség nyelvi-kulturális és politikai-gazdasági fejlődéséhez, így a formálódó nemzeti közösségtudat csak közvetve érezte hatását. Térségünk s azon belül a trianoni Magyarország területén kialakult kisebbségek nagyobbik része ez utóbbi módon alakult ki, s a fentebb jelzett közvetett és közvetített nemzettudat a helyi vizsgálatok eredményeiben is visszatükröződik. Így pl. a pilisi szlovákok, az istvánmajori lengyelek vagy a Pest, Veszprém megyei németek, de a bánági, szatmári vagy éppen a szepességi német szórványok körében végzett identitás-vizsgálatok azt mutatták, hogy az eredeti nemzeti közösség kiválást követő nyelvi-kulturális, politikai fejlődéséről szükségképpen csak közvetett és bizonytalan tudással rendelkeznek. Ezeknek a regionális történeti kisebbségeknek a történeti identitásában a kisebbségi közösség, illetve a befogadó és új otthont adó haza és tájegység történelmével való azonosulás a domináns. A 20. század utolsó évtizedében azonban részben az anyanemzetek államalapításainak, részben a kapcsolattartás dinamikusan fejlődő új meg új lehetőségeinek a következtében a kisebbségek önrevitalizációs törekvéseinek egyik korábban alig remélt lehetőségét éppen az anyanemzetek kulturális-tudományos, gazdasági s részben politikai életébe való bekapcsolódás jelentheti. Ennek a folyamatnak a kezdeti eredményeit máris tapasztalhatjuk a térség német, szlovén, horvát, szlovák, ukrán, cseh kisebbségei esetében. Kiemelkedő példaként említhetjük a lengyelországi és magyarországi németeket, a karintiai és a magyarországi szlovéneket, a burgenlandi horvátokat, de a magyar–magyar kapcsolatok Erdély, Szlovákia és Kárpátalja vonatkozásában is szemünk láttára alakulnak át, s kibontakozóban van egyfajta új kulturális integratív modell.

A kisebbségi közösségek fejlődését, kohézióját a történeti tényezők mellett alapvetően befolyásolja a csoport földrajzi elhelyezkedése, településszerkezete. A térség kisebbségeinek nagyobbik része éppen a létrejöttük sajátosságai folytán, illetve a 19–20. századi történeti folyamatok (migrációs, urbanizációs folyamatok, kényszertelepítések) miatt mára jórészt szórványhelyzetbe, a korábban általuk dominált etnikai régiókon belül is kisebbségi pozícióba került. A felvidéki, kárpátaljai, erdélyi (székelyföldi) és bácskai magyar, a csehországi (sziléziai lengyel) etnikai tömbök mára jószerivel inkább kivételnek számítanak, s a kompakt magyar településszerkezet fennmaradása jórészt viszonylagos rövid létezésüknek, illetve kialakulásuk körülményeinek, határ menti fekvésüknek köszönhető. A határmentiség ugyanakkor egyszerre jelenti a közvetlen kapcsolattartás lehetőségét és a többségi nemzetek veszélyeztetettség-érzetének ébren tartását s a kisebbségi magyar önkormányzati törekvések elutasítását. A közép-európai kisebbségek többségének térszerkezetére a korábbi etnikai régiókon belüli szórványhelyzet, a nyelvszigetek és a városi kisebbségi közösségek kialakulása a jellemző.

A közép-európai kisebbségek tipológiai sajátosságainak másik nagy kritérium-együttesét a nyelvhasználati jellemzők határozzák meg. Előljáróban leszögezhetjük, hogy a 20. század folyamán a többségi és kisebbségi közösségek között alapvető megkülönböztető etnikai jegyként értékelhetjük azt a tényt, hogy a század végére a kisebbségek nagy többsége közel

teljes egészében két- vagy többnyelvűvé vált, szemben a térség többségi nemzeteinek szinte kizárólagos egynyelvűségével. A bilingvizmus foka, az anyanyelv pozíciója alapján az első külön csoportba tartoznak az anyanyelv-domináns kisebbségek: pl. a szlovákiai, erdélyi, vajdasági, kárpátaljai magyarok, az erdélyi, vajdasági szlovákok, a kárpátaljai és vajdasági ruszinok, a csehországi lengyelek, a lengyelországi litvánok, ukránok, fehéroroszek, a horvátországi, romániai szerbek, a kárpátaljai oroszok. Az anyanyelv dominanciája azonban még a felsorolt csoportokon belül is egyre kevésbé magától értetődő, a társadalmi mobilitás, a városi környezet, a szórványosodási folyamatok, a vegyes házasságok egyre nagyobb aránya, az anyanyelv társadalmi presztízse, használatának jogi és kommunikációs akadályai minden kisebbség körében szinte napról napra csökkentik az anyanyelvhasználat körét. A második csoportba a kétnyelvű, de másodnyelv-domináns kisebbségek tartoznak. Ezek esetében a környezeti vagy másodnyelv szerepét betöltő többségi vagy államnyelv dominál a mindennapi nyelvi érintkezésben s egyre inkább a családon belüli nyelvhasználatban is. A másodnyelv-domináns kisebbségi közösségek csoportjába tartozik eltérő mértékben szinte valamennyi magyarországi kisebbség, valamint a térség többi országában élő szlovén, német, szlovák, cseh, cigány kisebbségek, s a magyar kisebbségek közül a szlovéniai és horvátországi közösség, a csehországi szlovákok. A másodnyelv dominanciája ellenére ezek a kisebbségek, illetve a kisebbségi csoporton belül a közösség jelentős hányada anyanyelvként a kisebbség eredeti nyelvét adja meg a népszámlálások során. A másodnyelv túlsúlyával szemben rövid távon egyedül a német irodalmi nyelv megtanulásával anyanyelvüket újratanuló német kisebbségek tudnak nagyobb sikereket elérni, de az anyanemzetek és államaik presztízsenek, gazdasági sikereinek kisugárzása Csehország, Lengyelország, Szlovénia, Szlovákia, Horvátország és minden bizonnyal előbb-utóbb Románia, Ukrajna, illetve Szerbia részéről is érezhető hatását e nemzetek kisebbségei körében. A nyelvváltás fokozatainak különös jelentőségét aligha kell hangsúlyoznunk, hiszen a nyelv- és identitásváltás minden közösség esetében igen szorosan összefügg egymással.

A közép-európai kisebbségek tipológiai besorolásánál a történeti, területi, nyelvi kritériumok objektív támpontokat adhatnak az egyes közösségek meghatározásához és besorolásához. Ezeknek az objektív kritériumoknak a sorát még tovább bővíthetnénk a közösségek jogi státusának vizsgálatával (egyenjogú, kulturális csoportjogokkal rendelkező, nyelvhasználati csoportjogokkal rendelkező, egyéni jogokkal rendelkező, szerzett jogaiából veszítő, permanens restriktív elszennvedő, diszkriminált kisebbségek) vagy a kisebbségi pártok politikai programjainak osztályozásával (szeparatista, autonomista, integratív, asszimilációpárti stb.). A viszonylag egyszerű objektív osztályozási szempontok mellett a közösségekhez tartozó személyek csoporthoz való tartozását azonban az objektív vagy annak tetsző tényezők, kritériumok mellett szubjektív tényezők egész sora is befolyásolja, s ezeket sem hagyhatjuk figyelmen kívül a tipológiai sajátosságok és hasonlóságok feltérképezésénél. A kisebbségi közösséghez az anyanyelv közössége, a lokális közösség kötelékeinek és a származás egy-két generáción belül mindenki számára egyértelmű folytonossága mellett más, szubjektív kapcsolatokkal is lehet kötődni. Egy-egy kisebbséggel a történeti sorsközösség vállalása, a kisebbség szokásaival, értékrendjével való azonosulás alapján, erkölcsi szolidaritás révén is lehet teljesen vagy részlegesen identifikálódni. Az eredeti vagy a kisebbségi fejlődés során anyanemzeti szerepkörbe került nyelvi, kulturális nemzeti közösséghez való tartozás tudata, azaz a nemzeti identitás primátusa a nemzeti kisebbségekként meghatározható közösségek egyik legfontosabb közös jellemzője. A kisebbségi magyarok körében végzett szociokulturális, társadalomlélektani vizsgálatok például azt mutatják, hogy a hét szomszédországi magyar kisebbség közül a négy nagyobb közösséget a magyar nemzeti identitás vállalása jellemzi: a lekérdezés során felkínált közösségi identitásformák között a szlovákiai, kárpátaljai, erdélyi és vajdasági magyarok döntő többsége elsősorban az

egyetemes magyar nemzethez tartozónak érzi magát. Hasonló egyöntetűsége utaló jelek az egymás államaiban élő délszláv nemzeti kisebbségek, valamint a csehországi lengyelek esetében figyelhetők meg. A térség maradék német kisebbségei esetében az egyesült Németország gazdasági, politikai sikerei, a német nyelv presztízse, az újonnan létrejött közép-európai kisállamok esetében pedig az önálló nemzetállam kisebbségei iránti érdeklődése elsősorban az értelmiség és a középrétegek soraiban váltott ki a nemzeti tudat megerősödése irányába mutató reakciókat. A történetileg több száz éve kialakult kisebbségek esetében a hullámzó erősségű etnikai identitás jegyei a jellemzőek: az anyanyelv vagy anyatájnyelv tiszteletével, a kisközösség saját etnikus tradícióinak ápolásával, átadásával az erős származástudat jelenlétével meghatározható etnikai azonosságtudat elsősorban abban különbözik a nemzeti identitástól, hogy a csoportidentitás a kisebbség valóságos közösségére terjed ki, s az anyanemzeti kötődések, vonzalmak csupán kiegészítik ezt az identitásformát. A magyarországi kisebbségekhez tartozó nem értelmiségi csoportok, személyek nagyobb részét alapvetően ez az identitástípus jellemzi, mint ahogy a térség többi, bolgár, örmény, szlovák, cseh, szlovén kisebbsége körében is ez a fajta csoportidentitás a leggyakoribb. A regionális (lokális) identitás az etnikai és nemzeti csoporttudat fontos kiegészítő elemeként van jelen a közép-európai kisebbségek önazonosság-tudatában. Liszka József, szlovákiai magyar néprajzkutató szerint a szlovákiai magyarság nemzeti identitása mellett nem a szlovákiai magyar kisebbség egységes mi-tudata, hanem a csallóközi, palócföldi, honti, nógrádi, bodrogi, ungvideki magyar kistérségekhez való kötődés a magyarság csoporttudatának második számú domináns eleme. Ugyanez a jelenség az egységesen erdélyiként, vajdaságiként emlegetett magyar közösségek esetében is jól megfigyelhető. A hazai kisebbségek hagyományos régióinak magyar többségűvé válásával a regionális tudati kötődések ugyan lazulóban vannak, de főként a szlovén s részben a román, szlovák és a horvát kisebbség, illetve a baranyai német közösség esetében mindmáig fontos kiegészítő identifikációs tényező a szűkebb pátriaként megélt régióval, településsel való azonosulás tudata. A csehországi és szlovákiai morva és sziléziai kisebbség 1990. évi népszámlálás során regisztrált nagyszámú jelentkezését alighanem egyszeri jelenségként kell értékelni, hiszen a tartományi különállás politikai tartalmát Prágának sikerült semlegesíteni, a morva regionális nemzeti mozgalom pedig az elmúlt években elveszítette tömeges támogatottságát. Az összetett államnemzet, politikai nemzet kategóriáival való azonosulásra tömeges méretekben Közép-Európában a volt Jugoszláviában akadt példa, ahol a magukat jugoszlávoknak vallók száma 1981-ben az egész ország területén meghaladta az 1,2 milliót, Vajdaságban megközelítette a kétszáz-, Horvátországban pedig a négyszázezeret. A csehszlovák identitás ugyanakkor 1968 után egyszer sem érte el az tízezeres számot. Ugyanakkor a nyelvváltás utáni szakaszba jutott kisebbségek a kettős identitás feladását követően származástudatuk esetleges megőrzése mellett az állampolgári közösséget tartva célközösségnek, legtöbbször az állampolgárság és nemzetiség azonosításával jutnak el a többségi nemzeti közösség vállalásához.

A domináns identitásformák csoporttudatra gyakorolt hatását a kisebbségek belső kohéziója felől is érdemes megvizsgálni. A fogyó lélekszámú, a nyelv- és identitásváltás által elbizonytalanodott kisebbségi közösségek esetében aligha lehet feltételezni az egész csoportra kiterjedő egységes, erős mi-tudatot. Az erős csoporttudat még a kompakt településszerkezettel, domináns nemzeti tudattal rendelkező kisebbségek esetében is leginkább a tartós válsághelyzetekben alakul ki és állandósul. A csoport belső kohézióját a közép-európai kisebbségek esetében leggyakrabban a kisebbség politikai képviselője és értelmisége képes biztosítani, s ezekre legtöbbször a többség negatív politikai lépései szoktak rásegíteni. A kisebbségi jogok kiterjesztése csak az önkormányzati modell esetén képes a

belsőkohéziót növelni, a részleges jogkiterjesztés pl. a nyelvhasználat, az oktatás vagy más kulturális jogok terén általában a csoportszolidaritás gyöngülését eredményezi.

(Forrás: Szarka László – A közép-európai kisebbségek tipológiai besorolhatósága Kisebbségkutatás 1999/2)

A magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségek

Hazánkban törvény nevesíti a magyarsággal legalább 100 esztendeje együtt élő nemzeti és etnikai kisebbségeket. Ezek a magyar abc sorrendjében az alábbiak: *bolgár, cigány, görög, horvát, lengyel, német, örmény, román, ruszin, szerb, szlovák, szlovén és ukrán.*

A 15. században kezdődött török háborúk, majd a 150 éves török megszállás alatt az ország középső részén drasztikusan csökkent a népesség. Időközben a keleti és déli határszéleken megindult a román és a szerb népcsoportok tömeges beáramlása. A törökök kiűzése után a Habsburg birodalom egyik társországává vált Magyarország uralkodói különféle kedvezményeket kínálva főleg német és szlovák telepeseikkel népesítették be a korábban magyarok lakta vidékeket. Ennek eredményeképpen a 18. sz. végén az országban élő nemzetiségek összlétszáma már meghaladta a magyarokét. A 19. sz. közepén csupán a lakosság 41-48%-a volt magyar.

Az I. világháborút lezáró 1920-as Trianoni békeszerződés azonban radikálisan megváltoztatta a Kárpát-medence politikai és etnikai térképét. Magyarország ekkor a korábbi területeinek kétharmadát elveszítette, és a 93 000 km²-es országban a nemzeti és etnikai kisebbség száma a kialakult új országhatárok következtében a töredékére csökkent.

A bolgárok több hullámban települtek le a Kárpát medencében. A hazánkban ma élő bolgárok elődei kertészekként, kereskedőkként kerültek Magyarországra. 1914-ben Budapesten létrehozták a Magyarországi Bolgárok Egyesületét. Az ország több városában saját erőből építettek iskolát és kápolnát, majd a magyar fővárosban bolgár ortodox templomot. Közadakozásból készült el a Bolgár Művelődési Ház Budapesten.

A Magyarországra a 14-15. században érkezett, vándorló életmódot folytató cigányok a 18. században kezdtek áttérni a letelepült életformára. Hagyományos kereskedő és kézműves foglalkozásaikat (vályogvetés, teknőkészítés, kereskedés) a 20. századi nagyipari termelés feleslegessé tette, így a század második felében a szocialista iparosítás során tömegesen vállaltak segédmunkát a nagyüzemekben, s lettek a munkásszállások ingázó lakói. Az 1990-es rendszerváltás után elsőként veszítették el munkahelyeiket és korábbi szerény létbiztonságukat. A Magyarországon élő cigány kisebbséget törzsi származása és anyanyelve szerint három nagy csoportba lehet osztani. A magyar anyanyelvű romungrók alkotják a cigányság döntő részét, a cigány anyanyelvű oláh cigányok kb. 20-22%-ot, míg a beás cigányok, akik a román nyelv archaikus változatát beszélik, a magyarországi cigányok 8-10%-át teszik ki.

A görög kereskedők a 16. században érkeztek hazánkba, a 18. század végén 19 városban volt templomuk vagy kápolnájuk. Magyarországon több görög iskola, Pesten tanítóképző is működött. A görögök újabb hulláma 1948. és 1950. között érkezett Magyarországra a görög polgárháború menekültjeként telepedett le Budapesten, Pécsen, Tatabányán, Miskolcon és Beloiannisban.

A mai Magyarországon élő horvátok elődei "folyamatos" betelepülések eredményeként, főleg a törökök elől menekülve, kerültek jelenlegi lakhelyeikre. Különleges helyzetüket nagyban

befolyásolta a nyolc évszázadig fennálló magyar-horvát közös államiság, mely az első világháborút követően szűnt meg. A horvát kisebbség szórványban élő, nyelvjárásait és néphagyományait tekintve egymástól jelentősen nem különböző népcsoportok összessége. A horvátok többsége a magyar-horvát államhatár közelében található körzetekben él, de jelentős horvát közösségek találhatóak az ország belsejében is. Valamennyi horvát népcsoport római katolikus vallású.

A magyarországi lengyel kisebbség közösségei a múlt század közepén voltak a legnépesebbek. Az első állandó jellegű vasárnapi iskolát 1922-ben alapították, a II. világháború idején 27 lengyel elemi iskola, Balatonbogláron pedig - Európában egyedülállóan - Lengyel Gimnázium és Liceum is működött. A magyarországi lengyelek az ország különböző területein élnek.

A középkori Magyarországra betelepült németek elsősorban a Német-Római Birodalom északi és középső részeiből, a 18. század német telepesei pedig Németország déli és nyugati területeiről származtak. Magyarországon hat nagy németek lakta településterület jött létre. A mai Magyarország területén élő német kisebbség 20. századi helyzetét a II. világháborút követő események alapjaiban változtatták meg. A kollektív felelősségrevonás alkalmazása közösségeik gazdasági és szociális struktúrájának teljes átalakulását eredményezte. Az 1946. januárjában megindult kitelepítés során mintegy 135 ezer személyt Németország amerikai megszállási zónájába irányítottak és mintegy 50-60 ezerre tehető azoknak a száma, akik a szovjet zónába kerültek azok közül, akik az 1941-es népszámlálás alkalmával német nemzetiségűnek vallották magukat. Napjainkra a hazai németiség közösségei megerősödtek.

Az örmények döntő részt a 17. században költöztek Magyarországra. Közösségeik tagjai a természetes asszimiláció folytán beolvadtak a magyarságba, csupán vallási különválásuk (örmény katolikusok) emlékeztet származásukra. A nyelvüket és kultúrájukat máig őrző örmények az első és a második világháborút követően telepedtek le hazánkban.

A mai Magyarország területén élő román népcsoport ismert történelme során mindvégig a magyar állam szervezeti keretei között, a román állam területi határain kívül élt. A századok során e közösségek elsősorban az anyanyelvű, román ortodox egyház szervezetében hozták létre intézményeiket, iskoláikat, érdekképviseleti és kulturális programokat megvalósító egyesületeiket. Magyarország fővárosában a 19. század végén a térség legjelentősebb román kulturális célokat szolgáló alapítványát működtették. E közösségek az 1920-as trianoni döntés következtében a számarányában milliós nagyságrendű erdélyi román nemzeti közegetől szigetelődtek el, s kis létszámú népcsoportként maradtak magukra. Napjainkban a magyarországi román kisebbség döntő része a magyar-román országhatár mentén található.

A magyarországi ruszinok közösségei az 1920 előtti történelmi ország- területen voltak a legnépesebbek. Ma elsősorban az ország észak-keleti részén, a Zempléni hegység görög-katolikusok által lakott kistelepülésein élnek ruszin közösségek.

A hazánkban élő szerbek a magyarsággal való együttélésüket 1000 évesnek tekintik. A törököknek a Balkán-félszigetre és később a Duna-medencébe történt behatolása következtében a 15.-17. században tömegesen települtek Magyarországra. A Habsburg császártól kapott ún. "privilegiumokra" alapozva a 18-19. század során személyi elvű egyházi, és ehhez kapcsolódó nemzeti autonómiára tettek szert. A nemzeti (szerb ortodox) egyház autonóm működése mellett az autonómia ügyeiben illetékes saját nemzetgyűléssel is rendelkeztek. A 18. század végén saját felekezeti elemi iskolahálózatot hoztak létre, majd

tanítóképzőt és papneveldét. Ekkor Budán, Pesten és Szentendrén volt a szerb kulturális élet központja, itt jöttek létre az első szerb nemzeti kulturális intézmények. A magyarországi szerb polgárság alapvető szerepet játszott az egész szerbségnek a korabeli európai civilizációs folyamatokba való bekapcsolásában. Az I. világháborút lezáró Trianoni Békeszerződést követően az ország mai területén szórványban élő szerbek döntő része az 1920-as években kitelepült Jugoszláviába.

A szlovák kisebbség magyarországi jelenléte elsősorban a 17-18. századi nagy népmozgások és betelepedési hullámok folyamán létrejött nyelvszigetekhez kapcsolódik. Számuk a történelmi ország-területen volt a legnépesebb. A II. világháborút követő kétoldalú csehszlovák-magyar lakosságcsere következtében mintegy 73 000 magyarországi szlovák települt Szlovákiába. A szlovákság legöntudatosabb része és értelmisége élt az áttelepülés lehetőségével. Ennek következtében felbomlottak azok a több mint kétszáz éves hagyományokra visszatekintő, etnikailag viszonylag zárt közösségek, amelyeknek a magyarországi szlovákság nyelvének, szokásainak, kultúrájának megtartását köszönhetette.

A hazai szlovének földrajzi értelemben zárt térségben, a szlovén és az osztrák határ szögletében, egymással szomszédos hét településen élnek. A nyelvét, kulturális hagyományait és etnikai öntudatát napjainkig megőrző szlovén közösség egyike a magyarsággal legrégebben együtt élő őshonos nemzeti kisebbségnek Magyarországon.

A magyarországi ukránok jelentősebb közösségei a fővárosban, illetőleg az ország nagyvárosaiban találhatóak. Kulturális örökségük ápolása és érdekeik érvényesítése érdekében 1991-ben létrehozták a Magyarországi Ukránok Kulturális Egyesületét.

Kisebbségek	Becsült létszám (fő)	Népszámlálási adatok (2001)
Cigányok	400 000-600 000	190 046
Németek	200 000-220 000	62 233
Szlovákok	100 000-110 000	17 693
Horvátok	80 000-90 000	15 620
Románok	25 000	7 995
Lengyelek	10 000	2 962
Szerbek	5 000-10 000	3 816
Szlovének	5 000	3 040
Bolgárok	3 000-3 500	1 358
Görögök	4 000-4 500	2 509
Örmények	3 500-10 000	620
Ukránok	2000	5 070
Ruszinok	6000	1 098
Összesen:	835 000 - 1 083 955	314 060

Magyarország mintegy 1500 településén élnek a nemzeti és etnikai kisebbségek közösségei. Helyzetük sajátos, mert földrajzilag szétszórta, általában egy településen belül is kisebbségben, a magyarokkal és más kisebbségekkel együtt alkotják az adott település közösségét. Így például Magyarország 11 megyéjének 105 településén élnek ma - zömmel kettős identitású - szlovákok. Egyazon kistérségben, egy tömbben csupán Magyarország észak-keleti részén a ruszinok és hazánk nyugati vidékén, egymással szomszédos hét településen lakó szlovének élnek. A magyarországi románok, bár többnyire a magyar-román országhatár mentén találhatók, évszázados hagyományokkal rendelkező közösségeik alakultak ki a magyar fővárosban is.

(Forrás: 1998-as Állami Jelentés az Európa Tanács Nemzeti Kisebbségek Védelmének Keretegyezménye keretében)

Népszámlálás és nemzetiség

A nemzetiségi hovatartozás meghatározása a társadalomtudományoknak és a különböző politikai rendszereknek sokat vitatott és még mindig megoldatlan kérdése. A demográfusok úgy vélik, hogy az ilyen célú statisztikai tevékenység csak akkor lehet eredményes, ha a nemzetiségi-etnikai kötődés meghatározása sokoldalú, több kérdésen alapuló válaszra épül. A leggyakoribb kérdés az anyanyelv, a nemzetiség és a nyelvtudás, de területi elemzéseket segítheti a vallási hovatartozás ismerete is. Az anyanyelv kérdezése 1880 óta szerepel a magyar népszámlálások tematikájában. Főleg a nemzetiségi lakosságra vonatkozó adatok sokrétűbbé tétele érdekében – ugyancsak 1880-tól kezdődően – megkérdezték a *beszélt* (ismert) *nyelveket* is. A kapott válaszokból kitűnik, hogy évtizedről évtizedre nőtt a magyarul (is) beszélők száma és aránya. Hasznosan egészítették ki ezeket az ismereteket a felekezeti hovatartozásra vonatkozó adatok is, mert az ország számos vidékén az anyanyelv (nemzetiség) és a *vallás* szoros kapcsolatban áll egymással. A nemzetiségi lakosságról szerethető ismereteinket bővítik a nemzetiségre vonatkozó közvetlen kérdések is. A magyar népszámlálások 1941-től (1970 kivételével) gyűjtik az erre a kérdésre (*nemzetisége*: minden befolyástól mentesen és anyanyelvére való tekintet nélkül megjelölendő az a nemzetiség, amelyhez tartozónak a megszámlált érzi és vallja magát) adott válaszokat. Amíg az anyanyelv objektív ismérven (a felmenőktől tanult nyelv) alapul, addig az erre a kérdésre adott válasz szubjektív érzés kifejezője. Ez belső érzés, de – éppúgy, mint a vallásfelekezetet – az egyén ezt is örökli felmenőitől. Ezeknél az összeírásoknál általában az egyéni bevallás elvét fogadták el. Ez megfelel a nemzetiségi egyenjogúságra vonatkozó alkotmányos rendelkezéseknek, az állampolgárok azon jogának, hogy szabadon nyilvánítsanak véleményt anyanyelvükről, etnikai hovatartozásukról.

A 20. században tartott népszámlálások eredményei azonban egyre inkább arról győzték meg a demográfusokat és a közvéleményt, hogy a bevalláson alapuló módszerektől a teljesen objektív helyzet feltárását nem várhatják, mert gyakran eltér egymástól a nemzetiségi hovatartozás érzése és annak megvallása, vállalása. Ez rendszerint nem a statisztikai adatgyűjtések hibája, hanem külső, társadalmi, politikai okok következménye. Az első világháború után az Európában lezajlott területi és politikai változások az itt élő lakosságot arról győzték meg, hogy a nemzetiségi hovatartozás bevallása nem olyan demográfiai ismérv közlése, mint az életkoré vagy a családi állapoté, hanem – időnként – hátrányos következményekkel (pl. kitelepítés, lakosságcsere) járó (politikai) állásfoglalás. Ennek következtében kialakul egy nehezen feloldható ellentmondás, ami egyrészt abból adódik, hogy a nemzetiségi lakosság nem minden tagja vallja meg hovatartozását.

Az egyes nemzetiségekhez tartozó népesség reális számának ismerete igen fontos adat lehet, hisz az államigazgatásnak nemcsak azok igényeit kell figyelemmel kísérni, akik magukat pl. nem magyar anyanyelvűnek vallották, hanem azokat is, akik magyarul ugyan már jobban beszélnek, mint őseik nyelvén, de közösségükben nemzetiséginek számítanak: részt vesznek kulturális rendezvényeiken, és ragaszkodnak régebbi szokásaikhoz. Az ilyen tulajdonságokkal és igényekkel rendelkező lakosság számának megismerése érdekében világszerte különböző speciális adatgyűjtéseket végeznek. Bár ezek a módszerek nagyon különbözőek lehetnek, a közös bennük, hogy külső jegyek alapján, mások minősítik, határozzák meg az egyes családok nemzetiségi hovatartozását.

Magyarországon ilyen célú és a népszámlálás hagyományaitól eltérő, kiegészítő adatgyűjtést a Pécsi Tudományegyetem Statisztikai Tanszékén szerveztünk először (1963-ban és 1973-ban) Baranya megye községeiben. Ennek során olyan módszert kerestünk, amely révén kiküszöbölhető a nem teljesen őszinte adatszolgáltatás lehetősége, és így közelebb visz a tényleges (reális) adatok kialakításához. A többféle lehetőség közül a lakókörnyezet minősítése bizonyult az adatgyűjtés legalkalmasabb módszerének.

A nemzetiségi hovatartozásra vonatkozó adatokat a népszámlálás a lakosság válaszai alapján gyűjti össze, a kiegészítő adatgyűjtés során pedig a lakosságot jól ismerő (helybeli), elfogulatlan személyek válaszára ("minősítésére") támaszkodtunk. Mivel ezt a "minősítést" csak olyan személyek végezhetik, akik a település lakóit és azok felmenő rokonait jól ismerik, a módszer csak falura alkalmazható. A kiegészítő adatgyűjtés a négy legjelentősebb számú nemzetiség (német, szlovák, délszláv, román) összeírására irányult.

(Forrás: Hoóz István: Népszámlálás és nemzetiség Kisebbségkutatás 2000/4)

II. Kisebbségelméleti fogalmak, megközelítések

Autonómia

Az önrendelkezés joga, a kisebbségek többségi államban való érvényesülésének egyik leghatékonyabb intézménye. Formái: 1. személyi autonómia, a kisebbség szétszórtan él a többségi társadalom állama területén, nem egy terület földrajzi határait, hanem az egyes személyek szabad választását veszi figyelembe, elkülönítve egymástól területet és lakosságát; (Finnország, Magyarország, Észtország, Szlovénia, Horvátország), 2. kulturális autonómia, a kisebbség főként oktatási és kulturális intézmények felett rendelkezik (Magyarország), 3. funkcionális autonómia, a kisebbség nemcsak iskolákkal, színházakkal, könyvtárakkal és más kulturális intézményekkel rendelkezik, hanem további intézményekkel is (Finnország, Románia); 4. területi autonómia, ha a nemzeti kisebbség egy területen többségben él, a területi autonómia tulajdonképpen felfogható a többségi nemzet és a kisebbség kompromisszumaként is, amelynek biztosítása fejében a kisebbség lemond az önrendelkezés végrehajtásáról; (UK, Spanyolország, Macedónia).

Identitás

A kisebbségi közösséghez az anyanyelv közössége, a lokális közösség kötelekeinek és a származás egy-két generáción belül mindenki számára egyértelmű folytonossága mellett más, szubjektív kapcsolatokkal is lehet kötődni. Egy-egy kisebbséggel a történeti sorsközösség vállalása, a kisebbség szokásaival, értékrendjével való azonosulás alapján, erkölcsi szolidaritás révén is lehet teljesen vagy részlegesen identifikálódni. Az eredeti vagy a kisebbségi fejlődés során anyanemzeti szerepkörbe került nyelvi, kulturális nemzeti közösséghez való tartozás tudata, azaz a nemzeti identitás primátusa a nemzeti kisebbségekként meghatározható közösségek egyik legfontosabb közös jellemzője.

Kisebbség definíciók

A hivatalos magyar definíció - Nemzeti vagy etnikai kisebbségnek minősül a magyar állampolgárok azon csoportja, amely a lakosság körében számszerű kisebbségben van, a lakosság többi részétől saját nyelve és kultúrája, hagyományai különböztetik meg, és olyan összetartozás-tudatról tesz bizonyosságot, amely mindezek megőrzésére, védelmére irányul.

ENSZ Emberi Jogi Bizottság Faji Elkülönítés és Kisebbségi Jogok Albizottsága (1954): „a ‘kisebbség’ meghatározás csak a népességen belüli azon nem-domináns csoportokat foglalja magában, amelyek a lakosság többi részétől jelentősen eltérő etnikai, vallási vagy nyelvi hagyományokkal vagy tulajdonságokkal bírnak, és ezeket meg kívánják őrizni.”

Francesco Capotorti, ENSZ (1979): „az a nem domináns helyzetben lévő csoport, amely számát tekintve kisebb, mint az állam lakosságának többi része, és amelynek tagjai olyan etnikai, vallási vagy nyelvi sajátosságokkal rendelkeznek, amelyek megkülönböztetik őket a lakosság többi részének sajátosságaitól és összeköti őket a kultúrájuk, a hagyományaik, vallásuk és nyelvük megőrzésére irányuló szolidaritás érzése”.

Jules Deschenes, ENSZ (1985): „állampolgárok egy csoportja, akik számbeli hátrányban és nem domináns helyzetben élnek ebben az államban, a lakosság többi részétől eltérő etnikai, vallási vagy nyelvi sajátosságok jellemzik őket. Kölcsönös felelősségvállalást tanúsítanak egymás iránt és, olykor burkolt módon, megjelenik a túlélésre és a többséggel szembeni tényleges jogegyenlőségre irányuló kollektív akarat”.

Chernicenko, ET (1996): „személyek csoportja egy államban, amely az adott állam területén lakik és az állam polgára, régi, szilárd, tartós kapcsolatot tart fenn az állammal, etnikai, kulturális vagy nyelvi jellemzőket mutat fel, kielégítően jelentős számú, mindazonáltal kisebb, mint az adott állam, illetve annak egy régiójának népessége, valamint meg kívánja őrizni azok összességét, melyen közös azonosságuk alapszik - nevezetesen kultúráját, vallását vagy nyelvét.”

Alber-tervezet, EU (1993): „az Európai Közösség tagállamai mindazon állampolgárainak összessége, amely olyan közös etnikai, nyelvi, történelmi, kulturális és/vagy vallási jellemvonásokkal rendelkezik, amelyek megkülönböztetik a lakosság többi részétől; saját közös kulturális identitással bír és azt meg is kívánja őrizni, több nemzedék óta hagyományosan az állam területén lakik és az állam összlakosságán belül kisebbséget alkot.”

Őshonos kisebbség

Lakóhelyükön legalább egy évezrede élő autochton, ma többnyire kisebbségi státuszú népcsoport.

Bevándorló kisebbség

A bevándorló népcsoport és a befogadó, államalkotó nemzet közötti társadalmi, kulturális különbségektől függően törekszenek a tartós helyben maradásra, integrálódásra. Az első generációs bevándorlók még jobban hajlanak az asszimilációra, a második, harmadik generáció már inkább a saját szubkultúra és sajátos társadalmi szabályrendszerek megőrzését tekinti fontosnak.

Etnikum

Olyan emberek történelmileg kialakult együttese, akik közös, viszonylag stabil kulturális vonásokkal rendelkeznek, tudatában vannak egységüknek, valamint más, hasonló együttesektől való különbözőségüknek.

Nemzet

A latin „natus (született)” szóból ered, történetileg közös származásra utal. A középkori Európában a nemzet rendi, vallási, regionális hovatartozás szerinti fogalma volt uralkodó. Tehát származásától, nyelvétől teljesen függetlenül pl. Erdélyben az a szász, román vagy magyar személy, aki Szászföldön teljes jogú polgárként élt, a „Natio Saxonica” része volt, míg a nemesi rangot elért román vagy szász a magyar vármegyék területén a „Natio Hungarica” tagjai közé tartozott. A 18. század végén a francia forradalom eredményeként a nemzet nyugaton egyre inkább politikai kategóriává vált. Mai értelmezése: azonos állampolgársággal rendelkező emberek csoportja, akik magas fokú politikai és kulturális szervezettséget értek el, melyet közös államuk keretei tartanak egybe. A 19. századi Magyarországon is ez a felfogás uralkodott, így a Magyar Királyság alattvalóit egységesen a politikai magyar nemzet tagjainak tartották. Kelet-Európában, főként a német romantika, valamint a német és olasz nemzetegyesítési folyamatok hatására egy újfajta nemzetfogalom honosodott meg, mely magát a közös kulturális, nyelvi és történelmi gyökerek mentén határozta meg. A nemzet fogalmának kettőssége és eltérő értelmezései ma is jelen vannak. Az Európa Tanács 2006/1735-ös ajánlásában kísérletet tett egyrészt a pusztán állampolgárságot jelölő (mely minősíti a természetes személy és az állam szerződéses kapcsolatát), másrészt az organikus közösségre vetített fogalom (mely egy közösség tagjai közötti kapcsolatokat foglalja magában) egységesítésére, ám nem találkozott osztatlan egyetértéssel a tagországok körében.

Nemzeti kisebbség

Valamely állam területén élő, de nem a többségi nemzethez tartozó, ezért kisebbségben lévő emberek csoportja, amelyet elsősorban a nyelv és a kultúra, a közös történelmi múlt, illetve az ezekből fakadó magatartásbeli sajátosságok és pszichológiai jellegzetességek, valamint az összetartozás tudata köt össze és választ el más nemzetektől, etnikai csoportoktól. Saját nemzetállammal rendelkezik.

Etnikai kisebbség

Nem rendelkezik anyaországgal, etnikai öntudata kevésbé fejlett és társadalmi helyzete is marginálisabb.

(Forrás: Kocsis Károly – Etnikai földrajz. In: Általános társadalomföldrajz I. Szerk. Tóth József és Vuics Tibor, Dialóg Campus 1998. 277-298.)

Antidiszkrimináció – Pozitív diszkrimináció

„A kisebbségi szabályozáshoz való viszonyulás óhatatlanul összekapcsolódik azzal, hogy a társadalmi egyenlőség mely fogalmát tartjuk igazságosságnak. Amikor a kisebbségeket támogató normák mellett törünk lándzsát, vagy amikor netán elutasítjuk azokat – még ha ezúttal az egyenlőség fogalmát illetően nem is foglalunk állást –, egyaránt elkötelezzük magunkat az igazságosnak tekintett egyenlőség valamely értelmezése mellett. Ennek belátásához vessünk egy pillantást az erre a szabályozási területre vonatkozó normák két alaptípusára: a kisebbségeket érintő hátrányos megkülönböztetés tilalmát előíró és a kisebbségi különjogokat biztosító szabályokra. E normák eltérő magatartást várnak el az államtól. A diszkrimináció tilalma alapesetben annak passzív hozzáállását tételezi. E tilalom betartásakor minden állam akkor jár el helyesen, ha „nem tesz semmit”, azaz, ha tartózkodik bizonyos cselekményektől állampolgáraival szemben... A kisebbségeket megillető különjogok biztosítása ellenben szükségszerűen az állam aktív beavatkozását követeli meg. A sajátosan kisebbségi jogok érvényesülésének – így például a közéleti anyanyelvhasználatnak, az anyanyelvű oktatásnak, a kisebbségi kultúra fennmaradásának – érdekében az államnak tennie kell, hiszen cselekvő állami intézkedések nélkül ezek a jogok nem biztosíthatók. A két típushoz tartozó normák tartalmának vizsgálata válaszut elé is állít. Döntenünk kell: a két terület szabályai erősítik-e, kiegészítik-e egymást, vagy éppen ellenkezőleg, a hátrányos megkülönböztetés tilalma kizárja a kisebbségi különjogok megadását.” (Majtényi)

Nemzeti önrendelkezés

Egy szervezett, szuverén állam lakossága mindig az önrendelkezési jog alanya és hordozója. Akkor is érintődhet ezen jog, ha egy állam létrejöttékor annak szuverenitását korlátozták, például egy más államokhoz való csatlakozási tilalommal, mint az 1955-ös osztrák államszerződésben.

Elméleti megközelítések

Liberalizmus

A négy jellemző kisebbség-szervező jegy közül (nemzetiségi, vallási, nyelvi, kulturális) a kulturális elemet emeli ki a liberalizmus. A kulturális különbözőség elkerülhetetlen, mivel az egyének szabadon és önállóan dönthetnek életükről, s ez folytonos különbözőséghez vezet. A liberálisok azonban nem vizsgálják az egyén történelmi és kulturális gyökereit, a civil társadalom kulturális pluralitását kizárólag az egyéni szabadság tiszteletben tartásának evidenciájaként fogják fel. Az állam nem avatkozhat be a közös vallási, morális és kulturális értékek meghatározásába, semlegesnek kell maradnia e tekintetben. Vagyis a liberalizmus

elvben elismeri a kisebbségeket, de csak az egyes ember szintjén nyújt számukra aktív támogatást, a kollektív jogok és egyéb speciális többletjuttatások azonban más egyének hátrányát okozhatják, ezért nem azokat támogatják.

Nacionalizmus

Ernest Gellner a nacionalizmust olyan politikai elvként határozza meg, amelynek fő törekvése, hogy az állam és a nemzet határai egybeessenek. Ezzel rokon Hechter definíciója is: "... helyesebb, ha a nacionalizmust olyan kollektív cselekvésként határozzuk meg, amely arra irányul, hogy a nemzet és a kormányzati egység határait megfeleltesse egymásnak." Anthony D. Smith megfogalmazása szerint: "A nacionalizmust a létező vagy potenciális 'nemzet' autonómiájának, egységének és identitásának kialakítására és fenntartására irányuló ideológiai mozgalomként határozhatjuk meg." Miroslav Hroch szerint, aki a nem domináns etnikai csoportok nemzetté válásának folyamatát elemzi, a nacionalizmus az a szemléletmód, mely *abszolút elsőbbséget ad a nemzet értékeinek minden más értékkel és érdekekkel szemben*. Anthony D. Smith négyféle értelmezést különböztet meg, annak függvényében, hogy a fogalmat *milyen értelemben* használják a különböző szerzők. Így a nacionalizmus jelölheti a nemzetek kialakulásának általános folyamatát, a nemzeti érzést, a nemzeti státus eléréséért vagy fenntartásáért folyó küzdelmet, és lehet ideológia is. Michael Hechter a *célok* alapján szintén négyféle nacionalizmust különböztet meg: az államépítő nacionalizmust, a perifériák nacionalizmusát, az irredentát, és végül az egyesítő nacionalizmust. Rogers Brubaker pedig a nacionalizmus *képviselője* alapján határozott meg típusokat, így a nemzetállami nacionalizmust, a nemzeti kisebbségek nacionalizmusát és az anyaországi nacionalizmust. John Breuilly felsorolásában a nacionalizmus jelentheti "értelmiségiék érveit, azt a módot, ahogyan az emberek éreznek és beszélnek, vonatkozhat politikai mozgalmakra és szervezetekre, állami politikára és sok minden másra." Schöpflin György is rámutat, hogy többféle jelentéssel bír a nacionalizmus szó, így lehet a modern állam legitimációs ideológiája, nemzeti érzés, nemzeti identitás, illetve eszme, kifejezés, gondolat, mozgalom vagy kölcsönhatás leírására szolgáló fogalom. Walker Connor ugyanezt a kérdést a lojalitás felől ragadja meg, megkülönböztetve a nacionalizmust a patriotizmustól úgy, hogy az előbbi a nemzet iránti lojalitást, míg az utóbbi az állam iránti lojalitást fejezi ki." (Forrás: Kántor Zoltán – Etnicitás, nemzet, kultúra: Közép-és kelet-európai kilátások Kisebbségkutatás 1999/2)

Mitől nemzet a nemzet? Mi az a sajátos elem, amely megkülönbözteti a nemzetet más olyan közösségektől, mint például: faj, osztály, felekezet, nem, nép és így tovább? Max Weber szerint "a nemzet olyan közösség, amely általában saját államának megalapítására törekszik." Az eddigiekhez hozzáadva a Max Weber-i álláspontot, a következőképpen határozhatjuk meg a nemzetet: közös nyelvvel, kultúrával és történelmi tradíciókkal rendelkező közösség, mely saját szuverén államának megalapítására törekszik, létrejötte után pedig annak védelmezését tekinti alapfeladatának. Tehát a nemzet egyedi jellegét más közösségekkel szemben az államalapítási és/vagy államvédelmezési törekvés adja, mely az önkifejezés, önrendelkezés és önmegevalósítás érdekében történik azért, hogy egy adott közösséget nemzetté tevő szubjektív (közös lelki alkat, tradíciók) és objektív (nyelv, terület) tényezők megőrzése és adott esetben továbbfejlesztése, akadálymentes legyen egy szuverén állam keretein belül.

„Az eredeti, felvilágosodásból eredő nemzetfogalom nem volt más, mint a társadalom alsóbb rétegeinek harca az emberek szuverenitásáért, és követelésük, hogy a hatalomból, az irányításból ők is részesülhessenek. Ezért akkoriban az etnikumhoz való tartozás kevésbé volt fontos, inkább az állampolgári egyenlőség kivívása volt a cél... A 19. század végén került előtérbe az etnikai alapú nacionalizmus, Közép- és Kelet-Európában már ez vált uralkodóvá. Ekkorra a nacionalizmus már nemcsak kulturális összetartást, érzelmi elkötelezettséget

jelentett, de politikai funkcióval is rendelkezett. Ugyanakkor viszont az is igaz, hogy miután Közép- és Kelet-Európa népei sokkal később léptek a modernizáció útjára, kultúrájukat és saját magukat alacsonyabb rendűeknek értékelték, ez pedig védekezésre készítette őket.” A nacionalizmus központi követelménye a nemzetek önrendelkezéshez való joga, amelyet általában a függetlenséghez való jogként értelmeznek. (Forrás: Auer, S.: Nacionalizmus Közép-Európában (Biczó Krisztina) Kisebbségkutatás 2001/1)

Szociáldemokrácia

Bár másodgenerációs ideológiaként tekinthetünk a szociáldemokráciára, hiszen a szocializmus és a liberális demokrácia elveit ötvözi magában, azért kap helyet a felsorolásban, mivel jelentős szerepet játszik a pártpolitikai rendszerben. A kisebbségekkel külön nem foglalkozik, viszont az egyenlőtlenségek humánus feloldására törekszik. Három alapvetően nyugszik: 1. szabadság, ami nemcsak egyéni szabadságjogokat takar, hanem megkülönböztetéstől való szabadságot és mind a termelőeszközök tulajdonosától, mind az elnyomó politikai hatalomtól való függőségre vonatkozó szabadságot is; 2. egyenlőség és társadalmi igazságosság, nemcsak jogi értelemben, hanem gazdasági és társadalmi-kulturális egyenlőség is, valamint egyenlő lehetőségek a mentálisan, fizikailag, vagy társadalmilag hátrányos helyzetűek részére is; 3. szolidaritás, megértés és részvétel azok iránt, akik az igazságtalanság és az egyenlőtlenség áldozatai. Vagyis annak ellenére, hogy a kisebbségeket külön nem nevesíti, komoly kisebbségvédelmi és kisebbségeket támogató politikát lehet rá alapozni.

Multikulturalizmus

A liberális alapokon nyugvó multikulturalizmus szerint az alkotmányos hagyomány nem a klasszikus republikánus demokrácián alapul, vagyis a kulturális diverzitás és a demokrácia összeegyeztetése nem lehetetlen, mint ahogy azt a francia gyakorlat mutatja. Ellenkezőleg, a különböző csoportokat hivatalosan elismerheti az állam, ami bátorítja őket arra, hogy megőrizzék etnokulturális identitásukat és csak minimális kötelezettséget ír elő a közös kanadai identitás megőrzésére. Ez az alapja az állam valamennyi dokumentumának, mely elismeri a kisebbségi jogok érvényesülését, és figyelembe veszi, hogy a különböző identitású közösségek korlátozott módon fogadják be az újonnan jött hatásokat és kötelezően rájuk kényszerített eltérő identitást. A közös társadalomszervező erőt a multikulturalizmus az állampolgárság jelentésének kiterjesztésében látja. Az állampolgárság fogja össze, szervezi egységbe a különböző identitású etnokulturális csoportokat, állampolgári szinten szűnik meg a különbség az eltérő közösségek tagjai között, a közösségek tagjainak ilyen jellegű egyenlősítése így „vak” a különbségekre. Az állampolgárság magába foglalja a politikai közösségben való részvételt, így a kisebbségi jogok egészen új értelmezést kapnak. A multikulturalizmus az állampolgárság jelentőségének felértékelésével szünteti meg az etnokulturális csoportok állammal szembeni, vagy egymás közötti politikai konfliktusának elvi lehetőségeit. Egyszerre értékeli fel a kulturális jegyek közötti különbségek kihangsúlyozásának lehetőségét és az állampolgárság jelentőségét, ami közös nevezője lehet az egy területen, egy államban élő különböző etnokulturális csoportoknak, s ezzel párhuzamosan el is választja egymástól a társadalom etnokulturális és politikai dimenzióját. Az állampolgárok számtalan etnokulturális csoportosulásban élhetnek egymás mellett, a politikai dimenzióban azonban egységesek, vagyis egyszerre két közösséghez tartoznak, ami úgy valósítható meg, hogy a két közösség szervező ereje más elven nyugszik, más dimenziót érint, az etnokulturális és a politikai dimenziót, s ezzel a közösségi és az egyéni dimenziót is elhatárolja egymástól. A politikai dimenziót erősíti, hogy az állampolgárság tapasztalatával az egyéni élettörténet összekapcsolódik egy szélesebb kulturális diskurzussal. Az állampolgárságnak tehát van egy kulturális dimenziója is, amely túlmegegy a politika

intézményein. Ez a szélesebb kulturális dimenzió fogja át a közös nyelvet, a közös kulturális modelleket, a közös diskurzusokat arról, hogy milyen értelmezésünk van a társadalomról, hol helyezük el magunkat benne, s élesen szemben áll az etnokulturális dimenzióval, mivel az állampolgárokat egyéneként szólítja meg. Az állampolgárság azonban nemcsak az egyén szempontjából fontos, mivel a társadalmi struktúra közvetítője is egyben, ami által az egyéni fejlődés kollektív fejlődésbe megy át és társadalmi intézményekben valósul meg.

A multikulturalizmus legnagyobb hibájának tartják, hogy nem képes kezelni az egyén és az etnokulturális közösség konfliktusából adódó szélsőséges eseteket, melyek az egyént védő liberális alapelveket is súlyosan sértik. A patriarchális etnokultúra megőrzése például hátrányos helyzetbe hozza a nőket. A multikulturalizmus magában foglalja a kulturális relativizmust, ami megakadályoz minden beleavatkozást az etnokulturális csoport magánygyakorlatába, vagyis szemet huny afelett, hogy az a nőket körülméltelje, kényszerházasságba erőltesse, kötelezze olyan ruha viselésére, amely egész testüket elfedi, vagy megtiltsa képzésüket. Ez ellentétben áll a liberális eszmével, amely kulturálisan jelöletlen közvetítőként védelmezi az egyéni jogokat. Feltehetjük a kérdést: meddig mehet el az etnokultúra védelme a kulturális és értéksemlegességgel szemben?

Regionalizmus

A regionalizmus gyökerei a 19. századba nyúlnak vissza. A korai regionalisták szembekerültek a modern nemzetállammal, vagyis a korai építő nacionalizmussal, azzal, hogy a közös történelmi, nyelvi, vallási jellemzőik alapján megkülönböztették magukat a nemzetállam hivatalos kultúrájától. A nemzetállamok megszilárdulása idején az asszimilációval, az univerzális liberális alapelvek elterjedésével pedig az egyenlősítő politika okozta rombolással kellett a természetes közösségi struktúráknak szembenézniük, a regionalizmus így e tendenciák reakciójaként jelentkezett. Az 1980-as évektől kezdődően azonban egy új típusú regionalizmus kezd kibontakozni, mely a korábbi reakciós attitűdöt elhagyja és progresszív alakot vesz fel. Az alulról építkező régió már nem a nemzetállammal szemben határozza meg magát. Ebben segít az is, hogy a nemzetállami törekvések sem olyan erősek már, új értelmet kapnak a liberális alapelvek is, valamint a nemzetállamok fölé épülő, liberális alapokon nyugvó nemzetközi szerveződési hálózat, mely államok közötti, vagy akár államok feletti formákat is ölt. Az új regionalizmus ebben az új és megváltozott erejű szereplőket felvonultató rendszerben a nemzetállamon belül, vagy akár egy nagyobb rendszeren belüli egységként képzei el magát, ahol a közös értékek mellett sajátos politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális különbségeket igyekszik kihangsúlyozni, melyhez autonóm irányítást igényel. A közös regionális identitást a normák és értékek közössége és a kapcsolati háló erősítik. Egy régió sajátos jegyei közé tartoznak a közös társadalmi és kulturális értékek, normák, a közös vagy hasonló politikai attitűd, a politikai önállóság meghatározott foka közös intézmények működtetésével, gazdasági önállóság saját piacokkal, végül közös probléma-megoldó magatartásforma.

Etnoregionalizmus

A liberálisok szerint a regionális identitás a demokratikusabb elszámoltathatóság és a liberális jogok tiszteletben tartásának irányába mutat, valamint megvéd a gyengébb nacionalizmussal szemben. Ezt azonban cáfolja a francia Új Jobboldal és az olasz Lega Nord, melyek új megvilágításba helyezik a nemzetállamot felváltó regionalista „Népek Európája” víziót. Ez a jobboldali megközelítés a regionalizmus etnikai dimenzióját hangsúlyozza túl. Az etnoregionalizmus célja egy kulturálisan homogén közösség egy földrajzi egység területén való kizárólagos elhelyezése. A polgáritól az etnoregionális identitáshoz való eltérés elsősorban a liberális korporatista intézményektől való elfordulás (a liberális alapelveken nyugvó intézmények nem szüntetik meg az emberek közötti egyenlőtlenséget, sőt a

kapitalizmus inkább növeli a különbségeket), a kulturális relativizmus idegenszerűségének (egy területen egyre több, egymástól alapjaiban különböző kulturális magatartásforma tolerálásának képtelensége, amit a bevándorlók rovására írnak) és a politikai exklúzió paraméterei újradefiniálásának (a nemzeti szintű nacionalizmust egy kisebb területi egység etnokulturális dominanciája váltja fel) eredménye.

Az etnoregionális ideológia két problémára is szolgáltat megoldást: a republikánus elvű integracionista ideológiára, mely Franciaországra jellemző és a globalizáció hozadékaként megjelenő kulturális gyarmatosításra. A politikai exklúziót humánusabbnak tartják a republikánus integrációs politikánál, melynek célja az etnokultúrák egyidejű integrálása és repressziója. A francia republikánus nemzetben az egyén értékét állampolgári helyzete képviseli. Az állampolgárság eszméje univerzális érték, melyet mindenki elnyerhet nemzetiségi, kulturális hovatartozására való tekintet nélkül. Az etnokulturális közösségek autonómiájára azonban nem szentel kellő figyelmet.

A liberális multikulturalizmus pedig növeli mind a kulturális gettók kifejlődésének, mind a kulturális identitás elvesztésének veszélyét akár az integrálandó bevándorlók körében, akár az integráló társadalomban. Az etnoregionális identitás viszont alapot teremt egy új típusú exklúzionizmus számára anélkül, hogy a régi típusú rasszista nacionalizmusra támaszkodna, ugyanakkor az etnoregionális folyamat kiszélesítésével az Európa eszme alternatíváját adja a liberális maastrichti Európával szemben.

III. A nemzetközi kisebbségvédelmi rendszer főbb elemei

A többségtől eltérő vallást vallók már a XVI. századtól, a lutheri, zwingli-i illetve kálvini reformációtól kezdve problémákat okoztak Európában, míg nemzeti kisebbségek először a XIX. században jelentek meg. A vallási kisebbségek védelme tehát a nála később kialakuló nemzetiségi kisebbségvédelem előképeként is szolgált.

Kisebbségvédelem a XX. század előtt

Az első, kisebbségeket érintő nemzetközi szabályok a vallási kisebbségekre vonatkozóan jöttek létre. 1648-ban Svédország és a “Német Nemzet Szent Római Birodalma” az *osnabrücker békeszerződés*ben egyenjogúnak ismerte el a protestáns és a katolikus vallást, és mindkét vallás gyakorlóinak számára biztosította a vallás-és lelkiismereti szabadságot. A következő fontos állomás 1815, a *Bécsi Kongresszus*, ahol a résztvevő államok Európa térképét próbálták meg helyreállítani a napóleoni háborúkat követően, ezért több határváltoztatást hagytak jóvá. A Bécsi Kongresszus záróaktája 1. cikkének 2. szakasza a Poroszországban, Oroszországban és Ausztriában élő lengyel kisebbségeket védő rendelkezéseket tartalmazott, emellett a vallásszabadság is kinyilvánításra került. A XIX. század második felében a “nemzeti elv” szerepe egyre inkább megnövekedett. Új államok és nagyhatalmak, mint az Olasz Királyság és a Német Birodalom, jöttek létre. Az orosz-török háború, mely 1875-ben tört ki, a *Berlini Kongresszussal* záródott. Ezen alkalommal számos területi változást ismertek el a szerződő felek, így Montenegró, Szerbia és Románia függetlenségét, Bulgária autonómiáját. Ebben az időben került Ciprus szigete is Nagy-Britannia fennhatósága alá. Az 1878-as *berlini békeszerződés* kisebbségvédelmi rendelkezéseket írt elő Románia, Szerbia és Montenegró számára. A Törökországtól való elszakadást követően ezen államoknak kötelezniük kellett magukat arra, hogy minden alattvaló számára azonos jogokat biztosítsanak, tekintet nélkül azok vallására, fajára vagy nyelvére. Ezen rendelkezés volt egyben a fent megnevezett, újonnan létrejövő államok elismerésének is a feltétele.

Az első világháború és következményei, az “első generációs kisebbségek”

A XX. századtól a kisebbségekkel kapcsolatos problémák sokkal intenzívebbé váltak. Az első világháborút követően, amikor Európa térképét újra kellett rajzolni, a Nemzetek Szövetségének egyik legfontosabb feladata a kisebbségi kérdés rendezése - és ennek összehangolása a nemzeti szuverenitás, mint a NSZ alapelveivel - volt. Számos állam, birodalom, így Ausztria-Magyarország, hullott szét, míg más államok határai jelentősen megváltoztak; nemzetek és népcsoportok veszítették el korábbi állampolgárságukat és váltak más államok részeivé. Ezen csoportok (kisebbség) védelme és különböző jogaik szavatolása egyben elégedetlenségük csillapításának is eszköze volt. A győztes hatalmak egy általános érvényű kisebbségvédelmi rendszer kiépítése helyett a brit kormány javaslatára a következő szabályozási eszközöket alkalmazták: 1. *speciális kisebbségvédelmi szerződések* aláírására kötelezték a területükben megnövekedett államokat, pl.: Lengyelországot, Romániát, Görögországot; 2. egyes államokkal, így Bulgáriával, Ausztriával, Törökországgal, Magyarországgal kötött *békeszerződésekbe külön kisebbségvédelmi rendelkezések* beiktatása; 3. *külön szerződések* a kisebbségek helyzetéről Danzigban, a Memel-vidéken és Felső-Sziléziában; 4. öt államot: Albániát, Litvániát, Lettországot, Észtországot és Irakot a *kisebbségekkel kapcsolatos nyilatkozatok* adására kötelezték; ez volt a feltétele a Nemzetek Szövetségébe való felvételnek; 5. Finnországnak az Aaland-szigetekkel kapcsolatosan kellett *nyilatkozatot* adnia.

Egészen a második világháborút követő időkig csupán Európában beszélhetünk kisebbségvédelemről. Ebben az időben lett a politikai szótárak része a “balkanizáció” fogalma, ami társadalmi megosztottságot, az állam feloszlására irányulást jelent. Ez volt az ún. *első generációs kisebbségek* korszaka a nemzetközi jogban. A kisebbségek igényeit nem eléggé figyelembe vevő megoldások öröksége még mindig konfliktusokhoz és elégedetlenséghez vezet Európában, különösen annak középső és délkeleti részén.

A Népszövetség kisebbségvédelmi rendszere

Nem segített az 1919 után fennálló problémákon a Nemzetek Szövetségének kisebbségvédelmi rendszere sem, mely gyakorlatilag a fent említett, a világháború lezárását követő szerződéseken, nyilatkozatokon alapszik; mégis érdemes róla említést tenni, hiszen első próbálkozását jelentette egy nemzetközi szintű kisebbségvédelmi rendszer kialakításának. Az itt létrehozott védőmechanizmus két részből állt: egy *“politikai” jellegű*, a Népszövetség által kiküldhető vizsgálóbizottsági kontrollból, mely az újonnan létrejött “kisebbségi államokban” ellenőrizhette a kisebbségek helyzetét, illetve a *“jogi kontrollból”*, mely az Állandó Nemzetközi Bírósághoz fordulás lehetőségét jelentette. Ezen rendszerrel kapcsolatban három fő témakör foglalkoztatta az érintett államokat és a nagyhatalmokat: az “általánosítás”, a “jogiasítás” és az “asszimiláció” kérdése. Mindazonáltal a kisebbségek védelme főleg az egyes államok *belső* problémája maradt; a NSZ védelmi rendszerét csak “biztonsági szelepként” építették be, abban a reményben, hogy ideiglenes jelleggel lesz csak rá szükség, mert egy idő után megszűnnek a kisebbségekkel kapcsolatos problémák. Sem a jogi (az Állandó Nemzetközi Bírósághoz csupán csekély ügy jutott el), sem a politikai védőmechanizmus nem működött sikeresen, nem volt végrehajtható, és a Nemzetek Szövetségének általános “presztízsveszteségével” pedig még inkább hanyatlásnak indult. A kisebbségvédelem eredetileg a *kollektív biztonság* Népszövetséggel létrehozott elvét szolgálta volna. Amint egyes államok ezt az elvet kezdték feladni, az európai nagyhatalmak pedig nem elég dinamikusán az ilyen államok ellen fellépni, a kisebbségvédelmi rendszer is értelmét veszítette.

Univerzális kisebbségvédelem: az ENSZ tevékenysége

Sem az Egyesült Nemzetek Szervezetének Alapokmánya, sem az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata 1948-ból nem tartalmaz *külön* a kisebbségeket védő rendelkezéseket. Ennek az a fő oka, hogy a kisebbségvédelem az ENSZ létrejötte előtt nem volt univerzálisan létező, nemzetközi jogi intézmény. Ennek ellenére a Karta védi a kisebbségeket is, hiszen az ENSZ célja mindenképp a nemzetközi béke és biztonság, és az emberi jogok védelme, “mindenki számára, faji, nemi, nyelvi vagy vallási különbözőségekre tekintet nélkül...”. Annak idején az alapító államok elegendőnek tartották a kisebbségvédelem számára is az emberi jogok általános védelmét és az emberek egyenjogúságának, az egyenlő elbánásnak garantálását. Ez azonban hiba volt, mert *az egyenlő elbánás inkább az asszimilációt segíti és nincs tekintettel a kisebbségek sajátosságaira és különleges problémáira*. Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatához is kapcsolódik a kisebbségek problémája. Ez az 1948-ban a Közgyűlés által elfogadott dokumentum a Kartában említett emberi jogokat volt hivatott konkretizálni. Előkészítő munkálatai során számos, kisebbségekkel kapcsolatos javaslat született, melyek nem kerültek bedolgozásra. Habár a kisebbségekről tehát szót sem ejt a nyilatkozat, még elfogadásának napján, december 10-én kibocsátásra került egy másik közgyűlési határozat, “Fate of minorities” címmel, melyben a Közgyűlés kimondja, hogy “nem közömbös a kisebbségek sorsával szemben, de rendkívül nehéz egységes megoldást találni erre a komplex problémára, amely szinte minden érintett államban más szempontokat vet fel.” A

“Kisebbségek Sorsa” elnevezésű közgyűlési határozat egy tanulmány létrejöttét szorgalmazta annak érdekében, hogy az ENSZ hatékony védelmet tudjon kidolgozni. Már itt felvetődött az a probléma, ami a későbbi emberi jogi dokumentumok, így a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya vagy akár az Emberi Jogok Európai Egyezménye kapcsán is gondot okozott: a kisebbségvédelem, mint leginkább *csoportokat* érintő jogok összessége, szerkezetileg nem illik bele az *egyén* védelmét célzó dokumentumokba.

Minden állam egyetértett az Emberi Jogi Bizottság által előterjesztett cikkel, mely belekerült a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányába, a következő szöveggel: “*Olyan államokban, ahol nemzeti, vallási vagy nyelvi kisebbségek élnek, az ilyen kisebbségekhez tartozó személyektől nem lehet megtagadni azt a jogot, hogy csoportjuk más tagjaival együttesen saját kultúrájuk legyen, hogy saját vallásukat vallják és gyakorolják, vagy hogy saját nyelvüket használják.*” Jelentősége ennek a nehezen, csak elfogadását követően mintegy 10 évvel hatályba lépő dokumentumnak és “társdokumentumának”, a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának az, hogy ezzel elérésre került az ENSZ-Alapokmány 1. cikkének 3. bekezdésében meghatározott cél, az emberi jogok védelme; a *kisebbségekre vonatkozóan* a 27. cikk az *első univerzális, nemzetközi jogi kötelezettség* a szerződő államokra nézve. Mivel a 27. cikkben megnevezett három ”alapjog” (kulturális- és vallásszabadság, anyanyelvhasználat) tartalma, alkalmazási területe, valamint az államok által a kisebbségek védelme érdekében kifejtendő cselekvések nem olvashatók ki közvetlenül a jogszabályszövegből, szükség volt és van a cikk jogi értelmezésére. Az Egyezségokmány elfogadása után egy évvel az Albizottság egy tanulmány elkészítését tervezte a 27. cikkben foglalt jogok átültetési lehetőségeiről, mely tanulmány elkészítésével egyik tagját, Francesco Capotorti olasz professzort bízta meg. A tanulmány 1977-ben készült el és 1979-ben jelent meg. Ezen értekezés kritizálja a Nemzetek Szövetségének kisebbségvédelmi rendszerét, meghatározza a kisebbségek fogalmát és egy újabb dokumentum elkészítését javasolja az Egyesült Nemzetek szervezetének égisze alatt, mely biztosítaná a kisebbségek védelmét univerzális szinten. Ezen javaslat számos későbbi fejlemény forrása.

Kisebbségek az EBESZ keretein belül

Az EBESZ (Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet), a korábbi EBEÉ (Európai Biztonsági Együttműködési Értekezlet) elsőként foglalkozott Európában a kisebbségek helyzetével. A kisebbségvédelem kérdése először 1975-ben az ún. Helsinkai Záróokmányban került röviden említésre. Az ezt követően 1989-ben Bécsben aláírt záródokumentumban a megcélzott kisebbségvédelem elvei pontosításra kerülnek: az államok *tevésszerűen* kötelezik magukat a kisebbségek érdekében; nemcsak az identitást kell védeni, hanem az ennek *fenntartásához szükséges feltételeket is meg kell teremteni*. Amint látható - csupán elvi szinten, nem kötelező erővel - az EBESZ keretein belül már akkor megfogalmazódott a “*pozitív diszkrimináció*” igénye. A következő lépés megtételére az Európa történetében fordulópontot jelentő, a hidegháborút lezáró és szocialista rezsimek megszűnésével járó 1990-ben került sor. Ebben az időszakban az államok hajlandósága is megnőtt az együttműködésre, melynek eredményeképpen a koppenhágai, emberi dimenzióval foglalkozó találkozó záróaktájának egy egész (a IV.) fejezetét a kisebbségeknek szentelték. A kisebbségekhez tartozó *egyének* egyes jogai kerültek itt lefektetésre, valamint a bécsi nyilatkozatnál egyértelműbben az államok által meghozandó különleges intézkedések szüksége annak érdekében, hogy a védett csoportok a lakosság többi részével azonos helyzetbe kerüljenek (pozitív diszkrimináció). Ami valódi újdonság volt e dokumentumban, az annak lefektetése, hogy a kisebbséghez tartozás az *egyén* döntésén múlik és ez miatt senkit hátrány nem érhet. E rendelkezés később számos tervezetben, egyezményben szerepel. A szintén ebben az évben

született *“Párizsi karta az új Európáért”* elnevezésű dokumentum többek között egy kisebbségekkel foglalkozó szakemberek találkozási jegyzékére is felhív, melyre ezt követően 1991. júliusában, Genfben került sor. Itt hamar kiderült, hogy az egyes államok nézetei nem fedik egymást. Bulgária, Jugoszlávia és Románia megpróbálták a tervezett jogok szintjét alacsonyabbra venni, míg Nagy-Britannia és az Egyesült Államok azon a véleményen voltak, hogy a kisebbségek kellően védve vannak akkor, ha az emberi jogok élvezete és védelme megfelelően biztosított, éppen ezért nincs szükség kiemelt kisebbségvédelemre. Végül megszületett a közös záróokmány. Olyan jogok is lefektetésre kerültek, amelyeket csak a *népesség*, mint egész gyakorolhat (megjelennek a kollektív jogok). Az is meg lett állapítva, hogy *“a kisebbségek támogatása többé nem minősül az állam belügyeibe való beavatkozásnak”*. Ezen kijelentés azonban azáltal került szűkítésre, hogy *“nem minden etnikai, nemzeti nyelvi, kulturális vagy vallási különbség vezet kisebbségek létrejöttéhez”*. Így az államok kezében maradt annak megválasztása, kiket ismer el kisebbségként, ezáltal a nem-elismertektől teljesen *“jogszerűen”* megvonva a védelmet. 1992-ben egy *“kisebbségvédelmi főbiztost”* neveztek ki, aki az EBESZ Tanácsának figyelmét felhívhatja minden, a népcsoportokat érintő visszásságra és a konfliktussal érintett helyszíneket meglátogathatja. 1994-ben, a budapesti záródokumentummal felállították az *Emberi Jogok és Demokratikus Intézmények Varsói Irodáját*. Ezen intézet a romákkal kapcsolatos kérdések kontakt-állomása is.

Az Európa Tanács tevékenysége a kisebbségvédelem területén

A második világháború után, amikor az integrációs- és együttműködési folyamat a kontinens államai között felerősödött, az emberi jogok és a kisebbségvédelem is nagyobb hangsúlyt kaptak; fontosságuk a stabilitás, béke és demokrácia eléréséhez elismerésre került. Az Európa Tanács 1949-ben jött létre mint a fent említett eszméket védeni és támogatni kívánó *“értékközösség”*. Negyvenöt tagállamával ez a szervezet lenne a legalkalmasabb egy európai kisebbségvédelmi rendszer kialakítására, mégis sokáig tartott, amíg e témakörben néhány dokumentum kibocsátásra került. Az Európa Tanács legfontosabb emberi jogi dokumentuma, az Emberi Jogok Európai Egyezménye (1950. november), nem tartalmaz különös kisebbségvédelmi rendelkezéseket, egyes szakaszok mégis érintik e csoportokat. Így a 14. cikk, mely a hátrányos megkülönböztetést tiltja, kimondja, hogy *“a jelen Egyezményben meghatározott jogok és szabadságok élvezetét minden megkülönböztetés, például nem, faj, szín, nyelv, vallás, politikai vagy egyéb vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, nemzeti kisebbséghez tartozás, vagyoni helyzet, születés szerinti vagy egyéb helyzet alapján történő megkülönböztetés nélkül kell biztosítani.”* Amint az a későbbiekben bemutatásra kerülő minta-jogesetből is látható, e rendelkezés nem igazán elegendő és konkrét ahhoz, hogy a kisebbségek erre hivatkozva védelmet nyerjenek - *“pozitív diszkriminációt”*, támogatást pedig mégoly kevésbé tartalmaz ez a számos államra nézve egyébként kötelező dokumentum. Az Egyezmény 6. cikke a tisztességes tárgyaláshoz való jogról - így különösen az anyanyelv használatának joga a teljes eljárás alatt - gyakran érinteti kisebbségek tagjait, akár csak a lelkiismereti- és vallásszabadság biztosítása (9. cikk).

Az Európa Tanács az 1990-es években bekövetkező változások, a kelet- és közép-európai államok *“új korszakba lépése”* során felmerült kisebbségi problémák miatt elkerülhetetlennek látta a témával való foglalkozást. A Parlamenti Közgyűlés 1990-ben ajánlást fogadott el a kisebbségek jogairól. Már az ajánlás is utalt a Nyelvi Karta elkészítésének folyamatban létre, mely dokumentum végül 1992-ben került kibocsátásra. A Regionális és Kisebbségi Nyelvek Európai Kartájával az Európa Tanács a helyi és regionális nyelvek fontosságát, védelemre érdemességét ismerte el. Ez a karta különleges abban az értelemben, hogy nem kollektív vagy

individuális jogokat biztosít, hanem a nyelveket védi és ezzel a nyelvi kisebbségeket is (mindazonáltal e csoportok fogalmát nem definiálja). Még egy dokumentum kerül itt megemlítésre: az 1995-ben elfogadott, *A nemzeti kisebbségek védelméről szóló keretegyezmény*. A nemzeti kisebbségek itt sem kerülnek megfogalmazásra, és ez az egyezmény is megismétli, hogy a kisebbséghez tartozás az érintett személy döntése, mely miatt senkit nem érhet hátrány (3. (1.) cikk.). A kisebbségi jogok az emberi jogok közé tartoznak, és *mind egyénileg, mind kollektíve gyakorolhatók* (3. (3). cikk). A hátrányos megkülönböztetés tilalmát is előírja e Keretegyezmény, valamint arra kötelezi a szerződő államokat, hogy intézkedéseket tegyenek, “amennyiben szükséges”, annak érdekében, hogy a kisebbség egyenlőségét a többséggel biztosítsák (4. cikk). Ez a rendelkezés ismét, és már egyértelműen mutatja a “pozitív diszkrimináció” szükségességét. E nemzetközi szerződésnek van még egy sajátossága: a kisebbségeket is kötelezi, mindenekelőtt a nemzeti törvényhozás figyelembe vételére, valamint mások, különösen a többség jogainak tiszteletben tartására (20. és köv. cikk).

A kisebbségvédelem EU-standardje

Európában a kisebbségvédelem kapcsán két megközelítés fejlődött ki: anti-diszkrimináció és kisebbségi jogok. Két fontos kockázattal szemben fogalmazódnak meg: a kirekesztés és az asszimiláció. A kirekesztés ellen az antidiszkriminációs intézkedésekkel felelnek, míg az asszimilációs nyomást a kisebbségi jogok megadásával lehet enyhíteni. Egyéneknek és csoportoknak is adható, hogy megőrizzék és fejlesszék sajátos identitásukat. A kisebbségi jogok olyan intézkedéseket foglalnak magukban, melyek védik és előmozdítják a kisebbségi identitást (nyelv, kultúra, képzés/oktatás és vallás), valamint a közösségi, gazdasági, társadalmi és kulturális életben való részvételt. Vagyis egyenlő állampolgárság és az identitás megőrzése és támogatása. A legtöbb 2004-ben csatlakozott ország elsőként a kisebbségjogi rendszerüket építették ki, antidiszkriminációs törvénykezéseiket viszont csak a csatlakozási feltételek részeként teljesítették. A régi tagországok közül ezzel ellentétes módon néhányban csak antidiszkriminációs törvénykezés van, néhány esetben pont ezt használják fel a kisebbségi jogok elvetésére. EU szinten a kisebbségi jogokat nem kodifikálták, de erős antidiszkriminációs keretet állítottak fel.

Kisebbségvédelem a bővítés tükrében – Az Európai Tanács által 1993-ban meghatározott Koppenhágai Kritériumoknak meg kellett felelniük a közép-kelet európai országoknak a csatlakozás előtt. Ez tartalmazta a kisebbségvédelmet is. A Koppenhágai Kritérium (KK) célja (EU nem volt képes megállítani a balkáni válságot, és az erőszak továbbgyűrűzésétől tartva) a politikai stabilitás fenntartását célozta meg jövőbeni területén. A Koppenhágai politikai kritériumok pontosan: a demokráciát biztosító intézmények stabilitása, jogrend, emberi jogok és a kisebbségek védelme és tisztelete. (egyébként négy kritériumpont van, politikai, gazdasági, közös célok és értékek, EU kapacitás az integrációra). Ehhez demokratikus intézményi reformok szükségesek, melyek összhangban vannak az általánosan elismert emberi és kisebbségi jogi standarddal. A KK függelékében szerepelnek elemek a kisebbségvédelem területének vizsgálatára, a kulturális és nyelvi jogok tekintetében, illetve a kisebbségekhez tartozó menekültek és kitelepítettek védelmére vonatkozóan. Az EU tehát mióta elfogadták a Koppenhágai kritériumokat, a felvétel egyik feltételévé tette a kisebbségvédelmet, bár konkrét mértéket nem határozott meg. Az általánosan elfogadott emberi és kisebbségi jogi standardre hivatkozik: az ET Nemzeti Kisebbségek Keretegyezménye (FCNM) ratifikálása, mely a lefőbb irányadója a KK-nak, a másik nagyon fontos az Európai Regionális Kisebbségi Nyelvi Charta; az Európa Tanács és az EBESZ kisebbségvédelmi monitoringja. Az EU részéről azonban nem történt kísérlet e nemzetközi standardok értelmezésére és rendszerezésére.

Az Európai Bizottság 2005-júniusában közleményt adott ki: Anti-diszkrimináció és esélyegyenlőség mindenkinek. E keret-stratégia kimondja, hogy a kisebbségvédelem a politikai kritériumok közé tartozik, és hogy a tagállamoknak követniük kell az EU törvénykezést az anti-diszkrimináció és az esélyegyenlőség területén. A kisebbségvédelem behozatala hosszabbtávú politikai megfontolásból került bele a politikai kritériumok közé, stabilitási okok miatt. A 2004-es csatlakozóknál a figyelem a korábbi jelentésekben a nemzeti kisebbségekre irányult, mert őket gondolták a régió potenciális instabilitási forrásainak. Később a fókusz a romák felé terelődött, részben a régi tagállamokba beáramló roma menekült-áradat miatt. A nyugat-balkáni országok esetében a romák az érdeklődés középpontjában maradnak. Emellett a nagyobb kisebbségek, mint a szerbek Koszovóban és Horvátországban. A kisebb létszámú kisebbségek, melyek sem nem az instabilitás, sem nem a migráció forrásai, gyakorlatilag nem kapnak semmilyen figyelmet a közép-kelet-európai és nyugat-balkáni jelentésekben.

A politikai akarat hiányzik a kisebbségi jogok szélesebb megalapozásához. Sem a karta, sem az alkotmány nem köti a nemzeti törvényhozásokat, az alkotmányos egyezmény jövője pedig bizonytalan. Maga a kisebbségvédelem területe olyan, hogy nem valószínű, hogy a közeljövőben széleskörű konszenzus lesz felette. Franciaország nem írta alá a Kisebbségvédelmi Keretegyezményt, Belgium, Görögország, Luxemburg nem ratifikálta. Hogy nem az összes állam ratifikálta, kérdéssé teszi, hogy formálisan hivatkozási alapja lehet-e az EU standardnek. Vagyis legitim módon csak irányadó lehet EU kontextusban. A csatlakozási folyamatban mégis kulcsszerepe van a csatlakozandó országok EU követelmény rendszerében.

IV. Történelmi előzmények

Mit értettek a rendiség korában, a rendi gondolkodás síkján "magyar nemzet" alatt? Semmi esetre sem értették együtt a magyarságot, még kevésbé az ország egész lakosságát, a "Szent korona országának népei"-t, hanem csupán a magyar nemességet. A rendi nemzetszemléletben tehát a nemzet fogalma azonos volt a nemesség fogalmával, azokat ölelte fel egyedül, akik nemesi kiváltságban éltek, s így - miként Werbőczy tanította - a szent korona tagjai voltak. Jóllehet a "nemzet-nemzetség-nemzetiség" kifejezésekben olykor-olykor rugalmasabb s ez esetben szélesebb tartalmat is lehet értenünk, a rendi közfelfogás számára nem volt vitás, hogy a "magyar nemzet" - vagy mint írták is: a "nemes magyar nemzet" - nem egyéb a nemességnél. Magyarországon a XIX. század első felében általában 20 nem-nemesre esett egy nemes, s bár európai viszonylatban a magyar nemesek száma feltűnően nagy, mint nemzet, az ország népességéhez vagy csupán a magyarsághoz képest is, igen csekély volt. Ez a nemes magyar nemzet volt Werbőczy ma is sokat emlegetett "populus"-a, a "populus Werbőczianus". A magyar nemesi rend kifejlődésére, szemléletére és rendi elzárkózására Werbőczy István a híres Hármaskönyvvel valóban mindenki másnál nagyobb hatást gyakorolt, azonban a nemzetnek, a nemesi "populus"-nak ennyire merev és kizáró értelmezést Werbőczy nem adott. A "populus annyiban különbözik a plebstől, mint a nem (genus)' a fajtól (species), mert a populus megjelöléssel neveznek minden nemest, mind fő-, mind alsó-rendűeket, úgyszintén minden nem-nemest, míg a "plebs" neve alá csak a nem-nemesek értendők". Úgy látszik, hogy Werbőczy szemléletében a középkorvégi nemzettudat küzdött a kiteljesedő rendiség nemzet-fogalmával: az előbbiben a magyarság egészének képe jelent meg, s a XIII. században kezdett alakot ölni, az utóbbit a nem-nemesektől a XV. század végén egyre élesebb jegyekkel elkülönülő s a szent koronának egyedül általa való megtestesülését hirdető nemesség önmagára korlátozta, Werbőczy mindenestre megmagyarázta és egyeztetette az egymást rontó fogalmakat de utána a kiteljesedett rendiség szemléletében a populusnak nála még egyetemes értelme elveszett: a "nemzet" nem volt már több, mint az ország nemessége, a populus Werbőczianus. A köztudatban így élt századokon keresztül egymást fedő fogalomként a magyar nemzet és a magyar nemesség fogalma, s Pálóczi Horváth Ádám az 1810-es években, a rendiség eszméinek hanyatlása korában is, amikor a nemzetet már többet kezdtek érteni, mint a nemeseket, tiltakozólag hirdette meg, hogy a jobbágyok a nemzet neve alá soha sem értetődtek, hanem csak a nemesek vagy katonák.⁸ Így látták azok is, akik küzdöttek ellene: Wesselényi Miklós a nemzetiségi veszély érzésétől áthévítvé, Szózatában szenvedélyesen kárhoztatta, hogy milliók közül csupán "egy pár százezer" alkotta a nemzetet; Kölcsey Ferenc is "hétszázezer ember puhaság és szegénység által elaljasodott lelke helyett 10 millió felemelkedhetőt" óhajtott nyerni, nem is szólva Széchenyi Istvánnak és a reformkor többi nagyjainak méltó ítéletéről. Ők már a nemzetet, melyet a nemesség alkotott - éppen a megkülönböztetés céljából - "politikai nemzet"-nek nevezték, a teljes nemzet fogalmát kiterjesztve a belőle századok óta kirekesztettekre is. A rendi nemzethez való tartozást tehát pusztán jogi tények - a nemesi jogok birtoklása - határozták meg, a magyar rendi nemzet körülhatároltságát azonban a származástudat is élesebbé tette: a nemzet fogalmát önmagára korlátozó nemesi rend büszke ápolója volt annak a hagyománynak, hogy benne öröklődött tovább az egész honfoglaló magyarság. E hagyomány igazolásánál ismét hivatkozhatott, de ismét nem teljes joggal, Werbőczyre, aki munkájában - ámbár előrebocsátva, hogy nem történetet óhajt szólni, hanem törvényeket leírni - szükségesnek látta, hogy a magyar nemesség eredetéről magyarázatot nyújtson. A tudósoknak azzal az értelmezésével szemben, hogy "nemes az, akit saját erénye nemesít" előadta, hogy midőn a hunok vagy magyarok Skithiából felkelve, kapitányokat állítottak s vezért (rector) választottak, törvénybe tették, hogy a közösséget egyetemesen érintő dolgok előjövetelekor

vagy általános hadfelkelés esetén vérbe mártott kardot kell körülhordozni, amire mindenkinek jelentkeznie kellett: a parancs áthágói, ha csak nem volt elégséges mentségük, kettévágattak, vagy örök szolgaságra vettek. Emiatt igen sok magyar jutott paraszti állapotra. "Mert mindnyájan ugyanazon egy nemzetségből, nevezetesen Hunortól és Magortól származván, másképp nem lehetett volna, hogy ez" úr, amaz szolgál, ez nemes, amaz nemtelen és paraszt legyen." A Hármaskönyv idézett sorai a Kézai-féle krónikára, illetőleg a XIII. századi krónika-átdolgozására mennek vissza. Az említett megyei kisnemesség tulajdonképpen a XIII. században alakult ki a királyi szerviensek tömegeinek nemessé tételével; ekkor lépett be a politikai életbe, s Kézai e szerepnek mintegy történeti igazolását fogalmazta meg a nemesség eredendő egyenlőségében. Werbőczy műve méltán lett a magyar rendiségnek valóságos bibliájává. Az idők folyamán teljes világképpé fejlődött rendi szemlélet azonban a honfoglaló magyarság és a nemesség ily céllal beállított azonosítása tekintetében túlhaladt nagy mestere tanításán. Werbőczy ugyanis - mint láttuk - még elismerte, hogy a nem-nemes magyarok is ősi magyarok., sőt szükségesnek látta azok elparasztosodásának megmagyarázását is. A nagy nemzetiségi paraszttömegeket szolgáltató népelemek beáramlása ugyanis ekkor még alig volt kezdetén (románok, rutének), sőt még meg sem indult (szerbek).

Utóbb a megmerevedett rendi szemlélet számára a honfoglaló magyarság mindinkább azonosult a nemességgel. Ugyanakkor a nemesség körén kívül élőkben a magyarok által ide magukkal hurcolt, különösen pedig e területen talált és meghódított szolganépeket láttak. Hogy ez a szemlélet mennyire mélyen gyökerezett, elég a múltból - a jelesek közül - Wesselényi Miklósról és Szemere Bertalanra hivatkoznunk, akik pedig már a rendi Magyarország átalakításáért küzdöttek, s a rendi szemléletet éles bírálatban részesítették, amellet döbbető szemmel figyeltek fel a nemzetiségi kérdésre is. Wesselényi hódítókat látott elődeinkben, akik erejükben bízva, nem tartották szükségesnek a "náluknál sokkal számosabb meghódított népeket" rokonokká vagy barátokká tenni s "az akkori vad kor szellemében" urai voltak a legyőzött sokaságnak, nem méltatván azokat magukhoz emelni, fegyver-adta hatalmukat fegyverrel tartották fenn, ennek kizáró birtokában s a hív frigyesekben bízva, felejtették tulajdon kicsiny számukat s a legyőzött és elnyomott népek nagy számát. "15 Szemere éppen fordítva, az engesztelékeny bölcs politikában látta a magyarság fennmaradásának magyarázatát, csak ennek köszönhette, "hogy mindjárt a hódítás első éveiben az országon kívül viselt dicsőséges hadjáratokat anélkül, hogy a hon maradt népek föltámadásától ...tartott volna."16 Sokaságról, a hódító, fegyverforgató magyarokhoz képest hatalmas számú alávetett meghódítottokról, szolgává tett népekről szólnak tehát, olyanokról, melyek a szolgák, utóbb a jobbágyok-parasztok hatalmas tömegeit szolgáltatták. A honfoglalók és a nemesek azonosságát valló felfogás befolyásolta a történetírói szemléletet is, s ma is előfordul, hogy a honfoglaló magyarságot társadalmi rétegek szerint különböző eredetű népekre osztják.

Ezeket a feltevéseket az újabb történeti kutatások eredményei nem támogatják. Ma már megállapíthatónak látszik, hogy a honfoglaló magyarság összefüggő településterületen élő, jelentékenyebb számú népelemet - morvaszlávokat a Morva és Garam között - csak az északnyugati hegy vidéken talált az ország történeti határai között, egyébként az ország más részein csak elszórt, politikailag szervezetlen, a magyarság tömegéhez képest csekély néptörmelékek kerültek a széthullámzó magyarság települései közé. Ezekből a nemesekhez képest sokszoros tömegű, már a XIII. században is az országot "megtöltő" szolgáló néprétegek nem kerülhettek ki. Éppen csekély számuk következtében szívódtak fel korán a magyarságba: a XII-XIII. században már nem volt nyomuk. Jelentékenyebb idegen népi tömegeknek teljes és viszonylagos gyors felszívását nem igazolják a népiségtörténeti kutatások sem, amelyek a népiségek a felszívó hatásokkal, szemben rendkívül szívós

ellenállását világosították meg. Nagyobb tömeggel szemben, különösen, ha földrajzi elhelyezkedése zárt, a felszívás szinte lehetetlennek mutatkozik. Ennek a hatalmas társadalmi rétegnek tehát, amely a XIII-XIV. századi nagy társadalmi átalakulás során az új jobbágyosztály keretei között tűnik fel, zömét éppen úgy a magyarság szolgáltatta, mint a nemességét. A honfoglaló magyarság önmagában teljes társadalom volt, s már a honfoglaló magyarság is ismerte gazdagság és szegénység fokozatait s az uraság és szolgálat viszonyait, társadalmilag tehát tagozott volt, s a királyság korában még sokrétűbb lett. Ha tekintetbe vesszük a társadalmi rétegek között szüntelenül végbemenő hullámozást, még annak feltevésére sincs okunk, hogy azok a társadalmi rétegek, amelyek a XIII-XIV. században a kialakuló nemesi rendbe és jobbágyosztályba kerültek, pontosan megfeleltek a honfoglaló magyarság 3-4 évszázaddal korábbi felső és alsó rétegeinek.

Jóllehet a kiteljesedett magyar rendi nemesség nemcsak a "nemzet", hanem az ősi "szittyá" magyarságtól való eredetet is önmagára vonatkoztatta, ez az eredettudat a rendi nemzetszemléletnek nem volt lényeges, különösen nem alkotó tényezője. A nemesi rend közösség volt, a magyar nemesi rendi jogok birtokában levők közössége, s a rend kereteinek és formáinak megkövesedése óta e közösséget, mint minden más közösséget, a maga alkotó elemei és létfeltételei határozták meg. A nemesség rendi közösségébe való tartozást egyedül a nemesi jog birtoka határozta meg, nem tekintve azt sem, hogy e közösség tagjait ugyanakkor milyen más közösségek - népiség, vallás - fűzték még össze. Abban tehát, aki származásra nézve nem volt magyar, sőt esetleg magyarul sem tudott, ha a magyar nemességet megszerezte, a rendi szemlélet síkjáról sem lehetett mást látni, mint a magyar nemesi rend tagját, aki a rendi előjogok birtokába való lépésével egyuttal tagja lett a magyar nemzetnek - a nemességre korlátozódó szűkkörű nemzetnek is.

A magyar nemességnek az idők folyamán valóban sok idegen is tagja lett. A középkorban sorait főleg németek, tótok, rutén kenézek, vajdák, szerbek és horvátok gyarapították, akik részben vérségileg is felszívódtak a magyarságba, éppen a magyar nemesi életforma vonzó hatása s a magyar nemes családokkal történt elkeveredésük következtében. A nemesi levéllel, az armálissal való nemesítés főleg a XVI. század második felében vett nagyobb, a XVII. században már korlátozó törekvéseket kiváltó nagy méreteket, míg azonban a XVI-XVII. században elsősorban magyar jobbágyok szerezték meg a nemesi jogokat és ezzel a "nemzet"-hez tartozás jogát, addig a XVIII. században - az ország megváltozott társadalmi alkatának, az ausztriai kapcsolatnak s a belső etnográfiai eltolódásoknak megfelelően - többnyire polgári, tisztviselői és egyéb értelmiségi, valamint katonai személyeket, utóbb pedig a kifejlődő kapitalista gazdasági rend szerencsés gazdagait, most már nagy mértékben nem-magyarokat juttatott a királyi kegy a nemesi jog és a nemzeti közösség birtokába. Azoknak, akik a XVIII. század végén szereztek nemességet, már kb. háromnegyede származásra nézve nem magyar volt, s az arány utóbb még kedvezőtlenebbül tolódott el a magyar elem rovására. Fényes Elek statisztikája szerint az ország férfi-nemeseinek száma - ideszámítva a személyükre nemességet élvező papokat is - 136.093 volt. Fényes e számot négyvel szorozva a magyar nemesség lélekszámát 544.312-re, egyben a magyar ajkú nemesek számát 464.705-re, a többi közül a szláv ajkúakét 58.000-re, s a román és német ajkúakét 21.666-ra tette. E szerint tehát a rendiség utolsó szakaszában a nemességnek, a rendi "magyar nemzet"-nek csaknem egyhatoda nem volt magyarajkú sem, holott ugyanakkor a magyaroknak milliói éltek "a nemzet"-en kívül. A rendiség szemléletében ez magától adódó, természetes jelenség volt, de Wesselényi, akinek lelkét már áthatotta az új európai nacionalizmus és a polgári egyenlőség gondolata, felindult rajta, hogy az, amit "törvényeink gyászos magyarázata szerint" nemzetnek kell neveznünk, s amit ebből is valóban magunkénak mondhatunk, kicsiny töredék, s hogy e nemzetiségileg megosztott nemzettel szemben ellenségesen áll a milliók

tömege, s ez "a joggal nem bíró, sem tetteleg, sem a törvény értelme s szava szerint nemzetet nem alkotó, milliókból álló népesség egyenlő szenvedés s egyenlő elnyomás által, egymás közt rokonná és egyérdekűvé lett". A magyar nemesség Eötvös József szemében is nemzetiségek vegyülete volt, mely a "nyelv szempontjából is elkülönözve maradt."

Míg a rendek a rendi előjogoknak beköltöző idegenek kezére való jutása felett aggályoskodtak, s ilyen jogok juttatásába beleszólást óhajtottak elérni, addig a kiváltságolatlan rendalatti rétegeknek külföldről beköltözők által való, nagymértékű növekedése ellen sohasem emeltek szót, sőt a XV.században éppenúgy, mint a XVIII. században, kedvezmények nyújtásával ösztönözték őket az országban való megtelepedésre. A rendi szemlélet számára az idegen paraszt is ugyanaz volt, mint a magyar paraszt-jobbágy: társadalmi elem, a gazdasági élet tényezője, ez is, az is kívül a nemzeti élet keretein. Ez a merev rendi szemlélet éppen a XVIII. században, a nemzetiségek politikai ébredésének előestéjén ért el virágzása tetőfokára. Míg a XVI-XVII. századokban magyar nemeseknek és parasztoknak közös végvári küzdelmében a rendi választóvonal - legalábbis itt - elhalványult, sőt ekkor külön végvári "vitézi rend" kibontakozásának is sok jele mutatkozott, s míg a Rákóczi-felkelésben is erősödtek a rendi határokat áttörő közös szálak, addig a felkelés elbukása után, az új politikai helyzetben, melyet a nemességnek a Habsburg-uralkodóházzal kötött kompromisszuma s ennek következményeként a korhadozó rendi világ új lendülete jellemez, a rendiség jobban elzárta magát kiváltsága falai mögé, mint valaha. Amellett, hogy a népi különválásnak éppen politikai viszonylatban a nacionalizmus fellobogása előtt nem lehet olyan jelentőséget tulajdonítani, mint utóbb, csak a nemzet fogalmát a nemességre szorító szemlélet tartalmának ismeretében magyarázhatjuk meg azt, hogy az országnak a XVIII. században a milliós beköltözések és telepítések révén annyira kedvezőtlen mértékben nemzetiségi állammá történt átalakulása a magyar politika hordozóinak lelkét meg sem rezdítette; holott egyes nemzetiségek, így a szerbek és románok ekkor már politikai jellegű követelésekkel léptek fel. Sőt ugyanakkor, amikor karavánokban húztak Magyarországra az idegen jövevények, magyar földesurak gyakran elbocsátották - esetleg éppen idegen országba vezető vándorútra indították - addig megtartott magyar jobbágyaikat vagy azért, mert a jövevényben engedelmesebb és igénytelenebb szolgát kaptak, vagy azért, mert jobbágyaikat saját vallásukon óhajtották látni. Ennél világosabban nem lehetett volna tanuságot tenni arról, hogy a rendi nemzetszemlélet magyarságtudata számára a rend alatti tömegnek nem volt jelentősége.

A XVIII. század óta Európa-szerte fellobogó s új nemzetérzésre indító nacionalizmus nem elégedhetett meg a rendi szemléletnek a nemzet fogalmát a kiváltságos rendekre korlátozó szűk határaival. Az új nemzetszemléletben elveszítették jelentőségüket a "nemzet" rendi határai, alapja nem társadalmi, hanem a szó mai értelmében ismert "nép" közössége lett. Ilyen tekintetben az ember - Huizinga szavait használva - "jobban mint valaha, nemzeti meghatározottságában állt az étellel szemben". A magyar nacionalizmus világképe e fejlődésben kettős arcot mutat: arra hevíti a magyarságot, hogy egynek, rendi előjogok nélkül egészében nemzetnek érezze magát, egyben pedig a rendi nemzetszemlélet hagyományának és a polgári jogegyenlőségnek az egyeztetésével megformálja az ország lakosságának nemzetiségre való tekintet nélkül egységes "politikai nemzet" fogalmát. A XIX. századi magyar nacionalizmusban egymás mellett fut ez a két vonal s közöttük jut emelkedő vagy hanyatló állomásra maga a magyarságtudat is.

A magyar nemzeti ébredés neve alatt főleg az irodalomtörténet lapjairól ismert kezdeti magyar nacionalista mozgalom a XVIII. század utolsó negyedében fejlődött ki s a kor felvilágosult szemléletének megfelelően elsősorban a művelődés eszközét, a nemzeti nyelvet

kívánta hanyatlásából kiragadni és felvirágoztatni. A nyelv a népiség legkifejezőbb jegye és természetes .következménye volt, hogy ugyanakkor, amikor a magyarságnak a maga népi személyisége ily módon tudatosult, eszmélő tudatában a hazájában élő nem magyar népelemek, melyek népi hovatartozásának a rendiség szerkezetében nem volt fontossága, népi különvalóságuk alakjában jelentek meg. E népelemek politikai tartalmú nemzetiségi törekvéseikkel csak ekkor léptek a magyarság látóhatárának a körébe. Gyakran érte az a vád a magyar nyelvi mozgalmat és a továbbcsarjadó magyar nacionalizmust, hogy e mozgalommal indítást adott és felgyújtotta az ország nem magyar népeinek nacionalizmusát. A magyarországi románok és szerbek XVIII. századi nemzetiségi mozgalmairól, melyekre Grünwald is hivatkozott, ma már eléggé tiszta képünk van, s tudjuk, hogy e népelemek a kiteljesedett nacionalizmus fogalmaival mérendő nemzetiségi követelésekkel léptek fel olyan korban, amelyben a magyarság mozgalma még mélyen szunnyadott s rendi szemléletével mit sem vett észre a nemzetiségi követelések baljós politikai tartalmából sem. A magyar nacionalizmus, valamint a nemzet új politikai szemlélete utóbb valóban sokszor ösztönözte nemzetiségeink nacionalizmusát az ütközésből származó erő lendítő hevével, - azt a magyar részről napjainkban is hangoztatott szemrehányást azonban, mintha maga a nemzet kezdte volna az "idegen" nacionalizmus bevezetését, mint történeti tényekkel ellenkezőt és önmagunkat igaztalanul sújtott/?, nem lehet vállalnia.

A magyar nyelvi mozgalom a XVIII. század utolsó negyedében nem is az európai nacionalista hullám sodrásával érkezett, hanem visszahatásként tört elő Mária Terézia és II. József németesítő törekvéseivel szemben. A magyarság vezető társadalmi rétegei a német nyelv iskolai terjesztése nélkül is elszakadóban voltak a magyar nyelvtől: a főúri rend idegenben élt, de ha itthon, akkor sem magyarul/?, s példáját követni igyekezett a birtokos nemesség is, mely a rendi s vele a népi tekintetben közömbösítő nemzetszemléletnek birtoklója elsősorban volt. Eötvös József nem ok nélkül jutott arra a megállapításra, hogy a külön nemzetiség érzelme a magyar nemességből kipárolgott s inkább a nép lelkesült ettől az érzelemtől, holott ennek számára szabadság és egyenlőség nem létezett. A magyarságot a XVIII. században megindult elmagyartalanodás következtében az a veszély fenyegette hogy a politikai és szellemi javak birtokában levő magyar vezető rétegek elvesztik nyelvüket és idegenekké válnak a magyar népiség számára, miközben az éppen ekkor hatalmasul kiépülő hivatalnoki réteg jóformán idegenekből sorolódott össze, így az ország lakosságában immár csak kb. 40 %-ot kitevő magyarság zömének az a sors jut, amely az értelmiségüket és magasabb társadalmi rétegeiket elveszített népmaradványoké: tengődés a feltámadásnak kevés reményével.

Ismeretes, hogy az 1780-as évek nyelvi ébredése; mely az 1790/91. évi országgyűlést is áthívította és sok felszínes törekvést is napvilágra hozott, hamar kihamvadt a létében fenyegetett rendi alkotmány védelmének, az uralkodói önkény kizárásának s a rendi előjogok erősítésének előtérbe tolulása következtében. Évtizedek múltak el, mikor a magyar nacionalizmus - most már az európai nagy nacionalista hullám áramlatában - újból felgyulladt, azonban az 1780-as évek nemzeti mozgalmainak hatása nem tűnhetett el: a rendi nemzetszemlélet válsága ekkor indult meg. A rendi kiváltságokra terjedő nemzetszemlélet nem volt már akadálya annak, hogy a rendek alatt is felismerjék a nemzet életető elemét, a magyarságot. Az 1790-es években nemcsak Kisfaludy Sándor lát - ellentétben a rendi nemzetszemlélettel - magyarokat és nem-magyarokat az országban, hanem mások is. Míg néhány évtizeddel korábban a telepítő birtokosok nemzedéke a rendek alatti tömegben nem tekintett mást, csak jobbágyot s magyar jobbágyait is részvétlenül taszította el magától ha idegen jobbágyok hozatalában látta érdekeit. A XVIII-XIX. századok fordulója körül egyesek még fennen hirdették, hogy a jobbágyság sohasem számított a magyar nemzethez s

benne nem is látnak mást, csak emberszámot, sokak lelkében már elomlott a rendi határok érzékelése s testvérré lett a magyar. A németeknél már elhangzottak Fichte beszédei a "német vér" védelmében s a szlávoknál is gyökeret vertek már Herder tanai a nép külön létéről, amikor az 1780-as évek nyelvi mozgalmi óta erjedő magyar nacionalizmus a XIX. század első felében, a nép szerves lényiségét hangoztató romantika áramlatában nálunk is kiteljesedett. A szemlélet inkább öntudatlan fejlődése után, az 1810-es évek óta már tudatosan nyúlnak a nemzetiség és a nép elvi kérdéseire. A Tudományos Gyűjtemény 1817. évfolyamában értekezés jelenik meg a "Nemzetiség"-ről, mely a nemzetet "orgános", a népet pedig "orgántalan" testnek magyarázza; írójával az 1819. évfolyamban hasonló cím alatt Gömbös Antal táblabíró száll vitába, mondván, hogy "gyülevész népek is egy halhatatlan nemzetté teremtetethetnek". Kölcsey Ferenc A nemzeti hagyományról ír tanulmányt s mohácsi emlékbeszédében a nacionalizmus világmérvével s a rendi nemzetfogalom teljes elejtésével hangoztatja, hogy minden nemzetet "saját nyelv, saját szokások, saját ősök, saját hagyomány, saját jó és balszerencse kötnek együvé s választanak el egymástól". Széchenyi István 1841-ben, Bajza József 1846-ban a Magyar Tudományos Akadémián tartanak előadást a nyelvről és a nemzetiségről, a Kisfaludy Társaság 1841-ben pályadíjat tűz ki a nép és nemzet fogalmainak tisztázására s a pályázaton négy pályaművet vehet számba; Wesselényi István a nemzetiségi kérdéstről szorongó lélekkel és jövőbe látó szemmel Szózat-ot ír: Gorove István Nemzetiség című könyvében nemzetiségünk elfogadását kívánja az ország nem-magyar lakosaitól, de ezeket az alkotmány jótéteményeiben szeretné részeltetni: Balogh László pedig Nemzetiség és alkotmányi mozgalmak honunkban címen 1841-ben ad ki röpiratot. E sokszor még botorkáló és elvileg is kiérleletlen megnyilatkozások után, már az 1850-es években jelenteti meg Eötvös József a XIX. század uralkodó eszméiről szóló nagy művét, mely az eszmék egyike: a nacionalizmus gondolkörében máig jól igazít el.

Eötvös József világosan fogalmazta meg, hogy a "nemzeti egyéniség"-et öntudatáról lehet megismerni s arról, hogy szükségét érzi ez egyéni különbség érvényesítésének: minden népet, álljon bár milliókból vagy ezrekből, legyen önálló vagy más népnek alávetett, külön nemzetiségnek kell elismernünk, mikor ez az öntudat felébredt benne. Az előző évtizedekben a magyarság e népi öntudatára ébredt rá; tudja, hogy külön népi testet alkot s a többi néptől eltérő egyéniséget fejez ki. E korban azonban a "nemzetiség" nemcsak a bölcsélet magasságát járó Eötvös József számára nem volt végső ok és cél, hanem másoknak sem; a végső cél: az emberiség egyetemének boldogsága s a nemzetiség ennek csak közvetítő közege. Úgy látták, hogy Isten azért teremtett különböző népeket, hogy kölcsönös egymásra hatás és verseny által segítsék az egész emberiség ügyét, hogy az egyes ember egyformán láncszeme a népnek és emberiségnek s az emberiség a szellem és erő kifejtésére tart számot vele szemben, viszont ez csak "népe sajátágában" jut hozzá s csak benne fejlődhet ki. Széchenyi szerint a magyar népnek nincs csekélyebb hivatása. mint képviselni "Európában egyedüli heterogén sarjadék"-ként "ázsiai bölcsőjében rejtőző, eddigelé sehol ki nem fejlett, sehol érettségre nem virult sajátágát" s ezzel népét az általános emberi tökélesbülés útjára óhajtja vinni. Szemere Bertalan is a népek egy magasabb közösségére mutat: amiben az egyes nemzetiségi különbségek és ellentétek egységüket találják fel, az a humanitás eszméje.

Nép és emberiség - ez a párhuzam él a XIX. századi magyar nacionalizmus gondolatrendszerének kialakítóiban. Az emberiséghez csak a népi egyéniségen keresztül lehet eljutni. Az 1840-es években költők és politikusok népek egyéni jelleméről, a nép külön "egyediség" -éről, vagy külön "személyiség"-éről, "népindividualitás"-ról szólnak. Szemere szerint az emberi lét legeredetibb és legfontosabb formája a nép, örök az, mint minden, mi Istentől származik s hiába akarjuk a természet törvényeit megváltoztatni, a nemzeti különbségeket Isten teremtette kezdetben. A nemzetiséghez vonzalom - írja Wesselényi - a

szív szüleménye, a nemzeti érzés pedig a hazaszeretet poézise. Kossuth lapjának, a Pesti Hirlapnak 1841. március 5-i vezércikke pedig azt írta, hogy életünk, jövőnk, boldogságunk, mindenünk e szóban fekszik: nemzetiség. A magyarság közösségét egybefoglaló nacionalizmus útján legtovább mégis Török János, az abszolutizmus korának tekintélyes közírója jutott, mikor szinte napjaink szavait hallatva hirdette, hogy a "magyar, bármely részében telepedjék is meg a világnak, mindaddig, míg honfiúi jogát önvétke által el nem veszíti s míg csak a magyar nyelvet érti vagy származási igényeiről le nem mond - örökké és változatlanul a magyar szent korona híve és ügyfele marad".

A nép vagy nemzetiség ily szerves felfogásával együtt kellett jelentkeznie annak a felismerésnek is, hogy az állam keretén belül a nagyszámú nemzetiség sok veszélyt rejt magában. Az elvi magaslatról széttekintő, szenvedélytelen Eötvös József is arra a megállapításra jut, hogy minden állam erősebb lenne, ha csupán egy népből állana, s azt egészen magába foglalná, bár ez esetben az egyes népek még inkább elzárkóznának egymástól, amit Eötvös ideálmusa s a XIX. század világpolgári gondolkozása szívesen nem láthatott volna. Viszont a nemzetiségeknek az államra veszélyhozó jelentőségét felismerve, érthetlenné vált Szent István híres intelme is az egynyelvű ország gyengeségéről és az idegenek kedvező fogadásáról. Wesselényi egyenesen azt óhajtotta volna, hogy a "nagyon is szent, de nagyon épen nem nevezhető" király utódjai inkább más "valóban bölcs" intéseit vették volna szívükre s követték volna oly sikerrel, mint ezt. A történetíró Pesty Frigyes pedig A magyar nemzet mostohasága saját maga iránt címen cikkezve, csak "kegyeleténél fogva" nem akarta ez intelmet "merő képtelenség"-nek tartani.

Így teljesedett ki a XIX. század derekára a magyar nacionalizmus s így lett híveinek - az egész haladó Magyarországnak - a lelkében a magyarság minden más néptől különböző, Istentől rendelt népi egyéniség, a magyarok közössége. A magyarok ily egységben, nemzeti különvalóságban való látásával természetesen nem férhetett össze, a nemzet fogalmát csupán a kiváltságos rendekre korlátozó rendi nemzetszemlélet s ez a köztudatból ki is mosódott, mielőtt az egész rendi szerkezetet az 1848. évi törvények ledöntötték volna. Akik testvéreket láttak más magyarokban, azok nem elégedhettek meg azzal, hogy a magyar nemzet fogalma alá csupán a nemesség vétessék. A rendi nemzetfogalom a múlté lett s új nemzetfogalom született. Bár a népi egyéniségre tekintő nacionalizmusnak az felelt volna meg, hogy a "magyar nemzet"-nek a XIX. század derekán megszületett új fogalma a magyarokat ölelje fel és pedig teljesen, mégsem az következett be. A "nemzet" az "ország lakossága" lett, egészében, nemzetiségi hovatartozásra való tekintet nélkül. A nemzetiségi magyar államot, a röviden vázolt nacionalista fejlődéssel ellenmondásban átfogó nemzet fogalmára különböző tényezők vezették el a magyarságot: politikai ösztöne, melynek az ezer év óta állami építményt hordó magyarság lelkében mélyek a gyökerei, a rendi nemzetfogalom szerves fejlődése s a magyar politikai gondolkozást átható szabadelvűség nyugateurópai mintaállamainak állam-nemzet szemlélete.

Ami a politikai megfontoltságot illeti, nem lehet figyelmen kívül hagynunk, hogy Magyarországon a románok és főleg a szerbek már a XVIII. században az egész népi tömegüket felölelő "natio" követelményeivel léptek fel. Ezeket a követeléseket a magyar rendek a rendi nemzetszemlélet alapjáról és a rendi alkotmány egységének védelmében utasították vissza. Az alkotmány egysége az ország egységét jelentette s ha a rendi alkotmányról és a rendi nemzetfogalomról le is mondtunk, a magyar állam egységéről nem mondhattunk le. Viszont az esetben, ha a magyarság önmaga körül vonta volna meg a nemzet fogalmát, az ország nem magyar népelemei ezzel önmagától - amint követelték - nemzetté léptek volna elő az ország kebelében, ez pedig - ha nem is jelentette volna még a magyar

állam politikai szétesését - ilyen fejleménynek nyithatott volna utat. Az első megnyilvánulását annak, hogy a magyar politika a szűkkörű rendi nemzet keretén túl egy új magyar nemzetfogalom közösségébe óhajtja vonni az ország összes nem magyar lakosait, az 1790/91. évi országgyűlésen ismerjük fel: a szerbeknek valósággal teljes területi nemzetiségi autonómiára irányuló követeléseire a magyar rendek azzal feleltek, hogy "őket, valamint a többi nemzetiségeket is, melyek Magyarországot és a kapcsolt részeket lakják, magyaroknak, a közös haza fiainak nyilvánítjuk". Itt tehát még a "közös haza fiai"-ról, de egyébként már az ország egészét felfogó "magyarság" fogalmáról van szó, amelynek a rendi nemzetfogalom bukásakor gépiesen kellett a "magyar nemzet" fogalmára emelkednie. A XIX. század első felében a rendek s a rendi szemléletet elejtő politikai írások már nem hagynak fenn kétséget afelől, sőt olykor világosan hangsúlyozzák is, hogy a "nemzet" fogalmán nem csupán magyarokat, hanem mindenki mást is érteni kell. Így hangoztatták az 1825-i országgyűlésen, hogy Magyarországon csak egy "natio" van; Deák Ferenc 1839-ben az alsó táblán jelentette ki, hogy "a horvát nem külön nemzet", mert "filii nativi"; Wesselényi is tagadja Szózatá-ban a horvát, annál inkább a többi népelem "nemzet"-voltát; Szemere Bertalan a magyar birodalom "minden népfaj" -át értette magyar nemzet alatt; József nádor 1843-ban a felsőház ülésén állapította meg, hogy "itt nincs illyr, itt nincs más nemzet, mint magyar"; Kossuth Lajos pedig indulatosan dörögte 1847-ben a horvát képviselőknek: a szent korona alatt sohasem fognak más nemzetet vagy nemzetiséget elismerni csak a magyart, ámbár elismeri, hogy különböző fajhoz tartozó és más nyelvet beszélő emberek vannak az országban."

A politikai ösztön sugallta egyetemes magyar nemzetfogalom továbbfejlődés volt a rendi nemzetfogalomhoz képest is. A szabadelvűség eszményétől vezérelt nemzedék törekvése a reformkorban az volt, hogy a politikai jogoknak részesévé tegye a rendek keretein kívül élő társadalmi rétegeket is. Az 1848. évi nagy átalakulásban a politikai jogoknak, melyek birtokával eddig a nemesség "nemzet"-nek tarthatta magát, a szabadelvű és népuralmi eszméknek megfelelő formában valóban részese lett az ország egész népe s miként ez a részeltetés elvileg azt jelentette, hogy a rendek kezében lévő politikai hatalom kiterjesztett kiváltsági határok nélkül mindenkire, akként a politikai jog által meghatározott szűkkörű rendi nemzet fogalma is kiterjedt: az új nemzetfogalom az államhatalom birtokába jutott népet jelenti immár s miként a rendi magyar nemzetet a népi hovatarozásra való tekintet nélkül határozza meg a politikai jogok birtoka, akként az új nemzet széleskörű fogalmában sem lehetett szerepe az ország lakosai népi hovatarozásának. Eddig csak a nemesek voltak tagjai a szent koronának, viszont most minden honpolgár az lett, a magyar nemzet tehát annyi, mint "a magyar korona népeinek összessége". Az állam minden polgárát egyesítő magyar nemzetfogalom tehát alkotmányjogi síkon egyenes leszármazottja a rendi nemzet fogalmának.

Az ország egészét felölelő nemzet fogalmára ösztönözte a magyar politikai gondolkozást a nyugati államok, elsősorban a francia nemzetállam példája is, Franciaország néprajzilag szintén nem volt egységes, jóllehet a népi különbözőségek feloldása már a hosszú fejedelmi abszolútizmus alatt megindult, mely a partikuláris erőket letörte, s tovább haladt az a felvilágosodás idejében is. Az enciklopédisták a nemzetet azonosították az állammal s mikor a nép a nagy forradalomban kezébe vette a hatalmat s ezzel a nemzet jogaiba lépett, a süllyedő nemzetiségek, melyeknek különben sem voltak idegenben olyan hatalmas népi támasztékai, mint a magyarországi nemzetiségeknek, a "grande nation"-ban lelkesülten ismertek a maguk nemzetére: 1790-ben az egyik legjelentősebb franciaországi nemzetiség, a breton nép polgárfjúsága a szomszédos Anjou-tartomány hasonló gondolkodású fiataljaival ünnepélyesen kijelentette, hogy "mi nem vagyunk sem bretonok, sem anjouiak, hanem ugyanazon birodalomból való franciák". A francia államban a nemzet valóban egységben lépett a nacionalizmus eszméitől egyre jobban fűtött európai népek elé s az egységes francia

államnemzet megjelenése megbüvölőleg hatott az államhatalom birtokában lévő más európai népekre, a magyarokra is, hiszen a kiművelt magyar politikai nemzedék éppen a reformokban függesztette szívesen tekintetét Európa nyugatára. Szemere Bertalan, akinek számára a "magyar faj"-nak is kettős jelentése volt, ethnographiai és politikai, Francia-, Lengyel- és Angolországra hivatkozott: ezeket az országokat szintén több faj lakja, de "nevét mindenik, mint Magyarország, egy bizonyos népfajtól kölcsönözte".

Ugyanakkor tehát, amikor a magyar nép, áthatva a visszahatásként életre kelő nyelvi mozgalmaktól és sodortatva az európai nacionalizmus ellenállhatatlan erejétől, mind világosabb tudatára ébred magyarságának s a maga, minden más néptől különböző egyéniségére eszmél: a rendi nemzetszemlélet történeti vonalán, politikai megfontolásból s a francia államnemzet példáján indulva, megalkotja az ország minden népét egybefogó "magyar nemzet" új fogalmát. Ezzel a magyar politika kétségtelenül súlyos, szinte feloldhatatlannak látszó ellenmondásba került. Az ellenmondás világosan ütközik elő e kor politikai íróinál és gondolkozóinál: megállapítják a népek különbségeinek isteni eredetét, felismerik az örök választófalat, magyar nemzetről és magyar nemzetiségről azonos értelemben szólnak, látják Magyarország nemzetiségi összetételét, viszont a nemzet fogalmában elsimulva látják a nemzetiségi különbségeket. A nacionalista szemlélet és az új nemzetfogalom ellenmondásának tudatában honosodott meg az ország egész népességét felölelő nemzetnek „politikai nemzet”-ként való nevezése. Ezt a kifejezést az 1840-es években már sűrűn használják: az a nemzedék, amely pusztán a politikai jogok birtoklása alapján nem volt többé hajlandó egyedül a nemességre korlátozni a nemzet fogalmát, ekkor már a rendi nemes nemzetet "politikai" nemzetnek nevezi, kifejezve ezzel, hogy "nemzet" alatt többet: az egészet érti. A politikai jogoknak az ország egész lakosságára történt kiterjesztésével örökségként szállhatott reá az ellenmondást kétségtelenül tompító "politikai nemzet" neve, találónan fejezve ki a magyar nemzetnek politikai gondolkodás által létrehozott új tartalmú fogalmát. Az új nemzetfogalmat a Deák Ferenc javaslata alapján alkotott 1868. évi 44. t. cikk határozta meg nemes szavakkal: "Magyarország összes honpolgárai az alkotmány, alapelvei szerint is politikai tekintetben egy nemzetet képeznek, az oszthatatlan egységes magyar nemzetet, melynek a hon minden polgára, bármely nemzetiséghez tartozzék is, egyenjogú tagja".

A kiegyezés korának nemzetszemlélete mindvégig az egységes politikai nemzet fogalmán nyugodott s e kor nemzedéke lelkétől idegenként vetette el Kossuthnak száműzetése balsorsában kitervelt confoederatio- szerkezetét. A szemlélet azonban eredendő ellenmondásától később sem szabadulhatott meg, sőt utóbb erősbödött a feszültsége. A magyarság nem tudta meggyőzni a nemzetiségeket arról, hogy az egységes nemzetszerkezet nem tör létükre. Nem is tudhatta meggyőzni, mert ábrándja lett, hogy a politikai nemzetet az asszimiláció segítségével valóban egységes nemzetté formálja át. Nem célunk, hogy e helyen a politikai nemzetnek, a magyar nacionalizmus lobbanó-hamvadó tüzeinek s a nemzetiségi törekvéseknek keresztező szálait felfejtsük, mégis felidézzük a hanyatló századvég két jeles magyar politikusának és közírójának, Bartha Miklósnak és Beksics Gusztávnak. - korukban a nemzetiségi kérdés tevékeny munkálóinak - a nemzet és a nemzetiségek viszonyáról elhangzott kijelentéseit.

Bartha Miklós, aki az 1890-1900-as években számos parlamenti beszédben és hírlapi cikkben foglalkozott a baljós nemzetiségi jelenségekkel s aki egy alkalommal "hihetetlen tény"-ként említette, hogy a magyar képviselőház a nemzetiségi kérdést tüzetesen még sohasem tárgyalta, 1893. október 5-én határozati javaslatot terjesztett elő a képviselőházban, mely annak leszögezésével kezdődött, hogy hazánk életében a magyar faj, mint államalkotó és összesítő tényező áll a többi fajok fölött, ez a történelmi tény vonta meg a magyar nemzet

fogalma és a nemzetiségek fogalma között, a politikai határokat, melyek keretében jogrendünk az egyéni szabadságra és a polgári jogegyenlőségre lett fektetve. A jogegyenlőség - írta máskor - rendi kiváltságot, a népképviselői rendszer nemzeti különbséget, az államegység politikai széttagoltságot nem tűr meg. A szabadság eszméje nem szenvedhet csorbát a nemzetiségek miatt s meg kell tartani a jogegyenlőséget is. Az állam és a nemzet egységes: "vannak emberek, akik oláhul beszélnek, aminthogy sokan németül is, tótul is, szerbül is beszélnek, de nemzet csak egy van, a politikailag egységes magyar nemzet, melynek a magyar fajbeli polgárokkal teljesen egyenjogú tagjai az oláh-tót-német-szerb-fajhoz tartozó egyének". De ugyancsak Bartha borongva ír arról is, hogy a magyarság polgári jogokkal véli kielégíteni a románokat, holott ezek nemzeti jogokat kívánnak, politikai nemzetté akarnak előlépni.

Beksics Gusztáv röpiratszerű tanulmányok egész sorában tárgyalta a magyar asszimiláció lehetőségeit, majd fakuló ábrándokkal a faji asszimiláció helyett megelégedett a "politikai asszimiláció" reményével is, de 1899-ben, az ezeréves ünnepének bővületében élő magyarságnak már a faji harcot vetíti jövőjéért: a kulturális torzalkodások után "be fog vonulni nehéz fegyverzetében a fajok nagy küzdelme, mely vérben fog gázolni és eltörpíti a gyöngéket". A "nemzeti létalap" kiszélesítését már elégtelennek, az asszimilációt későnek találja, a beolvasztás ábrándja szertefoszlott", három évtized alatt még csak oda sem jutottunk el, hogy a Deák Ferenc lángeszé által konstruált politikai nemzetegységünk megszilárdult volna", a magyar államegységnek nem felel meg a nemzetegység, "ily körülmények között a politikai nemzet fikciójához kell fordulni", mely nemcsak a magyar fajt, hanem egyszersmind az ezzel államegységet alkotó többi fajokat is magába foglalja. Ilyen ellenmondásokkal hirdeti végül is elérendő célként a magyar nemzeti államot s miközben már csak agyrémként lebeg előtte az egységes politikai nemzet képe, a magyarság nagyobb faji erejétől, természetes szaporodási többletétől várja a magyar nép döntő fölényét és végül teremtő nemzeti egységét. A nemzetalkotás, sőt talán már "nemzetmentés" feladatával azonban nem lehet egyedül az államra hagyatkozni, abból a társadalomnak is ki kell vennie részét.

A századvég politikai gondolkozóinak fürkésző szemei a politikailag egységes magyar nemzet boltívein komor repedéseket vesznek észre, a közvélemény azonban szívesebben igazodik a mások által eléje rajzolt kápráztató képek után, a politikai nemzet mögött valóságos nemzeti egységre gondol s magyarságának is valamilyen ködösült tudatával andalognak tekint a sok nyelven beszélő húszmillió magyar nemzetre.

A magyarság nemzetszemlélete a kiegyezés korában szilárdan nyugodott a politikai egységet jelentő magyar nemzet fogalmán. Ez az elméleti szerkezet, mely tulajdonképpen az ország politikai oszthatatlanságát és a magyar állam csorbíthatatlan egységét óhajtotta kifejezni, a nemzetiségi mozgalmak részéről heves visszautasítással találkozott. A politikai érvényesülésért küzdő nemzetiségek e szerkezetben nemcsak az állami egység elvének hangsúlyát érezték, hanem a nemzetiség pusztá létének tagadását is, viszont a magyar politikai gondolkozást a sokszor már félelmesen morajló nemzetiségi veszedelem csak arra indította, hogy az állami egység gondolatát hordó nemzetfogalomhoz annál görcsösebben ragaszkodjék. Ugyanakkor azonban, amikor az államvezetés és a magyar közvélemény a politikai nemzet kiegyenlítő és népeket egybesimító fogalmát egyre mélyebb meggyőződéssel tette elvévé és az állam alapjává, akaratlanul mindinkább hangsúlytalanná váltotta át magának a magyarságnak belső tartalmát, a magyar élet sajátos és hagyományos elemeit is, melyek pedig az új nemzetfogalmat megformáló nagy szabadelvű nemzedék lelkét még forrón hevítették.

A nemzetet az állampolgárok összességével azonosító szemléletben ugyanis azon volt a hangsúly, hogy a nemzetnek minden állampolgár, a magyar és nem-magyar egyforma tagja, vagyis a nemzethez való tartozás szempontjából nincs fontossága a fajtának. A nemzet tagságát az állampolgársággal együtt bármely idegen is gépiesen úgy szerzi, miként az állampolgárság más járulékait: jogokat és kötelezettségeket. A "nemzet"-et természetesen "nemzeti szellem" -nek kell megtölteni, de milyen szellem hassa át e szélesívű népközi nemzetet? A tót Mudron Mihály, a Felvidék magyarosítását és a "magyar nemzeti szellem" terjesztését követelő Grünwald Bélának így felelt erre a kérdésre: a magyar nemzeti szellem csak a magyar nemzet fogalmának megfelelő szellem lehet, vagyis oly szellem, mely az összes magyarországi nemzetiségek külön érdekét egyaránt szemmel tartja s ezen érdekeket mind egyhangzásba tudja hozni az oszthatatlan együvé tartozás s egymás támogatására való utaltság érzelmének intenzív kiképzésével. A magyarázat valóban megfelelt az 1868. évi 44. t. cikkben megállapított nemzet fogalmának és az elvi magyar álláspontnak. Ez álláspont szerint az országban nincsenek nemzetiségek, hanem különböző ajkú lakosok s a magyarok sem mások, mint magyarul beszélő lakosok, akiket- állapított meg magyar tudományos részről - külön magyar nemzetnek nem lehet nevezni. Nyilvánvaló, hogy ez a szemlélet nem serkentette a magyarságot külön egyénisége és énje vonásainak érzékelésére, éppen ezért tudatát fellazította és a közömbösítő hatások befogadására fogékonyabbá tette.

Az a nagy várakozás, amelyet a magyarság ugyanakkor a politikai nemzetnek tényleges nemzeté váló átformálásához, az asszimilációhoz fűzött, úgyszintén más törekvések arra mutathatnának, hogy a kor nemzetszemléletében olyan elemek is foglaltattak, amelyek - ellentétben a közömbösítő tényezőkkel - a magyarságtudatot erősítették. A XIX. századi magyar asszimiláció szándékában azonban ilyen elemeket keresni elhibázott lenne, sőt inkább arra a megfontolásra kell jutnunk, hogy ez asszimiláció törekvései is a magyarságtudat hanyatlását fokozták. Ezek a törekvések ugyanis nem hatoltak a nép életének mélyeibe, a különben is erőtlen eszközök nem vetettek számot az asszimiláció összetett, bonyolult jelenségének tartalmával. Annak, aki beolvad valamely népbe, el kell szakadnia egy másik néptől, lelkében el kell enyésznie az örökölt köteléknek és új köteléknek kell megszületnie: olyan szövevényes folyamat ez, amely egyetlen nemzedék életében ritkán fejeződik be. A magyarság e beolvadás nehézségeit nem fontolgatta, hanem azt a reményt táplálta, hogy pusztán nyelvtanítás s a magyar nyelv iskolai terjesztése révén elérhető lesz az ország magyarrá, a politikai nemzetnek természetes nemzeté alakítása. Wesselényi Miklós - mint említettük - a magyarosítás alatt nem értett egyebet, mint hogy az ország nem-magyar lakosai tudjanak magyarul beszélni s nem tartotta szükségesnek azt sem, hogy anyanyelvüket elfeledjék. Nyilvánvaló, azonban, hogy a magyar beszéd megtanulása nem egyértelmű a megmagyarosodással. A magyar közvélemény mindamellettt fenntartás nélkül vette tudomásul a magyar anyanyelvűek számának fokozatos és hovatovább jelentékeny emelkedését s nem ejtette gondolkozóba az sem, hogy az emelkedésben nagy szerepe van az 1910-es években már csaknem milliós s 77%-ban magyar anyanyelvet valló zsidóságnak, holott ez a nagyobb részben jövevény zsidóság aligha hordozott még minden más nép tudatát kizáró s a magyarságot egyetlen életlehetőségének ismerő magyar tudatot, miként a magyar nyelvet anyanyelvüknek valló nemzetiségbeliek sem osztatlanul. A "magyarul tudó" idegen anyanyelvűek számának lassú emelkedését már kevesebb megalégedés, de mégis az a reménykedés fogadta, hogy e rovat számaival legközelebb a magyar anyanyelvűek rovatában lehet találkozni, pedig a nemzetiségi mozgalmak vezetőinek kifogástalan magyar nyelvtudása és egyéb mindennapos tapasztalatok figyelmeztethették volna a magyar közvéleményt, hogy a magyar nyelven való beszéd képessége még egyáltalában nem jelent magyarrá lételt, sőt esetleg szikrányi magyar tudatot sem, s hogy így a magyarosodásban a nyelv mellett egyéb tényezők is szerepet játszanak.

Az a szemlélet, amelynek számára a magyarság annyit jelentett, mint megtanulni a magyar nyelvet, nem vette számba, hogy a nyelvben tudatnak is kell élnie. Hogy - miként Széchenyi hangoztatta - "a nyelvnek pergése még korántsem dobogása a szívnek és eképp a magyarul beszélő, sőt legékesebben szóló is, korántsem magyar még". Így a nagy magyarosító ábránd önkéntelenül is lelki feladás útjára vitte az érte hevülő magyarságot, egyúttal azonban a saját fajtája rovására készítette anyagi áldozatokra is. Beksics Gusztáv, aki előbb nagy reményéseket táplált az asszimiláció iránt, utóbb egyenesen váddal állt a nyilvánosság elé: a képtelen beolvasztási teóriák miatt elhanyagoltuk a magyar fajt, a magyar vidékek ezer és ezer iskolát nélkülöztek, még a közlekedési politika is inkább a nemzetiségeknek kedvezett, míg például Erdély legkompaktabb magyarsága, a székelység, a lehető legelhanyagoltabb állapotban maradt egészen a legújabb korig.

A Monarchiának két kormánya és két parlamentje volt. A magyar parlament a Béccsel szembeni ellenállás és a specifikusan értelmezett „szabadság” szimbóluma volt. Az általános választójog bevezetése új értelmet adhatott volna a magyar országgyűlésnek. A magyar politikai elitnek azonban nem állt érdekében az általános választójog bevezetése, ugyanis az etnikai magyarok kisebbséget alkottak a nem magyar nemzetiségekkel szemben, ezért a választójog továbbra is a nemesi származás, a vagyon és a műveltség elit joga maradt, a lakosság alig több, mint 5%-a szavazhatott.

A XIX. század első felének szabadelvű nemzedéke még a "nemzetiség" fáklyáját lobogtatta s szabadságot és függetlenséget is azért kívánt a népnek, hogy ez "lehetőleg megőrizze a sajátosság jellemében szabad kifejlést és ne tűrje, hogy rá idegen nép idegen élet érzelmeit erőszakolja", a szabad függetlenség ugyanis nem a legfőbb cél, mire törekedni kell, hanem a legszükségesebb eszköz, mi nélkül a nép, mint nép, semmi üdvös célját el nem érheti". A következő nemzedékből azonban már mind többen oldozzák el magukat a "nemzetiség" eszméjétől s ezt a mult avuló hagyatékaként az emberi haladás gátló elemének tekintették. A magyar közélet kitűnő figyelője, Mocsáry Lajos, szabadelvű és humanista szemlélete mellett is, keserűen fakadt ki már az 1850-es években: "Ki hitte volna, hogy most, épen most, azt mondja némely ember: nemzetiség? ábránd vagy szűkkeblűség, aristocraticus hajlam s mi gyűlölünk minden aristocratiát, mi demokraták vagyunk. Vagy pedig: a nemzetiség és szabadság két ellenkező elv s miután a szabadság a legfőbb jó, nem kell nemzetiség, Sok, ki előtt csak az lebeg, hogy ő szabadelvű s miután nem akar következtelen lenni korábban nyilvánított elvei iránt, de sőt haladván a kor, ezzel haladni akar, odajut, hogy mást nem talál szabadelvűségének táplálékául, mint a felülemelkedést minden nemzetiségi szűkkeblű előítéleteken s a világpolgárságot. Ignorálja a létező viszonyokat, a historiát, az eltagadhatatlan nemzeti különbségeket s az emberi nemzetre hivatkozik", úgy végképen elhitei magával, hogy megvetése a nemzetiségnek s csak az összes emberi nemzet ölelgetése, hogy a világpolgárság a szabadelvűségnek sublimatuma, hogy ő sokkal felvilágosodottabb ember másoknál s így több joga, több igénye is van azon tekintélyre, mely nálunk eddig a jó hazafi általános eszméjéhez volt csatolva" .

Mocsáry az 1850-es években, amikor e sorokat írta, még "ritkán" találkozott ilyen világpolgárokkal, de a nagy kort megért nemzetpolitikus a hanyatló századvég idejében a magyar értelmiségnek már nagy részét láthatta a világpolgárság eszmekörében és pedig a világpolgárságnak nemcsak divatos kelletésében, hanem valóban teljes lelkületével. Minden népet elsősorban a szellemiséget hordozó rétegek fejeznek ki és képviselnek az élet nagy mezején, viszont nálunk a XIX.század második felében nemcsak a természet rendje szerint, hanem nagyobb részben származásra és lelkiségre nézve is új nemzedékek léptek a magyarság kifejezésére elsősorban hivatott társadalmi rétegek közé. A hatalmasul felduzzadt értelmi

rétegek új elemeit jelentékeny részben a városoknak nagy részben idegen lakossága s a nemzetiségi vidékek nagyszámú középiskolái szolgáltatták. Közülük sokan a magyarsággal egyé lettek, sokan azonban türelmetlen és tüntető magyarságukkal, -mások a magyaroktól való idegenkedésükkel tettek tanulságot arról, hogy lelkükben ugyan már kihamvadóban van származásszerinti népük tudata, de a magyarság sorsmeghatározó élményében még nem volt részük, így a világpolgársághoz, ami ez esetben inkább "népenkíviliség"-et jelentett, könnyebben hozzájutottak. Egyre nagyobb arányban tódultak az értelmiség rétegeibe a zsidók is, akik sokszor az országban is friss jövevények voltak s gyökértelenül, a minden hagyományt elvető szabadgondolkodás eszméivel rivalgtak, minden nyoma nélkül a magyarságtudatnak. A hangos magyar világpolgárok magát a nemzetiséget kezdetleges fejlődési állapotnak tekintették, a magyarság sajátos hagyományaival szemben közömbösek voltak, sőt ezeket a haladás nevében megvetették s a néphez való tartozás érzését lealacsonyítónak tartották. A világpolgári eszme természetesen nem pusztán magyar, hanem általános jelensége volt e kornak. Tértfoglalását a politikai szemlélet mellett kétségtelenül elősegítette a kor általános fejlődési iránya, a hatalmas technikai haladás, a földrajzi távolságok csökkenése, a társadalom osztálytagozódása, a rohamos városiasodás, a rendkívül nagy mértékben kibontakozott belső vándorlás és sok más tényező is. Míg azonban a magyar föld világpolgárainak lelkében néma volt a magyarságtudat szava és sokszor nem is lehetett más, addig a világpolgár angolból otthon vagy a földteke bármely pontján sugárzott angolságának mély és fölényes tudata.

Míg a világpolgárság elsősorban értelmiségi osztálybeliek világnézete volt, addig a városok ipari munkássága a történelmi materializmus tanait követve és a munkásosztály nemzetközi érdekközösségének alapjára helyezkedve, tett magáévá olyan világnézetet, amelyben a néppel - nem a plebsszel, hanem a populus-szal - való közösségnek nem volt helye. A történelmi materializmus nem ismerte el a népek megformáló és megtartó erőinek szerepét, a történelmet gazdasági érdekek és társadalmi osztályok küzdelmének képletére egyszerűsítette le. Városaink gyorsan növekvő munkástömegeiben, melyek a falusi parasztság fiaiból sorozódtak s itt egykori népi világuktól gyökértelenül elszakadtak, könnyen lett úrrá ez az anyagelvű és nemzetközi társadalomszemlélet s lelkében a néptudat tartó erői is hamar meglazultak. Magyarosodó városainkban a környezet, a gazdasági és társadalmi élet természetesen működő erőinek hatása alatt a nem-magyar eredetű munkásréteg nagy mértékben simán asszimilálódott a magyarsághoz, de ez a magáévá tett magyarság puszta forma volt számára, amely szükséges az élethez. Nemzetközi alapon álló munkásságunknál a hanyatló magyar gondolat menedékre nem találhatott.

A politikai nemzet szemléletében a XIX. század második felében hangsúlytalanná lett magyarság ilyen szellemi áramlatok sodrásában hanyatlott egyre mélyebbre. Az országot évente tízezerrel hagyták el magyarok, akik az új világban építettek maguknak otthont és táplálták fel a magyarságtól a dolog természete szerint mindinkább elszakadó nemzedékeket. A magyarság e nemzetszemlélet jegyében derűsen és nagy fénnel ünnepelte meg állama ezeréves fennállását, közben azonban fokozatosan kiejtette lelkéből ősi hagyományait, a közélet porondján egyre nagyobb szóhoz jutott a multat és a nép életének jegyeit meghaladó világpolgár, a nemzetközi osztályharcos, a szabadgondolkodó, a szélső szárnyon már a kezdetleges nemzetiségi lét elismerésére is készen, de nem a magyarság, hanem csak a nemzetiségek oldalán.

A magyar politika népek fölé helyezkedő s a formai magyarosításon csüggő derűs szemléletében, a magyar vezető társadalmi rétegek világpolgári tetszéltségében a városi munkásrétegek rideg osztályfelfogásában és nemzetközi lelkületében, az élet formáit

egyenlősítő technikai fejlődésben, a falu ősi rendjét bontogató társadalmi válságban süllyedő fajtaérzés és bújdosó magyar tudat a világháború előestéjén a költő komor látomásaiban hallatta a szavát. Kihullani az Idő kegyetlen rostájan- - ez a magyar faj sorsa, búsabb mint a múltja s ezt a sorsot a költő a maga sorsa nagy tragédiájaként érezte át. Ady, e tragikus magyar életérzés, e korának előtte járó új magyar tudatosulás költője csak a trianoni magyarságnak lett megrázó élményévé.

Az 1914-1918. évi világháború után a magyarság az események általános sodrában növekvő eszméléssel fordult önmaga s ezzel a nép életének jelenségei felé. Már maga a háború is óriási tömegeket mozdított meg mindkét oldalon s valósággal a népek küzdelmévé fejlődött. Nemcsak államhatalmak álltak egymással szemben, hanem egész létükben megmozdított népek s egyre világosabb lett, hogy a küzdelemben népek egész latbavetett ereje mérkőzik. A háborús célok is népi jogokra hivatkoztak s a középeurópai hatalmak összeomlása után az új államok megalkotásában és a középeurópai országhatárok megvonásában, kevés joggal ugyan, néprajzi határookra hivatkoztak. Jóllehet a győztes hatalmak a népi önrendelkezés jogát hirdették, az új határokon élettelen tárgyként toltak át hatalmas, az állam számára idegen néptömegeket s ezzel a nagy háború veszteséinél valósággal előhívták az új nacionalizmust, mely kimondottan a széttördelt népi állomány egybefogásának jegyében született meg. A népi hovatarozás döntő szerepe a középeurópai népek számára különösen azokban a népszavazásokban világlott meg, amelyeket néhány helyen a háború után egyenesen az új államhatárok megvonása céljából tartottak.

A magyarságnak önmagára irányuló eszmélése a dolog természeténél fogva sok indítást kapott a német mozgalomtól. Míg a Bismarck-kori német birodalom a birodalmon kívül élő németek iránt érdektelen maradt s így a német tudatnak bizonyos "államosodás"-a fejlődött ki, a háború a németiséget egyszerre új tudatosulás útjára ragadta. Az orosz hadseregből ejtett foglyok közt is sok volt a német származású, akiknek mint egy nem német állam polgárainak kellett a német birodalom ellen harcba indulniok. Ilyen élményeken keresztül erősödött a birodalom németeiben már a háború alatt az a felismerés, hogy az állam és a nép különböző síkokon fekszenek, hogy "a népiség jóval alapvetőbb, mélyebb életrendet jelent, mint az állam."

A trianoni évek magyar nemzedéke hasonló jellegű, öt lelke mélyéig megrázó élménynek lett részesévé. E tekintetben hatott rá a német fejlődés is s a hatást csak növelte a közös sors, amelyet a magyarságnak a háborúban és következményeiben a németiséggel meg kellett osztania. Sőt azok a rúgók, amelyek a németiség új lelki tájékozódását mozgatták, a magyarság lelki átalakulásának sokkal inkább rúgóói lehettek: a történeti Magyarország feldarabolása s a magyarok körülbelül egyharmad részének idegen hatalom alá juttatása most valósággal léte végveszélyének érzését keltette fel a közelmúltban még gondtalan s önmagával könnyelműen bánó magyarságban. A színmagyar vidékek elszakítása, a magyar menekülők áramlása, az elszakított területen egyesek - sokak - gyors színváltásai, a soproni népszavazás, a békerevízióhoz fűzött reménységek és életének minden viszonylata akarva-nem akarva a népi tényező döntő fontosságára tanította. A csonka haza magyarságában feltámadó közösség-érzet és magyarságtudat leghatalmasabb tápláló eleme mégis az elszakított magyarság volt, a nem szűnő remegés érte: állja-e az irtó csapást, a tervszerű elmagyartalanítást, nem veszíti-e el az újabb nemzedékeket s megmarad-e régi földjén, de idegen államában a magyarság s vele a történeti jog tényleges feszítő ereje? Nyilvánvaló, hogy az új szemlélet alanya nem lehetett többé azonos a korábbi évtizedek közömbös állampolgárával s a magyarság új tudatra ébredését segítette a kor idealizmusa is, mely elfordult a XIX. század második felének világpolgáriás gondolkörétől s a nemzeti

törekvések irányában érzéketlen nemzetköziségtől: magyar talajon kereste útját az emberhez, a kívül való világhoz is. (Forrás: Szabó István – Nemzetsszemlélet és magyarságtudat)

A második világháború és a rendszerváltás közötti időszak

Két világháború békediktátumának döntései, melyek az új államhatárok között a vesztes államok rovására rendezték át a kisebbségek „Köztes-Európáját”, még a 20. század első feléből valók, a politikai előzmény felelősségét terhelik. A kelet-közép-európai diktatúrák saját, közös bűne 1945 után azonban, mind győztes, mind pedig vesztes oldalon az etnikumokkal való lélektelen és cinikus bánásmód – hol azok nemzeti elnyomásával és sanyargatásával (Szovjet-Baltikum), hol politikai elmarasztalással, hol létezésük tagadásával, hol csak a pozitív megkülönböztetés mellőzésével.

A rendszerváltás az elnyomott, semmibe vett kisebbségek, a függésben tartott etnikumok szempontjából nem feltétlenül vagy nem azonnal jelentette a felszabadulást: érdekérvényesítésük esetleg akkor ütöközött újra éles formában a domináns hatalmi és többségi környezettel. Véres többségi-kisebbségi konfliktusok borították el a föderációs határok mentén felbomlásnak indult Jugoszláviát. Románia, Szlovákia nemzeti többségének egyes csoportjai szabad utat engednek például a magyarelles hangulatkeltésnek. Romániából a politikai határzár felszabadulása kitelepülő németek, magyarok tömegeinek nyit utat. Ugyanakkor eljutnak a nemzeti függetlenség lehetőségéhez a balti „szovjet szövetséges” köztársaságok (új kisebbségként jelentős számú, bár meglehetősen amorf, politikailag passzív orosz lakossággal), és legitim önszerveződés útjára lép a diktatúrák szorítását túlélt, helyben maradó kisebbségek sora Lengyelországtól Bulgáriáig, beleértve Romániát is. A rendszerváltás eredménye önmagában a kisebbségi körkép népességarányának, demográfiai örökségének és távlatainak valós felmérése. A romániai vagy a szlovákiai pártpalettán a magyarság jelentős számarányának megfelelő, kormánykoalíció-képes szerveződések, s mellettük a bulgáriai török–pomák koalíciós párt, ha egyelőre nem is alkotmányban rögzített kisebbségi jog alapján állnak, a kisebbségi érdekérvényesítés kiemelkedő fórumai a régióban. A töredéklétszámú kisebbségek számára több országban törvényileg biztosított szimbolikus parlamenti hely vagy a magyarországi kisebbségi önkormányzati rendszer hozadéka ehhez képest elég keveset nyújt a kollektív identitás megőrzése és elmélyítése szempontjából. Az alapvető jogbiztosítás és a politikai, illetve civil szervezeti sokoldalú aktivitás együttesen a kulcsa a továbblépésnek. Kisebbségi vonatkozásban sem érte még el a rendszerváltás azt a fejlődési maximumot, ami a pluralista demokrácia lehetőségeiben rejlik.

1945-1990

A második világháború után Szovjetunió fennhatósága alatt kialakult és „fejlődő” szocialista államok tömbjében évtizedeken keresztül a nemzetiségről, nemzetiségi politikáról, nemzetiségek helyzetéről beszélni, és ezzel a témával érdemlegesen foglalkozni „nem volt szokás,” mivel maga a politikai hatalom is határozottan akadályozta és tiltotta e kérdés vitatását, felvetését. A szocializmus hivatalos ideológiája szerint az etnikai hovatartozásnak nem volt jelentősége, egyedül az számított, hogy ki melyik osztályhoz tartozott. Magyarországon 1949-re befejeződött az államszervezet, a gazdaság és a társadalom szovjetizálása, miután a kommunista párt megnyerte a parlamenti választásokat. A hierarchikusan felépített tömegpárt ideológiáját rákényszerítette az egész társadalmi életre és ezt évtizedeken keresztül sikeresen befolyásolta. Kiépítette és aktívan működtette a társadalmat ellenőrző és megfélemlítő belügyi hivatali struktúrát. is. Ebben a politika

légkörben évtizedeken keresztül a nemzeti kisebbségek helyzetének rendezésére nem törekedtek, semmilyen nemzetiségi törvényt nem alkottak.

A magyar nemzetiségpolitika igazodott 1949 után a szovjet zóna általános szabályaihoz: elvi deklaráció a teljes egyenjogúságról, de valójában a nemzetállam fikciójának tudomásulvétele. Az 1949: XX. törvény, vagyis az alkotmánytörvény, volt az a jogszabály, amely a jogalkotás legmagasabb szintjén szabályozta a hazai nemzetiségek helyzetét. Deklarálta, hogy a magyar állampolgárok a törvény előtt egyenlő jogokat élveznek, s bármilyen hátrányos megkülönböztetésüket „nemek, felekezetek, vagy nemzetiségek szerint” a törvény szigorúan bünteti. Az alkotmány ezen kívül azt is kimondja, hogy a „Magyar Népköztársaság a területén élő minden nemzetiség számára biztosítja az anyanyelven való oktatásnak és a nemzeti kultúrája ápolásának lehetőségét.”Ezen kívül 1950 és 1973 között számos államigazgatási, közigazgatási, eljárási, munkajogi, oktatási, közművelődési jogszabály, utasítás keletkezett, amelyek a magyarországi nemzetiségek jogait közvetlenül és pozitívan érintették, de gyakorlati megvalósításukra sok esetben nem került sor.

Magyarországon a hatalom nemzetiségi politikáját 1950-től 1970-ig az ún. automatizmus jellemezte. E szerint nincs külön nemzetiségi kérdés, pontosabban az az osztályellentétek megszűntével, az egyes nemzetiségeknek a többségi nemzet tagjaival azonos jogok biztosítása révén automatikusan megszűnik. Az automatizmus hívei 10-15 évben jelölték meg a nemzetiségek teljes assimilációját, ráadásul mindezt a nemzetiségek érdekeire való hivatkozással. A kommunista nemzetiségi politika konjunkturális igazodást tükrözött: így pl. Az 1960-as évek elején a magyarországi nemzetiségek visszafordíthatatlan asszimilációjának tételét hallgatólag mintegy elfogadva, jórészt felszámolták az anyanyelven folyó kisebbségi iskolahálózatot, helyébe 1961-től a kéttannyelvű, illetve nyelvoktató típusú iskolák rendszerét építették ki, amely az elementáris erejű spontán asszimilációval szemben kevésnek bizonyult, de nem is segítették a disszimilációjukat. A 70-es évek első felétől automatizmus elvét – elsősorban a szomszédos országban élő magyarság helyzetének romlása miatt kibontakozó társadalmi nyomás hatására felváltotta a nemzetiségi híd szerepének a hangoztatása, és egy erre épülő stratégia kialakítása.

A határon túli magyarok ügye iránt elkötelezettek szélesebb körébe először a Magyar Nemzet 1988. február 13-ai számában Szokai Imrével közösen közreadott “Mai politikánk és a nemzetiségi kérdés” című írás alapján vált nyilvánvalóvá, hogy az MSZMP vezetésén belül Szűrös Mátyás mellett a fiatalabb nemzedékben Tabajdi Csaba személyében szintén lesz a nemzetiségi kérdést súlyának megfelelően kezelő politikus. A legsötétebb Husák-, illetve Causescu-korszak hónapjaiban ez az írás volt a nyilvános bejelentése annak, hogy a határon túli magyarok ügyét a magyar külpolitika centrális kérdéseként kezelő ellenzéki értelmiségiek felismeréseit, a határon túli magyar szellemi élet kívánságait, a szerveződő magyarság- és kisebbségkutatás eredményeit az állampárton belüli reformszárny is magáénak vallja.

Az államszocializmus utolsó éveiben az ellenzék és a kisebbségek értelmiségi csoportjai egyre határozottabban léptek fel a kisebbségi jogok garantálásáért. A pártpolitika a nyolcvanas években már nem zárkózott el attól, hogy az addig szociális rétegeként számon tartott cigány lakosságot etnikumként kezelje, de a kisebbségek kollektív jogainak törvénybe foglalására csak a rendszerváltás után került sor. A lassúság csak részben róható fel az Antall-kormány kisebbségpolitikájának.

Az Agitációs és Propaganda Bizottság 1984 októberében tárgyalta a Központi Bizottság Tudományos, Közoktatási és Kulturális Osztályának jelentését, amelyben a romák javuló

demográfiai jellemzőiről, a foglalkoztatás és az életkörülményekben bekövetkezett változások elemzéséről volt szó. Bár a lelkesedés túlzott volt, bizonyos eredmények vitathatatlanul születtek. A munkaképes romák foglalkoztatási aránya megközelítően elérte a nem cigány lakosság színvonalát, a beiskolázott roma gyerekek száma évről évre emelkedett. A továbbtanulási arányok is kedvezőbben alakultak, mint addig bármikor. Az állásfoglalás a nyolcvanas évek közepére megváltozott gondolkodásmódot mutatja: „A cigányság két – szabadon választható – módon illeszkedhet be társadalmunkba: a cigány kultúra megőrzendő értékeinek, hagyományainak megtartása révén, valamint önkéntesen vállalt asszimiláció útján.” Az integráció elismerése azonban nem jelentett kifejezett támogatást. Az Agitációs és Propaganda Bizottság ugyanis a „feltételeket csupán a lehetőséghez képest” kívánta biztosítani. „Kulturális öröksége, megőrzésre méltó hagyományai, nyelvi sajátosságai alapján a cigányság etnikai csoportot alkot.” Az etnikai csoport fogalma abban különbözik a nemzetiségtől, hogy az előbbi a „nemzetiség fejlettségi szintjét el nem érő”, de a többségi társadalommal nem azonosítható csoport. Míg a nemzeti kisebbségeknek (pl.: románok, németek) joguk volt anyanyelvük és kultúrájuk védelmére többek között iskolát alapítani, addig a romák számára ilyen lehetőség nem nyílt.

A nyolcvanas évek utolsó éveiben a politikai változások hatására a párt reformerei és az akkor már megtört ellenzéki erők szót emeltek a határon túli magyar kisebbség érdekeinek határozottabb képviseletéért. Az NSZK felé való nyitás és a külföldi kritikák hatására 1989 áprilisában a kisebbségpolitikában bekövetkezett fordulat nyomán a Minisztertanács létrehozta a Nemzetiségi Kollégiumot, amelyet később Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Kollégium névre kereszteltek. A Kollégium keretén belül vetődött fel először, hogy törvény tiltsa meg a diszkriminatívan alkalmazott származásra való utalást a sajtóban és más fórumokon.

Még az év őszén a Minisztertanácsi Hivatal keretén belül létrehozták a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Titkárságot, vezetésével Tabajdi Csabát bízták meg. A titkárság feladata a kisebbségi törvény előkészítése volt, Baka András irányításával. A Baka-féle tervezet azonban sem a külföldi közvéleménynek, sem az egyre szervezettebben fellépő ellenzéknek és a kisebbségek képviselőinek nem felelt meg. Konceptiója jellemző a párt kisebbségi politikájának egészére. A tervezet a kisebbségi jogokat egyéni jogokként fogta fel, a kisebbségi szervezetek létrehozását egyesületi alapon képzelte el. Ez azt jelentette volna, hogy a kisebbségi szervezetek közjogi jogosítványokkal nem rendelkeznek.

A Baka-féle tervezettel azonban maga a Titkárság sem volt megelégedve, ezért saját szakértőit újabb tervezet kidolgozásával bízta meg. Ez a változat részleges kulturális autonómiát biztosított, alapvető jogként rögzítette a szabad névválasztás és vallásgyakorlás jogát. A titkárság munkájában résztvevő szakértők és a kisebbségi delegáltak nem tudtak megegyezni abban az alapvető kérdésben, hogy a kisebbségi önkormányzatok egyesületi alapon működjenek-e, vagy közjogi jogosítványokkal rendelkező államigazgatási szervek legyenek. A tervezet végül nem került a kormány elé, mert időközben a kisebbségi titkárság a párttal együtt megbukott.

De egyik utolsó lépéseként még elérte, hogy az Alkotmányba foglalják a nemzetiségeknek azt a jogát, hogy egy általuk delegált képviselőt a parlamentbe juttassanak. Az új országgyűlés azonban hatályon kívül helyezte az Alkotmány ezen szakaszát, részben azon ellenérv alapján, hogy a választáson alapuló képviseletnek ellentmondana a képviselők delegálása, részben azért, mert nem látták garantálhatónak azt, hogy a parlamenti képviselő a kisebbség

demokratikusan kialakított akaratának megvalósítása érdekében fog tevékenykedni. (Forrás: Dobos Balázs – A magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségek autonómiája, Kisebbségkutatás 2006/3)

V. A rendszerváltás és az első két kormányzati ciklus

A magyarországi kisebbségpolitika konszenzuson alapuló célja folyamatosan az volt, hogy a nemzeti és etnikai kisebbségek számára olyan kisebbségbarát környezetet alakítson ki, amelyben megőrizhetik és továbbörökíthetik kulturális önazonosságukat, és szabadon élhetnek törvényben biztosított jogaikkal. A kisebbségek védelmét és támogatását szolgáló intézkedések alapvetően négy területhez kapcsolódnak: jogalkotás, intézmények kiépítése, anyagi támogatás, a közvélemény viszonya a kisebbségekhez.

Noha az egyes politikai pártok soraiban ülnek a különböző kisebbségekhez tartozó országgyűlési képviselők is, a kisebbségek garantált kedvezményes képviselete a Magyar Országgyűlésben egyelőre megoldatlan kérdés, amely visszatérően szerepel az Országgyűlés és a Kormány napirendjén. A magyarországi kormányzati és önkormányzati kisebbségpolitika kapcsolata 1994 óta nem tudta kialakítani azt az „állandó értekezleti” fórumát, érdekegyeztető mechanizmusát, amelyben az 1993. évi LVII. Kisebbségi törvény nyomán létrejött magyarországi kisebbségi önkormányzatok az igazán hatékony és mindenki által elfogadott közösségépítés, illetve közösségi érdekvédelem kulcsfontosságú intézményeiként léphetnének fel. A magyarországi kisebbségek identitását alapvetően az az immár másfél – kétszáz év óta tartó akkulturációs – asszimilációs folyamat határozza meg, amelynek következtében valamennyi kisebbségi csoport esetében a magyar nyelv vált, illetve válik dominánssá az egymás közti érintkezésben, a mindennapi nyelvhasználatban. A kisebbségek eredeti anyanyelve másodnyelvi pozícióba szorult, illetve szorul vissza, mi több, a kétnyelvűség természetes, családokon belüli integrációs reprodukciójának is egyre kevesebbek az esélyei.

Magyarország külpolitikája az első kormányzati ciklusban

A rendszerváltás utáni első kormány célja a külpolitika sikerágazat jellegének megőrzése volt. Ez volt az a korszak, ahol már nyíltan is megjelenhettek a magyar érdekek, sőt, azok alkotmányosan is rögzítve lettek. A magyar diplomáciának nagy szerepe volt a KGST és a Varsói Szerződés megszüntetésében is. A külpolitikához való hozzáállás erősen historikus szemléletű volt, amely kiemelte a magyar történelmi tragédiákat és ezért elégtételt és igazságszolgáltatást követelt, néha még a professzionalitást is háttérbe szorítva.

A kezdetben egységes külpolitika a ciklus végére többszólamúvá vált, hiszen ellentétek voltak a kormány és a Parlament között (jó példa erre Magyarország magatartásának változása Szlovákia Európa Tanácsi felvétele során, ahol a Parlament külügyi bizottsága az utolsó pillanatban korrigálta a felvétel megakadályozását célzó hozzáállást, felismerve azt, hogy az akadályozó magatartás nemcsak a jószomszédi kapcsolatokat rontja meg és nehezíti az ott élő magyar kisebbség helyzetét, hanem rossz képet mutat az országról a nemzetközi diplomáciában is), valamint megjelent a Külügyminisztérium és a Miniszterelnöki Hivatal széthúzása is.

Magyarország az MDF vezette kormánykoalíció idején jelentős lépéseket tett ahhoz, hogy mihamarabb az európai integráció része legyen: 1990 októberében az Európa Tanács (ET) teljes jogú tagjává vált, résztvevő lett az Észak-Atlanti Közgyűlés társult delegációjában, 1992-ben megkötöttük a társulási szerződést az Európai közösséggel, 1994-ben pedig benyújtottuk a teljes jogú tagság iránti kérelmünket. "Antall József és köre úgy gondolta, a Nyugat történelmi hagyományok és az ebből fakadó szimpátia folytán segít majd a gazdaság

talpra állításában, erkölcsi okokból ezekkel az országokkal könnyebb lesz megállapodni a piacra jutásról, gazdasági kereskedelmi egyezményekről, azonban a várakozásokhoz képest eltöpreng a támogatás mértéke". A kormány a Nyugat iránt teli volt illúzióval, ami teljesen általános jelenség volt akkoriban a térség országaiban (a Nemzeti Megújulás Programjában 1995-re teszik a teljes jogú tagság elérését az EK-ban). A négy év során azonban fokozatosan egy sorba kerültünk Csehországgal és Lengyelországgal, a térségbeli vezető szerepünk elveszett. Ennek okát sokan a túlideologizált kormánypolitikában látják, pl.: tartózkodó volt Ausztriával, Spanyolországgal, Franciaországgal szemben (mivel ott baloldali kormány volt) a litván és lengyel választásokra való reakciók pedig nem voltak túl diplomatikusnak mondható.

Magyarországról mindenki tudta, hogy a legintenzívebb kapcsolatokat Németországgal tartotta fenn, ennek ellenére a külügyi vezetésnek sikerült elkerülnie azt a látszatot, hogy a németek árnyékában kívánna bejutni az európai integrációba. A problémát az EU-kapcsolatokban nem a diplomáciai szándék akadályozta, hanem az, hogy Magyarország nem állt olyan gazdasági-politikai-jogi szinten, hogy elérje az EU-csatlakozáshoz megfelelő szintet.

Fontos momentum, hogy 1991. július 1.-én hivatalosan is feloszlott a Varsói Szerződés és elhagyták hazánkat az itt állomásozó szovjet csapatok. A szervezet "sima", diplomáciai botrányoktól mentes megszüntetését a nyugati partnereink is pozitívan értékelték. Egyben föl kellett készülni arra, hogy környezetünkben bármikor kitörhetnek fegyveres konfliktusok az átmenet alatt, mint ahogy ez Jugoszláviában meg is történt. Megindult a csatlakozás előkészítése a NATO-hoz is. A kormány már a kezdetektől kezdve a NATO-tól várta az ország biztonságának garantálását annak ellenére, hogy akkor a NATO nem igen hajlott új tagok felvételére, főleg nem a volt Varsói Szerződés országai közül (1993 májusában Antall József kemény biztonsági garanciákat kért annak fejében, hogy az AWACS gépek átrepülhessenek Magyarország fölött, amire nem sokáig késett az elutasító válasz: nincs bizonyíték arra, hogy ha Magyarország engedi a gépek átrepülését, az számára biztonságpolitikai veszélyt jelentene). Magyarországnak meg kellett elégednie a korábbi ígérettel: ha valamelyik ENSZ tagállamot megtámadják a szankciók érvényesítése közben, akkor azt a NATO megvédi. Ez egyértelmű üzenet volt: amennyiben a Nyugat nem hajlandó kézzel fogható garanciákat adni, csak általános ígéreteket, a magyar együttműködés csökkenni fog. A NATO 1994. Évi csúcstalálkozóján ugyan elfogadott egy csatlakozási menetrendnek elfogadható irományt, de abban nem szerepeltek dátumok. A gyakorlat azt mutatja, hogy "a kormány görcsösen a kimondottan katonai integrációs intézményének nyújtotta kemény garanciák megszerzésére összpontosított. Cselekedeteiben elhanyagolta azt a fajta tevékenységet, ami szomszédaiból hivatott országbarát reagálást kiváltani". Azzal, ha a NATO erősebb védelméért a térség országai együttesen folyamodnak, talán nagyobb eredményt tudunk volna elérni.

A határon túl élő magyarok ügyeiért egy új kormányzati hivatal, a Határon Túli Magyarok Hivatala (HTMH) felelt. Az MDF vezette kormány elképzelhetőnek tartotta azt, hogy Magyarország, mint a térség egyik legfejlettebb országa elsőként csatlakozva a nyugati integrációs szervezetekhez rá tudja majd kényszeríteni akarát a szomszédos, magyar kisebbségekkel rendelkező országokra. A kormányprogrammal nem összhangban 1994-re a kisebbségek kollektív jogainak biztosítása lett a cél, a gond ezzel csak az volt, hogy ezt a fogalmat a nemzetközi jog nem ismeri el, így a magyar álláspont már a nyugati hatalmak számára is támadhatóvá vált és támadási alapot biztosított a szomszédos országok vezetői számára. Az is igaz, hogy ez a probléma merőben új volt a magyar külpolitikában, hiszen ezt

a problémát 90 előtt igyekeztek elfelejteni, illetve elnyomni. Mindezek a mélyben meglévő ellentétek hirtelen és egyszerre törtek a felszínre, így eléggé nehéz helyzetbe került az akkori külügyi vezetés. Hibásnak bizonyult az a módszer, amely a történelmi sérelmekre hivatkozva igyekezett eredményeket kicsikarni, hiszen ez csak szította az egyes országokban amúgy is meglévő nacionalizmust. Magyarország egyébként sem volt abban a helyzetben, hogy ő diktálja a feltételeket a tárgyalásokon és csak lassan tanult bele a konszenzus keresésének módszerébe. Erre már csak azért is szükség volt, mert amennyiben Magyarország és szomszédai viszonya vitákkal teli, akkor, mint "zűrös" ország nem kap nemzetközi támogatást törekvéseihez. A határok kérdésének lebegtetése feszültté tette a magyar-szlovák, a magyar-román viszonyt, a szlovák és román nacionalisták területi követelésekkel vádolták meg Magyarországot. A magyar kormány kijelentette: "Magyarország nemzetközi szerződésekben (...) már rögzítette, hogy nem törekszik a határok erőszakos (!) megváltoztatására". Ezt a szomszédos országokban sokan úgy értelmezték, hogy erőszakosan nem, de minden más módon Magyarország támogatja egy határigazítás ötletét, amit csak erősített a Balladur-terv kedvező magyarországi fogadása, amiből a kormány az esetleges határmódosítás ötletét emelte ki. Ráadásul az érintett országok mindegyike az európai integráció felé törekedett, aminek egyik alapfeltétele a kisebbségekkel kapcsolatos dokumentumok elfogadása volt (ET parlamenti közgyűlésének 1201-es ajánlása, EBEÉ koppenhágai találkozásának dokumentuma, ENSZ 1992. Évi nyilatkozata a kisebbségi jogokról). Teljesen normális volt az Antall-kabinet részéről az a reakció, hogy mivel a Kádár-rendszerben eltussolták a kisebbségek kérdését, már "csakazértis" kiemelten kezelte: a Nemzeti Megújulás Programjában kifejtette, hogy csak akkor várható javulás a szomszédokkal való kapcsolatban, ha azok hajlandóak a kisebbségek jogainak jelentős emelésére, Csóti György, az MDF külpolitikai vezérszónoka 1991 októberében kijelentette a Parlamentben: "Magyarország viszonyát a szomszédos országokhoz alapvetően az határozza meg, hogy ezekben a szomszédos országokban a magyarság kérdésével hogyan foglalkoznak". Ez a fentebb említett feszültségek kialakulásához vezetett. Mindezt fűszerezte már 1990-94-es ciklus elején Antall József félreérthető kijelentései: "lélekben tizenötmillió magyar miniszterelnöke vagyok", "a határon túli magyar kisebbségek helyzete biztonságpolitikai kérdés" stb. Ezek után a megcsorbult bizalom helyreállításával kellett kezdeni a kormányzati ciklust. Ezt biztonságpolitikai téren tette meg a kormány (Nyitott Égbolt egyezmény Romániával, kölcsönös kaszárnyaellenőrzés Szlovákiával). Végül 1993 tavaszán megszületett az első alapszerződés - Ukrajnával, előtte pedig létrejött egy nyilatkozat a nemzeti kisebbségek védelméről. Az egyezmény kimondja, hogy a két ország nem támaszt egymással szemben területi követeléseket, amelyet a miniszterelnök a következőkkel indokolt: "Miótán a 47-es párizsi békeszerződésben nem szerepel ez a (...) határkérdés, ezért láttuk elfogadhatónak, mert e nélkül nem tudtuk volna megkötni az ukrán-magyar alapszerződést (...) Azokkal az országokkal, amelyekkel megállapították (...) pontosan a határunkat, ilyen szerződésszöveget nem fogadunk el" [10] A kérdést végül is már Boross Péter miniszterelnök zárta le: "a világ nem kíván foglalkozni határkérdésekkel, nekünk a realitásokat kell figyelembe vennünk"

A Szlovákiával való kapcsolattartást tovább terhelte Bős-Nagymaros problémája is. Bős mindkét országban politikai szimbólumnak tekinthető, csak hogy pontosan fordítva: Szlovákia Bős mellett, míg Magyarország az ellen van (Bős az ellenzéki jelképe volt a 80-as évek végén Magyarországon). Ebben az ügyben a Nyugat sem volt hajlandó állást foglalni. Persze a probléma megoldását nem segítette elő az 1992-ben hatalomra jutott Meciar-kormány sem, sem Magyarország kísérlete Szlovákia ET-tagságának megakadályozására. Okulva ennek tapasztalataiból, a magyar fél már teljesen másképp járt el Románia ET-tagságának kérdése kapcsán, hiszen a tagságot a kisebbségi jogok tiszteletben tartásához kötötte. Ezt a tervet aztán Franciaország akadályozta meg.

Az Alkotmány

A Magyar Köztársaság Alkotmánya leszögezi, hogy a Magyarországon élő kisebbségek államalkotó tényezők. Az Alkotmány szavatolja jogukat a közéletben való kollektív részvételre, kultúrájuk ápolására, anyanyelvük széleskörű használatára, az anyanyelvi oktatásra és a saját nyelven való névhasználatra. A nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosának intézményéről az Alkotmány 32/B. paragrafus (2) bekezdése és az 1993. évi LIX. törvény rendelkezik. A kisebbségi ombudsman kivizsgálja vagy kivizsgáltatja a nemzeti és etnikai kisebbségi jogokkal kapcsolatban tudomására jutott visszasságokat, és orvoslásuk érdekében általános és egyedi intézkedéseket kezdeményez. 1993-ban az Országgyűlés elfogadta a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló LXXVII. sz. törvényt, amely rögzíti a kisebbségeket megillető egyéni és kollektív jogokat az önkormányzatiság, a nyelvhasználat, az oktatás, kultúra és a közművelődés területén. A kollektív jogok között a törvény kimondja, hogy a kisebbségeknek jogukban áll helyi és országos önkormányzatokat létrehozniuk. A kisebbségi törvénynek több nemzetközileg is elismert és értékelt tendenciája van:

PI - a törvény teljes mértékben elismeri az identitásválasztás szabadságát, méghozzá egyéni és kollektív módon is

- garantálja a kollektív jogokat, amelyek egyúttal az egyéni kisebbségi jogoknak a garanciái is,

- fellépési és tényleges szereplési lehetőséget nyújt a kisebbségek intézményei, szervezetei számára (ez a kisebbségi önkormányzati rendszerben manifesztálódik, amely világviszonylatban egyedi közjogi testület, különösen azzal a funkciójával, hogy a kisebbségi jogok és kisebbségi érdekek tekintetében szem előtt tartja a helyi önkormányzatokat, illetve a kormányzatot, a országos szintű kisebbségi önkormányzatok tulajdonképpen a kisebbségeknek egy sajátos képviselőjét valósítják meg.).

Az utóbbi években a Magyar Köztársaság jogalkotásában egyre jobban érvényesülnek a kisebbségi szempontok, és olyan korszerű törvények születnek, amelyek a kisebbségek alkotmányos alapjogainak garantálása szempontjából is megfelelnek a mai igényeknek. Így például a rádiózásról és a televíziózásról szóló törvény a közszolgálati tévé kötelező feladatává tette a kisebbségek kultúráját, életét bemutató műsorok készítését és az anyanyelvi tájékoztatást. A Büntető Törvénykönyvről szóló törvény 1996. évi módosítása pedig megteremtette a faji megkülönböztetés bűncselekményi formáinak üldözhetőségét. A közelmúltban több jogszabály-módosításra is sor került. A közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. Törvény 1996. évi módosítása pontosította azokat a szabályokat, amelyek a közoktatás intézményeinek helyi és országos kisebbségi önkormányzat által történő alapítására és fenntartására vonatkoznak. A kisebbségi oktatásban meghatározó szerepű közoktatási törvény rögzíti, hogy Magyarországon az oktatás nyelve a magyar és a vele együtt élő kisebbségek nyelve, a nemzeti és etnikai kisebbségeknek joguk van az anyanyelvi oktatáshoz. A kisebbségi oktatás megszervezése és fenntartása kötelező minden olyan esetben, ha egy adott kisebbséghez tartozó nyolc gyermek vagy tanuló szülője igényli azt. A kisebbségi oktatás továbbfejlesztése szempontjából kiemelkedő szerepe van a Kisebbségi törvénynek, amely a kisebbségi önkormányzatok számára olyan véleményezési, illetve egyetértési jogokat biztosít, amelyek garantálják a kisebbségek önrendelkezését az oktatás területén is. Ezek a jogkörök belekerültek a közoktatási törvény 1996.évi módosításába is. Az

országos kisebbségi önkormányzatok maguk is működtethetnek oktatási intézményeket, ennek szakmai és pénzügyi feltételei még nem adottak.

A 32/1997. számú MKM rendelet a nemzeti, etnikai kisebbségek óvodai nevelésének és iskolai oktatásának irányelveiről olyan alapidokumentumot jelent, amely meghatározza a kisebbségi oktatás tartalmát, és szabályozza az anyanyelvű és kétnyelvű nevelésre és oktatásra, illetve a kisebbségek nyelvének tanítására, a cigány kisebbségi nevelésre és oktatásra vonatkozó feladatokat. A nemzeti hírügyneviseléséről szóló 1996. évi CXXXVII. törvény rendelkezései a nemzeti és etnikai kisebbségek életéről való információközlést a Magyar Távirati Iroda közszolgálati feladatává teszik. A kulturális javak védelméről és muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. Törvény célja többek között a nemzeti és etnikai kisebbségi kulturális hagyományok megőrzése, méltó folytatása, a közösségi és egyéni művelődés személyi, szellemi és gazdasági feltételeinek javítása. Sajnálatos, hogy a kisebbségeket érintő jogalkotással kapcsolatos konszenzus a kisebbségek parlamenti képviselői ügyében nem jött létre.

A kisebbségeket támogató politikai intézmények

1. Az Alkotmány és az állampolgári jogok országgyűlési biztosáról szóló 1993. évi (59) LIX. Törvény értelmében létrejött a nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosának intézménye. A kisebbségi ombudsman feladata:

- nemzeti és etnikai kisebbségi jogokkal kapcsolatos visszasságok kivizsgálása, kivizsgálata és megoldásuk érdekében általános és egyedi intézkedések kezdeményezése;
- az állampolgárok kisebbségi ombudsmanhoz fordulhatnak minden olyan esetben, amikor megítélésük szerint valamely hatóságok, illetve közszolgáltatást végző szerv eljárása, intézkedése, illetőleg intézkedésének elmulasztása következtében alkotmányos jogokkal összefüggésben sérelem érte őket, vagy ennek veszélye áll fenn.

2. Az államigazgatás szintjén 1990-ben új, országos hatáskörű, autonóm intézményként állt fel a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal.

- folyamatosan értékeli a nemzeti és etnikai kisebbségek jogainak érvényesítését, a kisebbségek helyzetét, s a velük kapcsolatos kormányzati döntések megalapozása érdekében elemzéseket készít;
- összehangolja a kormányprogram kisebbségeket érintő feladatainak végrehajtását, és figyelemmel kíséri az államigazgatási szervek ügykörébe tartozó kisebbségi feladatok végrehajtását;
- folyamatosan konzultál a kisebbségek képviselőivel, és erre a célra megfelelő intézményes kereteket is kialakított.

3. A kisebbségi önkormányzati rendszer megalkotásakor a Kisebbségi törvény nemzetközi viszonylatban is egyedi, sajátos megoldást alkalmazott: ötvözte a helyi önkormányzati választásokon legitimált, közjogi státussal rendelkező önkormányzatot a kisebbségek szétszórt letelepedettségével, azaz a tipikusan területi autonómiához kötődő formát az eddig alapvetően egyéni jogok biztosítását megalapozó letelepedési sajátosságokkal. Ugyanakkor a törvény utat

nyitott a területi autonómia irányába is, azzal, hogy lehetőséget adott települési kisebbségi önkormányzatok létrehozására.

A kisebbségi önkormányzati rendszer kiépítésével a Magyarországon élő kisebbségek jogot szereztek arra, hogy legitim módon integrálódjanak az önkormányzati rendszerbe annak érdekében, hogy a helyi érdekű közügyek intézése során érvényesüljenek az adott településen élő nemzeti és etnikai kisebbségek jogai. A kisebbségi önkormányzatok feladat- és hatásköri rendszere bonyolult, mivel szabályozását nem egy törvény, hanem több különböző foglalja magába. Tovább bonyolítja a helyzetet az a tény, hogy a jog nem tekinti a kisebbségi önkormányzatokat teljes jogú „eredeti” önkormányzatoknak, mozgásterük összekapcsolódik a települési önkormányzatok diszkrecionális döntéseivel, „önkorlátozó” hajlandóságával. A kisebbségi képviselő is önkormányzati modellt követ:

- választott szervezetről van szó,
- döntését csak törvényességi szempontból lehet felülvizsgálni,
- szervezetét maga alakíthatja,
- társulhat, szövetségbe tömörülhet,
- saját forrásokkal és vagyonnal rendelkezik.

A kisebbségek anyagi támogatása

A kisebbségi önszerveződéshez és tevékenységhez az állam olyan többszintű rendszerben nyújt anyagi támogatást, amely különválasztja a működési és a programköltségeket, illetve a kisebbségi önkormányzatoknak és a civil szervezeteknek nyújtott támogatást.

1. A központi költségvetésből az országos önkormányzatoknak és a közalapítványoknak biztosított összeg az Igazságügyi Minisztérium, a helyi kisebbségi önkormányzat támogatása a Belügyminisztérium költségvetésében jelenik meg, míg a kisebbségi civil szervezeteknek nyújtott támogatásra az Országgyűlés Emberi Jogi, Kisebbségi és Vallásügyi Bizottsága tesz javaslatot. A nevesített kisebbségi célú költségvetési támogatások legnagyobb tétele a kisebbségek oktatásának támogatását szolgálják. Magyarországon a mindenkori költségvetés normatív finanszírozás keretében biztosít kiegészítő állami hozzájárulást azoknak a települési önkormányzatoknak, amelyek kisebbségi, oktatási programot megvalósító intézményt tartanak fenn.

2. A költségvetés kisebbségi célú támogatási rendszerének további fontos intézményei a közalapítványok: a Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért Közalapítvány, a Magyarországi Cigányokért Közalapítvány, illetve a Gandhi Közalapítvány. A közalapítványok létrehozásával a kormányzat a kisebbségek képviselőinek lehetőséget teremtett a kisebbségi közösségek eltérő helyzetét és igényeit figyelembe vevő feladatfinanszírozás megvalósítására is. A Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért Közalapítvány olyan programok és tevékenységek támogatására jött létre, amelyek a hazai kisebbségek önazonosságának megőrzését, hagyományaik, nyelvük, tárgyi és szellemi kultúrájuk ápolását, átörökítését és megmaradását szolgálják. A Kisebbségi Közalapítványtól kap támogatást, népcsoportonként legalább egy, országos terjesztésű napilap. A Magyarországi Cigányokért Közalapítvány elsősorban kisvállalkozások fejlesztését, illetve a

családok és kisközösségek megélhetését segítő foglalkoztatási, egészségügyi programokat támogatja. A Gandhi Közalapítvány célja bentlakásos középiskola működtetése, elsősorban tehetséges cigány fiatalok számára.

A kisebbségek és a társadalom I.

A szocialista társadalmi rendszer szinte eltitkolta a nemzetiségeket, elhallgatta létüket. A „titkolódzó” politikai hozzáállás megbukása után a társadalom tudatába egyre jobban bekerült a nemzetiség és etnikai kisebbség fogalma és léte. A közvélemény formálásában figyelem felkeltésében fontos szerepet játszik a közszolgálati és a kisebbségi média. Jelenleg a közszolgálati Magyar Televízió 12 kisebbségnek szerkeszt műsort, Magyar Rádió pedig 13 kisebbségnek szolgáltat adást. A kisebbségi műsorokat, melyek természetesen anyanyelven folynak kiegészítik a kéthetente jelentkező, a kisebbségekről szóló magyar nyelvű magazinműsorok. A tévén és rádión kívül a kisebbségek életéről, helyzetéről hírt adnak a kisebbségi lapok, országos sajtó kisebbségi mellékletei és a kisebbségek speciális folyóiratai, mint például a Barátság, a Napút vagy korábban a Polisz, illetve az 1990-es évek elejétől indult kisebbségkutató szakfolyóiratok, mint például a Régió – Kisebbség, Közösség, Kutatás, a Pro Minoritate vagy a Kisebbségkutatás. A médián kívül a kisebbségi kutatásokkal foglalkozó intézetek (MTA Kisebbségkutató Műhely, Teleki László Intézet, Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány) egyetemi, felsőoktatási intézetek, kisebbségkutató műhelyek is nagyban hozzájárulnak, hogy a társadalom jobban megismerje a kisebbségek életét, gondjait.

A kisebbségek és a társadalom II.

A rendszerváltozást követő gazdasági depresszió, mint minden válsághelyzet, az etnikai ellentétek kiéleződéséhez vezetett. A romák és külföldiek elleni atrocitások megszorodtak, a támadások száma 1991–92-ben érte el csúcspontját. A rendőrség vonakodott közbeavatkozni, a bíróságok nem akarták a támadások faji jellegét elismerni. (Sőt egy ízben a bíróság „gyerekcsínynek” minősített egy szkinhed támadást.) Bár az országgyűlés eltörölte a gyanúsítottak etnikai hovatartozásának regisztrálását, a rendőri magatartás megváltoztatására nem született átfogó kísérlet. A faji jellegű bűncselekmények a hatvanas évektől törvényi tényállásként szerepeltek a Büntető Törvénykönyvben, de a Btk. e szakasza alapján jogerős ítélet soha nem született. A nemzeti, népi, faji vagy vallási csoport elleni bűncselekmény a csoporthoz tartozás miatti súlyos testi vagy lelki sérelem megvalósulása esetén büntetni rendelte az elkövetőt.

1992-ben Salgótarjánban két fiataikorú halálra rugdosta D. Zoltánt cigány szármása miatt. A bíróság első fokon öt év hat hónap, fiataikorúak börtönében letöltendő szabadságvesztést szabott ki. A fellebbezés során a Legfelsőbb Bíróság tévesnek találta az elsőfokú bíróság azon döntését, hogy faji csoport elleni bűncselekmény valósult volna meg. A furcsa indoklás szerint egyetlen sértett terhére nem lehet faji hovatartozása miatt elkövetett bűncselekményről beszélni.

A kisebbségi törvény

A rendszerváltással úgy tűnt, reális esély nyílt egy, a régióban példaértékűnek számító kisebbségi törvény megalkotására. Egyrészt Magyarország a határon túli magyarság miatt mindig érdekelt volt a közép-kelet-európai kisebbségi problémák hatékony kezelésében, másrészt a magyarországi kisebbségek esetében az új kormánynak nem kellett elszakadási

törekvésekkel számolnia. Harmadszor a nyolcvanas években megerősödő kisebbségi elit jól artikuláltan megfogalmazta igényeit, amelyek összhangban voltak a Magyarország által is beiktatott nemzetközi egyezményekkel. Ennek ellenére a kormány a titkárságon folyó vitákat görgette tovább, immár a demokratikus parlamentben. Jellemző, hogy az Antall-kormány kisebbségügyi szakértője az az időközben MDF-es képviselővé avanzsált Baka András lett, akinek koncepciója már a pártállam számára is kevésnek bizonyult.

Az MDF–SZDSZ paktum alapján megszületett a kétharmados törvények köre. Ezek jelentősége abban állt, hogy az újonnan megválasztott országgyűlésben a legfontosabb kérdésekben ne lehessen az ellenzék szavazata nélkül törvényt alkotni. A nemzeti és etnikai kisebbségekről szóló törvény is ilyen lett.

Országgyűlési bizottság elé került az a Bársony János által kidolgozott javaslat, miszerint az önkormányzati választásokkal egy időben kisebbségi önkormányzati választásokat kellene tartani – ez első lépésként biztosította volna a kisebbségek képviseletét, legalább területi szinten. A javaslat az első körben támogatásra talált, azonban – Baka András hatására, aki ekkor az Országgyűlés kisebbségi bizottsági tagja volt – a bizottság mégis elutasította a javaslatot, és a kisebbségek képviseletének szabályozását inkább a megalkotandó kisebbségi törvényre kívánta bízni. Létrejött egy faramuci megoldás, amely az önkormányzati választásokat a kisebbségek esetében listaállítással tette lehetővé, és megszületett a kisebbségi szószóló intézménye is. A parlament megszavazta az alkotmánymódosítást, amely szerint a kisebbségeknek joguk van helyi és országos önkormányzatokat állítani, de részletszabályok híján a képviselet megvalósulására várni kellett a kisebbségi törvény megalkotásáig.

Az új kormány létrehozta a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatalt, és megbízta az Igazságügyi Minisztériumot egy kisebbségi törvény kidolgozásával. Decemberre elkészült a minisztérium tervezete, ami a kisebbségek önkormányzatait a Baka-féle koncepcióhoz hasonlóan egyesületi alapon képzelte el. Számos alapjog, valamint a jogi és pénzügyi garanciák hiányoztak belőle. A kisebbségi szervezetek elfogadhatatlannak találták a tervezetet, ezért álláspontjuk összehangolására létrehozták a Kisebbségi Kerekasztalt.

A kerekasztal az önérvényesítés intézményesített formája lett: reális lehetőség nyílt olyan törvénytervezet megalkotására, amelyben a kisebbségek is aktívan részt vesznek. 1991 februárjában a kerekasztal bejelentette, hogy két hónap alatt elkészíti saját tervezetét, ezzel egyidejűleg a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal is megkezdte egy újabb törvény kidolgozását. A Kisebbségi Tudományos Tanács mindkét tervezetet véleményezte, végül a kerekasztal által kidolgozott koncepciót tartotta támogathatónak. Ebben a törvénytervezetben jelent meg először a demokratikusan választott önkormányzathoz való jog, a normatív pénzügyi támogatás, valamint az országos önkormányzatok joga televízió és rádió frekvenciákra. A kormány a kisebbségek szervezeteit megkerülve tárcaközi kodifikációs bizottságot hozott létre, amelynek feladata a tervezetek alapján a törvényjavaslat előkészítése volt. Utóbb a kerekasztalt mégis bevonták a tárgyalássorozatba. Végül a vitatott kérdésekben a jogi és pénzügyi garanciák és a parlamenti képviselet ügyében is kompromisszumos megoldás született, és a tervezet egy szerkesztőbizottság elé került. Itt azonban kikerültek a legfontosabb részek, ugyanakkor a Belügyminisztérium javaslatára bekerült a tervezetbe az önkormányzati választásokhoz kapcsolódó regisztrációs javaslat. Eszerint azoknak az állampolgároknak, akik valamely kisebbséghez tartoznak, az önkormányzati választások előtt nyilvántartásba kellene vetetniük magukat. Ez a feltétel elfogadhatatlan volt a kerekasztal számára. Ezen túl az 1992 elején megszületett törvényjavaslat szerint az etnikainak nevezett

kisebbségek – a cigányok, a zsidók és az örmények – kevesebb joggal rendelkeztek volna, mint a nemzeti kisebbségek. A romák és más kisebbségi szervezetek tiltakozására a javaslatot visszavonták, az Alkotmánybíróság felszólította a parlamentet, hogy szüntesse meg a két éve tartó mulasztásos alkotmánysértést, és 1992 decemberéig alkossa meg a kisebbségi törvényt.

Végül 1993 júniusában megszületett a nemzeti és etnikai kisebbségekről szóló törvény, amelyet 12 ellenszavazattal – amelynek egy részét a szélsőjobb szolgáltatta – egyhangúlag fogadott el a parlament. A törvénnyel mindenki roppant elégedett volt, csak a kisebbségek nem.

1994-1998

A szocialista-szabaddemokrata koalíció vállalta az előző kormány által kijelölt irányelveket, csak némi hangsúlyeltolódásra került sor. A külpolitikához való hozzáállás leginkább professzionalista szemléletű volt. A koalíció kormányprogramjában három fő külpolitikai "csapásirányt" jelölt meg: európai és euroatlanti integráció megteremtését, előrelépést a szomszédságpolitikában és a környező országok magyar kisebbségei helyzetének rendezését. Ezek között a kormány nem állapított meg rangsort, csupán arra hívta fel a figyelmet, hogy egyik-másik időszakban nagyobb hangsúly kerülhet egyik vagy másik témára.

A kormány mozgástere 1996-ra kétségkívül nőtt. Köszönhető volt ez annak, hogy tartós fegyverszünet jött létre a délszláv válságban, egy együttműködőbb kormány került hatalomra Romániában (amelynek az RMDSZ is tagja lett), menetrendszerűen haladt előre az Európai Unió és a NATO bővítése, az ország tagja lett az OECD-nek, ami igazolta az egész világ előtt, hogy Magyarország megfelel a piacgazdaság követelményeinek.

Nagyban segítette a magyar külpolitikát Horn Gyula és Kovács László népszerűsége az ország külföldi partnerei között. A két vezető még a nyolcvanas években nagy nemzetközi tekintélyt vívott ki magának a "különutas" magyar külpolitika megteremtésében. Horn különösen Németországban népszerű (több díjat és kitüntetést kapott a "német újraegyesítésben" végzett tevékenységéért), ami már csak azért is pozitív, mert ekkoriban Németország volt az EU bővítésének egyik legnagyobb támogatója. Ezt a szubjektív tényezőt a magyar külpolitikai igen jól kihasználta.

A szociálliberális koalíció külügyi vezetése szakított azzal a nézettel, hogy a szomszédos országok majd Magyarországon keresztül jutnak be az EU-ba és más integrációs szervezetekbe, sőt, úgy gondolták, hogy az együttes fejlődés sokkal több fejlődést hozhat, pl.: nem azért fogják a kisebbségek helyzetét rendezni, mert Magyarország elég erős lesz ahhoz, hogy nyomást gyakoroljon rájuk, hanem azért, mert ezt követeli meg az európai normák (az integráció feltétele a nemzetközi normák elismerése, amibe beletartoznak az emberi- és kisebbségi jogok is).

Magyarország részt vett a boszniai NATO-akcióban is: a parlament engedélyezte egy műszaki kontingens kiküldését Okucaniba, amelyet 1996-ban meghosszabbított. Ez, valamint a tászári katonai bázis felépítése megerősítette a nyugati világ számára azt, hogy Magyarország hozzájuk tartozik. A tagság elnyerésének feltételei a szilárd piacgazdaságon és demokrácián kívül a rendezett szomszédsági viszonyok, a haderőreform, a hadsereg civil kontrollja voltak. Az 1994-es év során szorosabbá vált a NATO együttműködése a partnerországokkal, sőt, azok köre is kibővült. Budapesten rendezte az Észak-Atlanti Közgyűlés 1995-ben a közgyűlését. Mindezeket pozitív előjelleként értékelte a magyar vezetés. Megkezdődött a

haderőreform is. A délszláv-rendezés kapcsán is kezdeményezőként lépett fel Magyarország, több javaslata, egyeztetési kezdeményezése is volt.

Külpolitikai sikerként könyvelhetjük el az ország meghívását a NATO szervezetébe. Külön érdemes kiemelni azt, hogy ebben a témában hatpárti egyetértéssel támogatott népszavazás döntött a belépésről, ami nagy nemzetközi elismerést váltott ki, többen a magyarországi demokrácia stabilitásának bizonyítékát látták benne.

Csökkenett Magyarország konfrontatív magatartása a határon túli magyarok kérdése terén, sokkal inkább a megegyezésre törekedett a koalíció. Abból az alapállásból indultak ki, hogy egy támadó fenyegetőző magatartás csak irritálja a szomszédokat és csökkenti a megegyezésre való hajlandóságot. Nem beszélve arról, hogy Magyarország nem rendelkezett akkora súllyal a térségben, hogy módjában állt volna "középhatalomként" elképzeléseit a szomszédos országokra rákényszeríteni. A határon túli magyarság elég sok konfliktust okozott a többi országgal, amelyet sürgősen rendezni kellett. Ezt a nyugati országok is szorgalmazták, hiszen "senki sem kíván partneri és szövetségi viszonyt teremteni olyan országgal, mely megoldatlan konfliktusival terhelné a szervezetet", azaz akár a NATO-t, akár az EU-t. Tehát az alapszerződések megkötése a térség stabilitásának egyik alapeleme volt. A másik oldala ennek az, hogy mindez megfelelt Magyarország gazdasági elképzeléseinek is, az állandó és intenzív gazdasági együttműködés csak segítette a határ mentén élő magyarság felemelkedését is. Másrészt Magyarország nem rendelkezik akkora gazdasági potenciállal, hogy a kereskedelem és a gazdasági együttműködés visszafogásával kényszerítsen ki döntést partnereiből. Ezek az alapszerződések rögzítették a határok sérthetetlenségét, ami már régóta feszültség forrása volt. Ezzel a lépéssel értelmetlenné vált az az indoklás, hogy Magyarország revízióra törekszik. 1996 júliusában pedig létrejött a magyar-magyar csúcstalálkozó is. A nemzetközi közvélemény igazi sikernek értékelte a szlovák-magyar alapszerződés létrejöttét (Christopher amerikai külügyminiszter modellértékűnek nevezte).

A szocialista-szabaddemokrata koalíció alapállása a kisebbségek helyzetének rendezése ügyében alapvetően az volt, hogy a jó együttműködés alapja (és a határon túl élő kisebbségek érdeke is) az, hogy egy, az európai normáknak is megfelelő egyezmény (azaz az alapszerződés) alapján jöhet csak létre hatékony munka, hiszen azzal, hogy előre kijelölik a "játékszabályokat" sok konfliktustól menthetik meg magukat. Ezzel a szerződéssel egyben lépéskényszerbe hozták mind a szlovák, mind a román felet is: a szlovákot a szerződés betartására (ami a Meciar-kormány hozzá állásának köszönhetően nem nagyon sikerült), a román pedig az alapszerződés megkötésére, hiszen ezek után a magyar kormányzat már nyugodtan mondhatta azt: a megegyezés létrejött nem rajta múlik. A kisebbségi ügyeken kívül is bővült a kapcsolat Romániával és Szlovákiával is: nőtt a kereskedelmi forgalom, új határátkelőhelyek nyíltak meg, Szlovákiával létrejött a megállapodás a Szigetköz vízpótlásáról, az esztergomi Duna-híd újjáépítéséről.

A magyar kormány és a határon túli magyar kisebbségek szervezetek egyes vezetői (elsősorban a Magyarok Világszövetsége) között rendszeresek voltak az összetűzések. Az MSZP vezette koalíció elsősorban a tíz és félmillió magyarországi magyar[16] érdekeit tartotta szem előtt, és a kisebbségi szervezetek ellenkezése ellenére is megkötötte az alapszerződéseket, azzal az indokkal, hogy ez a nem Magyarországon élő magyaroknak is előnyös, hiszen ezzel a lépéssel közelebb kerültek az érintett országok az EU-hoz, ahol már teljesen más szabályok lesznek érvényesek, mint az akkori (és a jelenlegi) helyzetben is. A kezdeti viták után a helyzet végül is rendeződött: a szervezetek hajlandóak voltak együttműködni a magyar vezetéssel, cserébe fennmaradt a Duna Televízió és nem szűnt meg

a Határon Túli magyarok Hivatala sem, rendszeresek lettek a konzultációk, és sor került az autonómia koncepciók megvitatására is stb. Létrejött egy kisebbségvédelmi megállapodás Horvátországgal is.

Bilaterális szerződések:

Magyar – ukrán, Budapest, 1991. május 31. (kisebbségvédelmi), Kiev, 1991. december 6. (jószomszédcsági)

Magyar – szlovén, Ljubjana, 1992. november 6.

Magyar – szlovák, Párizs, 1995. március 19.

Magyar– horvát, Eszék, 1995. április 5.

Magyar – román, Temesvár, 1996. szeptember 16.

VI. A kisebbségek politikai érdekérvényesítési lehetőségei

Parlamentari képviselet

Amióta a Hazafias Népfrent (amely a rendszerváltásig a pluralizmust volt hivatott megjeleníteni az egy párt mellett) megboldogult, azóta várnak szegény, Magyarországon rekedt nemzetiségek arra, hogy parlamenti képviseletük legyen. Hiába kaptak közben kisebbségi törvényt, önkormányzatokat: állandóan meglengetik az orruk előtt a parlamenti belépőt is, ők nyújtózkodnak utána, aztán hoppon maradnak. A nemzeti és etnikai kisebbségek parlamenti képviseletéről szóló történet 1990-ben kezdődött, amikor egy alkotmánymódosítás kimondta, hogy "a Magyar Köztársaság törvényei az ország területén élő nemzeti és etnikai kisebbségek képviseletét biztosítják". Az 1993 végén meghozott kisebbségi törvény 13 olyan, hazánkban élő nemzeti és etnikai kisebbséget sorolt fel, amelyeket megillet az "államalkotói" státus. Szerepel közöttük kicsi is, nagy is, sőt még olyan is, amelyik amúgy nem nagyon létezik. A ruszinok például az előző kormány nemzetiségpolitikusaik zavaros külpolitikai számításai miatt találták magukat e kivételezett helyzetben. Ha ugyanis Magyarországon vannak ruszinok, akkor biztosan vannak Kárpátalján is, és ha ott is vannak, akkor a ruszinok biztosan nem ukránok, és ha nem ukránok, akkor biztos jóban lesznek majd a kárpátaljai magyarokkal. (Nem véletlen, hogy az ukránoknak és a ruszinoknak még önkormányzat alakítására sem futotta a demográfiai és politikai munícióból.) A 13 taxált kisebbség közé viszont bekerültek a romák. Ezek az etnikai csoportok politikai és gazdasági súlyuk és érdekeik, szociális helyzetük alapján ugyanis nem tartoznak össze: a nem túl távoli múltban Magyarországra bevándorolt bolgárkertészek többé-kevésbé asszimilálódtak, és bolgár identitásukat a családi fotóalbumok lapjai közt vagy dalaikban, legjobb esetben is az anyanyelv emlékei között őrző utódjaihoz ugyan mi közük van romáknak? A romák számára mindenesetre a nemzeti és etnikai kisebbség státusa is nagy előrelépést jelentett: evvel ugyanis elismertették kulturális, nyelvi identitásuk, és megszűntek egyszerűen hátrányos helyzetű réteg lenni. Más kérdés, hogy az e törvény biztosította kisebbségi önkormányzatiság számukra jóval kevesebbet jelentett az elégnél. A kisebbségi törvényben előírt, de részleteiben nem taglalt parlamenti képviselet ügye 1993 végén bukott meg először, a mostanihoz kísértetiesen hasonló huzavona után. A rá fél évre felálló új kormány '95-re, '96-ra, majd '97-re is tutira ígérte a dolgot, de a kisebbségi képviselet ügye a hétpárti és a kisebbségekkel folytatott megannyi tárgyalás és egyeztetés után sem tudott a választójogi törvény októberi módosításába bekerülni. 1997 nyarától a BM, az IM és a HTMH közti Bermuda-háromszögből előkerült egy koalíciós szakértői javaslat, amely - az előző kormány által kovácsolt terveknek és a kisebbségi törvénynek megfelelően - a kisebbségek képviseletét 13 új, a taxált kisebbségek reprezentánsainak fenntartott parlamenti mandátum kreálásával kívánta biztosítani. A javaslat - amelyet a Narancs információi szerint eredetileg Tabajdi Csaba, a kisebbségekért felelős államtitkár igyekezett a BM-re és a kormányra tukmálni - részleteiben módosult, módosulgatott, mígnem a kormány november 14-én betervezés helyett mindenki nagy meglepetésére visszaküldte hatpárti egyeztetésre. Aztán még nagyobb meglepetésre két hét múlva mégiscsak elfogadta ugyanazt. December elején elkezdődött az általános vita, de ekkor már csak sürgősséggel tudta volna a Ház a téli szünet előtt elfogadni a törvénymódosítást: ezt az ellenzék füttyülte meg. Az a javaslat viszont, hogy a téli szünetben tartson rendkívüli ülést a parlament, a kormánypártoknak nem tetszett. Teltek-múltak a napok, a pártok egyeztettek tovább, a miniszterelnök találkozott a kisebbségek képviselőivel, majd a kormány visszavonta a javaslatot, és elindította azt a lapzártánk idején érvényes elképzelést, amely a nemzetiségek parlamenti képviselőinek megválasztását öszre, az önkormányzati választásokra tolná. Az indoklás szerint ugyanis, ha az Alkotmánybíróság netán megfűrná a 13 nemzetiségi májusi megválasztását, maga az országgyűlési választás kerülne veszélybe. A

nemzetiségi másodszori látványos megvezetését eredményező hosszadalmas huzavona mögött politikai és jogi okok állnak. A legtöbb vitatott pontok között szerepelt az egy nemzetiségi mandátumhoz szükséges szavazatok száma. A különféle tervezetekben szerepelt már 10 000, 7500 és 5000. Alacsony küszöb esetén a választás csak meglehetősen költséges delegálás lenne: ennél tényleg egyszerűbb mind a 13 nemzetiségnek adni egy-egy mandátumot, szaladjanak vele, oszt ne is lássuk őket többet. Ha viszont túl sok szavazat kellene egy mandátumhoz, mondjuk tízezer, akkor a kisebb létszámú nemzetiségek (szerbek, bolgárok, szlovének, ruszinok, ufók) esetleg nem jutnának képviselőhez, és akkor megint cseszhetjük a kisebbségi törvényt. A kvázidelegálás azonban jogilag erősen kifogásolható egy olyan, teljesen más elv szerint felálló parlamentben, mint ez a miénk. Egy pártlistán harmincezer (magyar, mezei) szavazattal megszerzett mandátum választójogi szempontból oly mértékben übereli egy ezres nemzetiségi képviselő legitimitását, hogy az már túllépi a pozitív diszkrimináció jogilag még elfogadható határát. A jogászok homlokát az a kérdés is felhősíti, hogy szavazáskor ki kapja meg a nemzetiségi listákat. A nemzetiségek végig azt hajtották, hogy mindenki szavazhasson rájuk, ne csak az, aki külön is kéri: részben azért, hogy tutira mehessenek, részben azért, mert az alternatíva, a választópolgár által kért nemzetiségi szavazólap mögött a nemzetiségek népszámlálásának rejtett formáját sejtik, végül pedig feltehetőleg azért is, mert ha a nemzetiségi szavazólapot esetleg kevesen kéri el, a nemzetiségi szervezetek lebukhatnak: kiderül, hogy nincsenek annyian, mint amennyit vezetőik bemondanak. A harmadik - politikai és jogi - aggályt az jelenti, hogy ki legyen jogosult a listaállításra. A cigányok például túl sokan vannak ahhoz, hogy egy szem politikai szervezet, az OCKÖ képviselje őket (mindet), még akkor is, ha az OCKÖ a kisebbségi önkormányzati választáson legitimitást szerzett. Ha az OCKÖ juttatja a parlamentbe az egy darab roma képviselőt, eleve hátrányos helyzetbe kerül a többi roma szervezet (hisz ők el sem indulhatnak a választáson). Ezen leginkább az SZDSZ rugózott, nem igazán tetszett neki az, hogy az MDF majd az MSZP által gründolt országos cigány önkormányzat jelölje legyen - lényegében automatikusan - képviselő.

Alkotmányossági aggályok az egyik oldalon, a kisebbségi törvény diktátuma a másikon. A kormány utolsó elképzelése szerint az őszi helyhatósági választásokon kapnánk meg mi, mindenféle magyarok a szavazólapot. Ezen 13 lista szerepelne, mi pedig választhatnánk, hogy melyikük listájának első helyezettjét juttatnánk szívesen a parlamentbe. Ehhez 7500 voksot kell kapnia egy listának.

A javaslat törvénnyé izmosodásában sem az érintettek, sem az ötlet szülőatyja, az MSZP nem bízik igazán. Maga Horn jelentette be, hogy a kormány Alkotmánybírósági normakontrollt kér a módosítások esetleges elfogadása előtt: és furcsa lenne, ha az alkotmánybíróság zöld utat engedne. Nem kell kifinomult jogérzék ahhoz, hogy furcsállja az ember: lesz 13 képviselő, aki fél évvel később kezdi meg munkáját, akkor, amikor felállt már az új kormány. De a parlamenti kétharmad is kétséges: az őszi megoldást nem- csak az SZDSZ ellenzi (ahogy képviselőjük lapunkban is kifejtette korábban), hanem az MSZP-frakció egy része és az ellenzék egésze is. Lapunknak adott nyilatkozatában Tabajdi Csaba kisebbségi ügyekért felelős államtitkár sem látott sok esélyt az őszi javaslat elfogadására. A nemzeti kisebbségi önkormányzatok a mindenkori kormányzat cselekvésképtelenségét látva, már jó ideje fontolgatják: nem várnak tovább arra, hogy valaki más elintézzze a dolgaikat, inkább önálló pártként indulnak el a választásokon. Az első hírek a két legnagyobb kisebbség, a roma és a német esetleges közös próbálkozásairól fél évvel ezelőtről datálódnak. A tavaly év végén kezdődött megaláztatássorozat újabb lendületet adott nekik: a múlt héten szivárgott ki az a hír, miszerint a német, horvát és szlovák önkormányzatok vezetői Nemzetiségi Fórum (NF) néven elindították egy olyan politikai szervezet bírósági bejegyzését, amely jelölteket állítana a

májusi országgyűlési választásokon. A három legnagyobb kisebbség (természetesen a romákat nem számítva a legnagyobb) pártszerveződése jó néhány kérdést felvet. Ki lesz a tagja? Ki fog rájuk szavazni? Mi történik akkor, ha nem jutnak be képviselőik a parlamentbe? És mi történik akkor, ha bejutnak? De legelőször is: lesz-e etnikai alapú pártszövetség egyáltalán? A nem roma kisebbségek számára a 13 választott, de garantált hely - megfelelően alacsony, mondjuk 5000-es küszöb - többé-kevésbé elfogadható lenne. Amint azt dr. Józán-Jilling Mihály szekszárdi kardiológus, a német önkormányzat alelnöke a Narancsnak elmondta, a német kisebbség nyelvi és kulturális autonómiája önkormányzati keretek között tulajdonképpen megoldható: az egy parlamenti képviselőjük pedig arra kéne, hogy a többi kisebbségi képviselővel, valamint a más pártok színeiben bejutott, német származású képviselőkkel amolyan német vagy kisebbségi lobbit működtessen: az őket érintő törvényekhez adott esetben hozzászóljon, módosítson, interpelláljon, ha ne adj' isten kell; meg egyáltalán, hogy az önkormányzattól érkező igényeket komolyabb súllyal tudja közvetíteni a törvényhozás számára. Ebből a szempontból a doktor szerint tulajdonképpen mindegy, hogy egy vagy kettő, netán három képviselőjük ül a parlamentben. Arról viszont a három nagy még csak alkudozni sem szívesen alkudozna, hogy képviselőik korlátozott jogkörű mandátumhoz jussanak: Mijo Karagicnak, az Országos Horvát Önkormányzat elnökének például nincs kedve maszinak lenni a parlamenten, népviseletben horvát népdalokat hegedülni a képviselőknek, ahogy ironikusan fogalmazott lapunknak. (Pedig milyen szép az!) A nemzetiségi vezetőknek elsősorban abból lett elégük, hogy a bolondját járatják velük: felcukkolták, aztán úgy hagyták őket. Abban, hogy a 13-as verzió létrejön, egyikük sem bízik: ezért alakítanak pártot. Ráadásul, ha ez a parlament még el is fogadja az októberi, önkormányzati választásokkal egy időben megválasztott 13 nemzetiségi képviselőről szóló törvényt, egyáltalán nem biztos, hogy a következő parlament nem vágja ki az egészet az ablakon. A májusi választáson elindulni persze nem kockázatmentes vállalkozás. Arról, hogy ez megtörténik-e vagy sem, a három önkormányzat februári közgyűlései döntenek majd: a vezetők előreláthatólag ezt a megoldást fogják szorgalmazni. Kérdés, hogy a három nagy koalíciójához ki csatlakozik majd: a nagyok vezetői akarják-e a kicsiket, akik szavazatot nem hoznának, viszont parlamenti helyeket vinnének; és kérdés, hogy az NF milyen együttműködést alakítson ki a romákkal. Nincs okunk feltételezni, hogy a magyarországi németek, horvátok vagy szlovákok kevésbé lennének előítéletesek a romákkal szemben, mint a magyarok: a romákkal közös lista, netán közös jelöltek akár el is riaszthatják az NF potenciális, nem roma nemzetiségi szavazóit. Józán-Jilling doktor ugyanakkor elképzelhetőnek és kívánatosnak tart valamiféle együttműködést az OCKÖ-Lungo Drommal: álláspontjuk egyelőre várakozó (a roma párt ajánlatára várakozó). De képes lenne-e a három nagy nemzetiség a romák nélkül is elegendő szavazatot összelapátolni a bejutáshoz? Az országos listán ehhez - mondjuk 60 százalék körüli részvétel, azaz kb. ötmillió szavazó esetén - vagy 250 ezer érvényes szavazat kéne. A három nagy nemzetiséghez (még egyszer: a romák nélkül) - a nemzetiségi szervezetek saját adatai szerint - összesen mintegy 400 ezer honfitársunk tartozik (200-220 ezer német, 80-100 ezer horvát, 100 ezer szlovák), a csecsszopókat és az aggastyánokat és - ami számunkra most fontosabb - az inkább többé, mint kevésbé asszimilált-asszimilálódott többséget is beleértve. Az öt- százalékos küszöb átlépéséhez olyan sikeres etnikai mobilizáció kellene, amelyben igazán még a három kisebbség vezetői sem hisznek. (Ha viszont összejönne, az gyökeresen átformálhatná a magyar nemzetállami politikát.) A sikeres kisebbségi önkormányzatiság a kisebbségi választópolgárok szemében is szükségtelenné teszi a nemzetiségi alapú parlamenti képviseletet; ha egyszer az önkormányzat gondoskodik az anyanyelvi oktatásról, az identitás- és hagyományőrzésről, a kapcsolattartásról az anyaországgal, a nemzetiségi intézményrendszer fenntartásáról, akkor miért adja a nemzetiségi polgár a szavazatát a német-horvát-szlovák pártra, aminek épp ez, és csak ez lesz a programja? Az etnikai pártoknak -

mivel nem valamely társadalmi réteg vagy rétegek érdekeit képviselik, hanem egy egész társadalomét, gazdagostul-szegényestül, bérmunkásostul-vállalkozóstul - amúgy is alulfejlett gazdasági és szociális programjuk szokott lenni: az NF esetében ilyen kidolgozására az időből sem futná. Ezenkívül a három nemzetiség tagjai, tetszik, nem tetszik, félnek is. Félreértés ne essék: a legújabb kori történelmi tapasztalatukból kiindulva (és hogy abból indulnak ki, az tuti) nem alaptalanul. A háború után vagy 100 ezer németet telepített ki - igaz, szovjet nyomásra, de érezhető kéjjel - a magyar kormány; a szlovák-magyar lakosságcsere során 60 ezer szlovák távozott az országból (igaz, ebben nem a magyar kormány volt a ludas), a Kominform és Sztálin szakítása után a magyarországi délszlávokat évekig vegzálták (telepítették ki, diszkriminálták agyba-főbe) a magyar hatóságok. A Magyar Narancs egyes információi szerint Meciar győri lakosságcsere-javaslatára több magyarországi szlovák család is kiírta a gyereket a szlovák iskolából; a nemzetiségi szervezetek hevesen tiltakoznak a nemzetiségi census minden, mégoly burkolt formája ellen is; szerintük a nemzetiségiek még az anyanyelvüket sem szívesen vallják be népszámláláskor. Márpedig titkosság ide, titkosság oda, az etnikai pártra leadott szavazathoz - az erős identitástudat mellett - némi bátorságra is szükség van. (Adott ki már pogromlovagoknak nemzetiségi adatokat a Központi Statisztikai Hivatal ebben az országban.)

Mijo Karagic és Józan-Jilling doktor, ha az országos listához nem is fűztek különösebb reményeket (a kardiológus professzor már a listaállítást is nagy sikernek tekintené), egy-két egyéni választókerületben elért sikert nem tartanak kizártnak. Baranya például kecsegtethet egyéni mandátummal (horvátok és németek), Vas nemkülönben, Komárom-Esztergom és Békés (szlovákok) kevésbé, de mégis. Ezekben a megyékben 1994-ben egyéni körzetekben szinte kivétel nélkül az MSZP nyert; ha idén májusban egy nemzetiségi jelölt jól akar szerepelni, azt feltehetőleg az MSZP-s jelölt rovására kell majd tennie. Mind Karagic, mind Józan-Jilling kizártnak tartotta, hogy a formálódó NF, vagy éppenséggel egy tetszőleges horvát vagy német párt választási szövetségre lépjen (magyar) parlamenti párttal: a kisebbségek szétforgácsoltóságát ez csak fokozná. Ebből akár az is következhetne, hogy a kormány tehetetlensége és a nemzetiségi párt(ok) ebből következő megalakulása az MSZP-től tökít el szavazókat: ám a dolog mégsem ilyen egyszerű. Az első fordulóban elbukó nemzetiségi jelöltek a második fordulóban minden valószínűség szerint az első forduló győztesét fogják támogatni, aki, tudjuk, az MSZP-é lesz. (Persze: ha a kisebbségeknek nem a mindenkori hatalommal kéne jóban lenniük, akkor talán Kasza József, a Vajdasági Magyarok Szövetségének elnöke sem ment volna el a múlt héten Milosevichez lejtatolni.) A három nagy kisebbség számára más kockázatokat is rejt a választási párttá szerveződés. Abban az esetben, ha az eredményeik szerényebbek lesznek azoknál a demográfiai adatoknál, amelyekkel eddig operáltak, lesznek, akik ezt az orrukra fogják húzni: miért is vagytok ti, barátocskáim kétszáz/százezren, mikor a listákkal megbuktatok, mint Rottenbiller? Ha a német, szlovák és horvát kisebbségek parlamenti képviselőtét tekinthetjük is többnek az elégnél, nagylelkű gesztusnak (amire a magyar politikai elit, amint láttuk, nem hajlandó), a német, szlovák, horvát etnikai szavazót pedig fikciónak (és hogy valóban fikció-e, az majd elvállik, ha pártot alapítanak), semmiképpen nem tehetjük meg ezt a romákkal. A romáknak nemcsak anyaországuk, de semmijük sincsen: határozott parlamenti politikai képviselőtük létszámuknál és sajátos, épp a nemzetiségi, etnikai hovatartozásukból fakadó problémáik súlyánál fogva kívánatos és régóta esedékes lenne. Ettől igen-igen messze állnak, holott létszámuknál fogva minden esélyük meglenne akár egy tökös parlamenti frakcióra is. Nekik ráadásul nemcsak a nemzetiségi nyelvhasználatról lenne mondanivalójuk, hanem a költségvetés megszavazásánál vagy a nemzeti vagyon újraelosztásánál is lehetne néhány markáns javaslatuk - már ha ott lennének a parlamentben. Az ő politikai semlegesítésük eminens politikai érdek volt a rendszerváltás során, amit az MSZMP, az MDF, majd az MSZP-SZDSZ kormányok sem

tévesztettek szem elől. Az MSZMP az egy párthoz lojális cigány szervezetek gründolásával akadályozta a romák érdekérvényesítését, az MDF folytatta ezt a hagyományt, megkoronázva a kisebbségi törvénnyel, benne a kisebbségi önkormányzatok kulturális autonómiára szóló jogosítványaival. A szépen csengő és jól eladható kisebbségi önkormányzatiság díszdobozán lehetne masni a parlamenti képviselő, egy-két, a ruszinokkal és az örményekkel egy csapatba terelt roma képviselővel. Parlamenti képviselőjük lebegtetésével, esetleg meghíúsulásával nem a nemzetiségek szívják a legnagyobbat, hanem a romák. Azt, hogy az OCKÖ-nek és igyekvő elnökének, Farkas Flóriánnak kielégítő megoldás lenne-e a 13-as verzió, azaz az egy (legjobb esetben is: kettő-három, attól függően, hogy hány másik nemzetiség nem tudja átlépni a ki tudja, mekkora küszöböt) díszcigány a törvényhozásban, nehéz a mondott férfiú nyilatkozataiból kiokumálni. Farkas szívesen tartózkodik Horn Gyula zsebében; legitimitása ráadásul nem a saját nemzetiségének szavazataitól függ, hanem a gázsókéitől is (hiszen magyar is szavazhatott a kisebbségi önkormányzati választáson 1994 novemberében: a cigány önkormányzatokra leadott több mint egymillió szavazatból nyolc-kilencszázezeret gázsók dobtak össze. Az OCKÖ-Lungo Drom foggal-körömmel ragaszkodik is ahhoz, hogy a kisebbségi képviselőket, akár parlamentieket, akár önkormányzatiakat, mindenki választhassa, ne csak a cigányok). Az OCKÖ-től másfél éve mást sem hallani, csak a parlamenti képviselő követelését: hol a miniszterelnök, hol Farkas Flórián nyugtatta azzal a romákat, hogy percek kérdése, és bent lesznek a parlamentben. Ebben a helyzetben egy, az OCKÖ-n kívül rekedtek által (vannak ilyenek jó páran) szervezett pártnak sem lehetett volna sok esélye egy garantáltan a választópolgárok elé kerülő OCKÖ- listával szemben. Pedig a romák megosztottak: azok a vezetők, akik másképp gondolják a cigányok érdekképviseletét, mint ahogy most Farkas Flóriánék végzik, és akik most nyílt levélben kritizálják Horn cigányellenes kijelentéseit, nos, ezeknek a politikusoknak nem fáj a fejük túlzottan, ha Farkas Flórián mégsem kerül be 7500 szavazattal a parlamentbe. Ők, az OCKÖ legfőbb ellenfelei, a régi Roma Parlament és a Phralipe vezetői nemrég együtt hívtak össze február 7-re egy országos gyűlést, megakadályozandó, hogy a Lungo Drom az OCKÖ mellé a parlamentet is elfoglalja, és hogy Farkas - megannyi jó szándékú gázsó szavazó és a kevésbé jó szándékú Horn Gyula segítségével - olyan helyre kis diktatúraféleséget építsen ki magának a magyarországi roma társadalomban.

Ha viszont kiderül, hogy mégsem lesz roma a parlamentben, akkor maga Farkas Flórián kényszerül pártalakításra. Ha ez mondjuk két évvel ezelőtt történik meg, az kiszámíthatatlan kockázattal járt volna mind Farkas, mind a gázsó politikai elit számára: Farkas kikerült volna a hidegre, és versenyeznie kellett volna a roma szavazókért más, az övénél radikálisabb roma szervezetekkel; a gázsó politikusoknak meg fájhatna a fejük egy erős, független roma párt miatt. Még az is elképzelhető lett volna, hogy a választásokon kétszázezer roma együtt szavaz, úgy, ahogy az nekik tetszik. Nem kizárt, hogy a kisebbségi parlamenti képviselő ügyében a kormány és az ellenzék, a magyar politikusok épp ezért játszottak a halogatásra. Akárhogyan is, a pártépítésre most már kevésnek látszik az idő a romák számára is - még akkor is, ha a 13-as verzió kútba esésétől tartó Farkas mind gyakrabban fenyegetőzik a saját párt alapításával.

Ami persze megint nem lenne egy kifejezett katasztrófa például az MSZP számára. Az MSZP és az OCKÖ-Lungo Drom duettjén a szívnek kell megszakadnia: agyba-főbe dicsérgetik egymást, Horn, ahol teheti, leszögezi, hogy kormányának egyetlen legitim partnere az OCKÖ; megjelent a Lungo Drom kongresszusán, utoljára pártja hét végi gyűlésén ajánlgatta a párttagság figyelmébe a cigányok legszervezettebb, reálisan politizáló csapatát, a Lungo Dromot. Cserébe viszont - ugyancsak a hét végén - az OCKÖ nyilatkozatban védte meg a miniszterelnököt jogvédő bírálótól, ami a kollaborálásnak még tőlük is meglepő foka. Hiszen

Horn nyár óta rendszeresen penget populista, cigányellenes előítéletekre játszó húrokat, ennek mentegetése egy cigány vezető szájából talán mégiscsak kockázatos lépés. A Lungo Drom és az MSZP látványos közeledése az elmúlt hónapokban arra utal, hogy a szocialisták nem érzik elveszítettnek a Lungo Drom mögé felsorakoztatható cigány szavazókat. Ebből lehet még akár a Lungo Drom-OCKŐ-féle cigány párt (már ha lesz ilyen) és az MSZP valamifajta együttműködése is, még hozzá anélkül, hogy feltétlenül magyar szavazókat vesztenének a szocialisták. Farkas Flóriánt jól lehet kommunikálni az ország számára, hiszen jól szerepelt a látványos, az egész országot véleménynyilvánításra készítő roma konfliktusokban: Sátoraljaújhelyen és Székesfehérváron is inkább a gázsók, mint a romák mellé állt. És milyen szép is lenne az, ha a roma jelöltek is visszalépnének majd a második fordulóban a legerősebb, a szocialista jelölt javára! (MANCS, 1998: Bojtár B. Endre - Kerényi György – A kisebbségek parlamenti képviselői: Se velük, se nélkülük)

A 2006-os kampányban Kupa Mihály, a Centrum párt elnöke szerint kétkamarás parlamentre lenne szükség úgy, hogy a felsőházban a civil szervezetek foglalnának helyet. Két területen abszolút közös érdeke van ennek az országnak, az egyik az uniós Nemzeti Fejlesztési Terv és az euró bevezetése, a másik pedig a határon túli magyarsággal kapcsolatos politika és a magyarországi kisebbségi politika rendbetétele. A kétkamarás parlamentben a kettőben együtt kevesebb képviselő ülne, mint ma. Az alsóházban, az első kamarában ülnek a politikai pártok választott jelöltjei, a felsőházban pedig a civil szervezetek emberei.

A legújabb fejlemények

Parlamenti képviselő: A nemzeti és etnikai jogok országgyűlési biztosa még 2007. szeptemberben hívta életre a 13 nemzeti és etnikai kisebbség képviselői között a II. Kisebbségi Kerekasztalt, hogy kidolgozzák a parlamenti képviselőik megteremtésére vonatkozó egységes javaslatukat. A javaslatot azzal a céllal dolgozták ki, hogy az Országgyűlés még ebben a választási ciklusban eleget tudjon tenni jogalkotási kötelezettségének. A parlament több mint másfél évtizede fennálló mulasztásos alkotmányértést követ el, így a kisebbségi közösségek nem tudnak intézményesített módon részt venni a törvényhozás munkájában. A kidolgozott koncepció szerint a választás és a választhatóság jogával a kisebbségi közösségek azon tagjai rendelkezhetnek, akiknek választójoga van, és szerepelnek az e célra készített kisebbségi választói jegyzékben. A névsort nyilvánosságra hozzák, a névjegyzéket összeállító bizottság rendelkezne azzal a jogosultsággal, hogy megítélje: a kérelmező az adott kisebbség tagjai közé tartozik-e, így kizárható lenne a nem valós identitáson alapuló, hanem a választási visszaélés szándékával történő regisztráció. Az országgyűlési biztos közlése szerint a választáson a kisebbségi jelölő szervezetek (pártok) állíthatnának listát, és ehhez a választói jegyzékbe felvett választópolgárok 10 százalékának, de legalább 500 választópolgárnak az aláírásával hitelesített ajánlása szükséges. Az ország területe kisebbségenként egy-egy választókerületet alkotna, tekintettel arra, hogy a 13 nemzeti és etnikai kisebbség szórványban él. Az ombudsman tájékoztatása szerint a kisebbségi választói jegyzékbe felvett választópolgárok az egyéni képviselőjelölt mellett vagy a kisebbségi listára, vagy a területi párlistára szavazhatnak. A kisebbségi választópolgárok két szavazattal rendelkeznek, vagyis el kell dönteniük, hogy a kisebbségi listán vagy a pártok által állított területi listán szereplő jelölt mandátumszerzését kívánják támogatni. A kisebbségi listára csak a kisebbségi választói jegyzékben szereplő választópolgár szavazhat. A kisebbségi választópolgár azonban dönthet úgy is, hogy nem a kisebbségi listára adja le a szavazatát, hanem a területi listára. Ennek megfelelően vagy a kisebbségi lista vagy a területi választókerületi lista szavazólapját veheti át. A kisebbségi választópolgár az egyéni választókerületi jelöltre leadott szavazatával kifejezheti politikai preferenciáját. A politikai meggyőződésének szabad kinyilvánításához

való joga tehát akkor sem sérül, ha a kisebbségi listára szavaz, és így nem támogathatja a területi lista mandátumszerzését - magyarázta Kállai Ernő. A pártoknak kell eldönteniük, hogy legyen-e parlamenti képvisellete a kisebbségeknek. Kolompár Orbán március 25-én: meg kell szüntetni a díszroma mandátumokat, hogy megszűnjön a romák megosztottsága.

Helyi kisebbségi önkormányzati választások

Háromféleképpen lehet helyi kisebbségi önkormányzatot alakítani. Ha egy települési önkormányzat képviselőinek több mint felét egyazon kisebbség jelöltjeként választották meg, akkor a testület kisebbségi települési önkormányzatnak nyilváníthatja magát.

Ha az önkormányzati képviselők legalább 30 százalékát egyazon kisebbség jelöltjeként választották meg, akkor ezek a képviselők legalább 3 fős helyi kisebbségi önkormányzatot (közvetett módon létrejövő helyi kisebbségi önkormányzatot) alakíthatnak.

Lehetőség van arra is, hogy közvetlen kezdeményezés után szavazzanak a választók egy kisebbségi önkormányzatról. Helyi kisebbségi önkormányzati választásra akkor kerülhet sor, ha öt, magát azonos kisebbséghez tartozónak valló választópolgár a jegyzőnél kezdeményezi a választás kiírását.

A választást akkor lehet megtartani, ha legalább annyi kisebbségi képviselőjelölt van, ahány tagja lehet a helyi kisebbségi önkormányzatnak. A kisebbségi önkormányzatnak az 1300-nál kisebb lélekszámú településeken három fő. Az 1300-nál nagyobb lélekszámú településeken és a fővárosi kerületek esetén pedig öt fő. Képviselő az lesz, aki a legtöbb szavazatot kapja. Az önkormányzatnak legalább három tagból kell állnia mindenhol. Ez alatt a létszám alatt az önkormányzat nem jöhet létre.

A kisebbségi önkormányzatok esetében választási küszöb is van. A választás csak akkor eredményes, ha a tízezernél kisebb lélekszámú településeken legalább 50, az ennél nagyobb településeken pedig 100 választópolgár érvényesen szavazatot ad le egy kisebbség jelöltjeire.

Kisebbségi képviselőjelölt az lehet, akit a település vagy fővárosi kerület választópolgárai közül legalább öten ajánlottak. A jelöltnek nyilatkoznia kell arról, hogy az adott kisebbség képviselétét vállalja.

A helyi kisebbségi önkormányzatok számának alakulása

	1994	1998	2002	2006
Bolgár	4	14	31	38
Cigány	477	766	972	1030
Görög	6	18	31	33
Horvát	57	74	108	108
Lengyel	7	32	51	42
Német	162	271	340	366
Örmény	16	25	31	27
Román	11	32	44	48
Ruszin	1	9	32	42
Szerb	19	34	44	38
Szlovák	51	75	115	119
Szlovén	6	10	13	11
Ukrán	-	4	13	13
Összesen	817	1364	1825	1915

Visszásságok

1998-as kisebbségi önkormányzati választások után már tudományos alapon is kimutatták, hogy rossz, ha a többségi társadalomtagjai is szavazhatnak a kisebbségi jelöltekre: 50 városi szavazás mintája alapján kimutatták, hogy ahol ötnél több jelöltet állítottak, ott a választási eredmények alakulásának döntő tényezője a jelöltek családnevének az ábécében elfoglalt helye volt (olvasható Rátkai Árpád cikkében, Régió 2003/4). A kisebbségi képviselők már csak a megválasztás módja miatt sem rendelkeznek olyan legitimációval, mint a települési önkormányzati képviselők. Jászladány esete kirívó ellenpélda erre, mert itt a választók a cigány jelöltekkel szemben tudatosan választottak meg képviselőnek öt nem cigányt.

A 2006-os helyi kisebbségi választás

A Roma Sajtóközpont szerint a romák regisztrálása területi aránytalanságot mutat. A fővárosban 4 728 fő vetette magát névjegyzékbe, de van kerület, ahol csak egyetlen roma jelentkezett. Győrben (1 058 fő), Szolnokon (1 011 fő) és Nagykanizsán (984 fő) regisztrált a legtöbb roma. Megyei szinten Baranyában volt a legaktívabb a roma népesség: 10 003 fő regisztráltatta magát. A városokban általában nagyobb volt a regisztrációs hajlandóság, többen regisztráltak, mint ahányan a népszámláláson cigánynak vallották magukat. Nagykanizsán volt a legnagyobb a különbség: most hétszázzal többen jelentkeztek, mint 2001-ben.

Kolompár Orbán, az Országos Cigány Önkormányzat elnöke "jó aránynak" nevezte, hogy 19 órás adatok szerint a kisebbségi választáson a regisztráltak 64 százaléka adta le szavazatát.

Heinek Ottó, a Magyarországi Németek Országos Önkormányzatának vezetője szerint is jó a majdnem kétharmados részvételi arány, ahhoz képest, hogy teljesen új szabályok szerint történt a jelöltállítás és nem az önkormányzati voksolás helyszínein, hanem külön helyeken kellett leadni a szavazatokat.

Este tizenegy órakor az Országos Választási Iroda honlapján közzétett adatok szerint a megtartott 2049 kisebbségi önkormányzati választásból 1939 volt eredményes.

A választást követően megalakuló kisebbségi önkormányzatok képviselői szereznek majd jogot arra, hogy a jövő év elején létrehozzák a megyei és országos kisebbségi önkormányzatokat. A választáson - az eddigiektől eltérően - nem szavazhatott minden állampolgár és ajánlószelvényeket sem kellett a jelölteknek gyűjteniük.

Amíg 2002-ben bárki - akár olyan is, akinek semmi köze nem volt az adott kisebbséghez - szavazhatott a kisebbségi választáson, ha részt vett a települési önkormányzati választáson, vasárnap csak az szavazhatott, akik előzetesen kérték névjegyzékbe vételüket.

A 2005. október 19-én elfogadott kisebbségi választási törvény értelmében a kisebbségi választáson kizárólag magyar állampolgárok indulhatnak, azaz a törvény kizárja a voksolásból az uniós állampolgárokat, a menekülteket és a bevándoroltakat.

1128 településen, sikeres volt a kisebbségi önkormányzati választás. Ez 121-el több mint, korábban. És ami nagyon, nagy öröm, hogy 110000-120000 ember szavazott a kisebbségi önkormányzatokra. Nagyon nagy öröm az, hogy durván a 400 önkormányzati képviselő jelöltre körülbelül, 30-40 ezer roma szavazott.

Nyilvánvaló, a névjegyzéknek is vannak hátrányai, de vannak előnyei is. Annyi biztos, hogy nagyon sok minden kiszűrődött a választások kapcsán, nem tudtak emberek visszaélni olyan mértékben a kisebbségi önkormányzatok választásával kapcsolatban, mint korábban. Kevesebb nem roma származású került be a kisebbségi önkormányzatokba. Nem hallottam olyan visszaélésekről vagy kifogásokról, amelyek gyakorlatilag azt támasztották volna alá, hogy nem romák bekerültek a kisebbségi önkormányzatokba. Ennek ellenére mondom, hogy a névjegyzék szempontrendszerének a kialakítása, az igen sok kívánni valót hagyott maga után, hiszen nagyon sok településen a jegyzők, politikai pártok visszaéltek ezzel a dologgal. De annak ellenére sikeresnek tudom. Nyilvánvalóan az elkövetkezendő négy évben ezeket a hiányosságokat, majd helyre kell rakni.

A Ház elnökének én küldtem még a választások előtt, egy levelet. És most volt egy értekezlet, ahol a ház elnöke, dr. Szili Katalin, meghívta a 13 országos önkormányzat elnökét. És én ott tettem egy javaslatot, de rajtam kívül a németek, horvátok, szinte minden kisebbség szorgalmazta például a kompenzációs mandátum visszaállítását az önkormányzati törvény keretein belül.

Hogyan lehet két szavazattal négy évre képviselővé válni - ezt sokan megtapasztalhatják a kisebbségi önkormányzati választás eredményei alapján. Az önkormányzati választások elvben lehetőséget nyújtanak ugyan arra is, hogy akár egy szavazattal képviselő vagy polgármester lehessen valaki, ám ez a valóságban eddig nemigen történt meg. (HVG)

A kisebbségi választások azonban egészen abszurd eredményeket hoztak. Nemcsak a kisebb falvakban, hanem még Budapesten is előfordult, hogy a testületbe két vokssal be lehetett kerülni. Igaz, nem is járultak sokan az urnához. Az idei kisebbségi választáson eleve csak az voksolhatott, aki feliratkozott a szavazók listájára, s ilyenek összesen 200 ezren voltak. A XI. kerületben ráadásul a 30 bejelentkezett ukrán szavazóból csak 11-en éltek a jogukkal, s bár a jelöltek ugyanannak a szervezetnek voltak a tagjai, egyiküket csak ketten tartották alkalmasnak az ikszre.

A mezőkövesdi örmények közül 31-en vetették magukat lajstromba, s öt képviselőjelöltet is sikerült állítaniuk, ám szavazni csak négyen mentek el. Tehát még a jelöltek sem vonultak fel

teljes létszámban. Igaz, a törvény lehetőséget nyújt arra, hogy nem helybeliek is jelöljék magukat. A négy szavazópolgár viszont meg is választotta az öt képviselőt négy évre - mindegyik jelölt megkapta a voksolók támogatását. A szavazás természetesen így is jogszerű volt, s a nagy tömegbázisúnak nem mondható örmény kisebbségi önkormányzat a következő négy évre a mezőkövesdi közigazgatás része lesz. Hasonló eset több is előfordult, az esztergomi ruszinok sem tódultak megválasztani önkormányzatukat, szintén csak négyen vették a fáradságot, hogy szavazzanak. Ők viszont már elégedetlenek voltak a kínálattal, legalábbis ezt jelzi, hogy négy jelöltet három, egyet pedig két szavazattal választottak meg a város egyik kisebbségi képviselő-testületének tagjává.

Az új szavazási renddel az előző választásokon tapasztalható "kisebbségi etnobizniszt" szeretne volna a kormányzat elkerülni, ám ez, úgy tűnik, nem teljesen sikerült. Kisebbségi önkormányzatot alakíthat például egy olyan román szervezet, amely komoly botrányokba keveredett az előző választásokon is. A 19 ukrán kisebbségi önkormányzat közül pedig az Ukrán Országos Önkormányzat elnöke mindössze 12-t ismer el igazi ukránnak, a többit szerinte Kárpátaljáról áttelepült magyarok alapították. Éppen ezért Hartyányi Jaroslava azt tervezi, bírósághoz fordul, azt sérelmezve, miért engedtek ott kisebbségi önkormányzati választást tartani, ahol a 2001-es népszavazáson senki nem vallotta magát még névtelenül sem ukránnak.

A kisebbségi névjegyzékekre feliratkozottak egyharmada hivatalos adatok szerint nem jelent meg a voksoláson. A legkevésbé aktívak a magukat bolgárnak vallók voltak, több mint felük úgy gondolta, mégsem szavaz. A cigányok közel 60 százaléka ment el szavazni, míg a legaktívabbak a szlovénok voltak, akiknek háromnegyede járult az urnákhoz. A legtöbb szavazatot a kisebbségi szervezetek közül a Farkas Flórián fideszes országgyűlési képviselő vezette Lungo Drom kapta - 62 829-et, és ezzel 1591 mandátumot szerzett. Farkasék nagy versenyben voltak az Országos Cigány Önkormányzat jelenlegi vezetője, Kolompár Orbán által irányított Magyarországi Cigányok Országos Fórumával, s 12 ezer szavazattal és 250 mandátummal előzték meg őket.

A nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosa kifogásolta azt is, hogy a jegyzékbe való felvételtől szóló döntés meghozatalában az érintett kisebbségek, illetve megbízottaik nem vehettek részt. Ezeknek a hiányosságoknak a következményeként 122 olyan településen kitűzték, s 119 településen meg is tartották a kisebbségi önkormányzati választásokat, ahol a 2001. évi népszámlálás során senki vagy legfeljebb hárman vallották magukat az adott kisebbséghez tartozónak.

A visszaélések visszaszorítása érdekében szükséges, hogy a kisebbségek is közreműködhessenek a választásra jogosultak körének meghatározásában.

Kaltenbach Jenő szerint elkerülhetetlen a jelöltállítás feltételeinek szigorítása is, a jogalkotónak ki kell zárnia annak a lehetőségét, hogy a jelöltek választásonként más-más kisebbség képviselőjét vállalják fel. Alapvető alkotmányossági követelmény, hogy csak azokon a településeken jöhessenek létre kisebbségi önkormányzatok, ahol erre valós igény van. Indokolt ezért, hogy a jogalkotó fontolja meg a választás kitűzéséhez szükséges választói létszám, és a kisebbségi önkormányzat megalakításához minimálisan szükséges érvényes szavazatszám felemelésének lehetőségét - fejtette ki Kaltenbach Jenő.

A jelentésből kiderül, hogy 2006-ban 1.435 településen 2.049 kisebbségi önkormányzati választást tartottak, s ezek eredményeként 2.045 kisebbségi önkormányzat alakulhatott, ami

9,57 százalékos bővülés a négy évvel korábbi adatokhoz képest. A biztos szerint nehezen hihető, hogy egyes településeken 10 vagy akár 12 olyan kisebbségi közösség él együtt, amelynek létszáma indokolja önálló képviselői szerv létrehozását.

2001-ben Magyarországon nemzetisége szerint 314 060 fő vallotta magát valamilyen kisebbséghez tartozónak. Ez a létszám tartalmazza a választásra nem jogosult 18 év alatti állampolgárokat is. Ha figyelembe vesszük a 2001-ben 0-14 évesek számát, és azt, hogy ennek a számnak csak egy része az, amely mára betöltötte 18. életévét és választásra jogosult lett, az örmények mellett igen jelentős módon megnőtt a lengyel, a görög, a bolgár és a ruszin kisebbség létszáma is. A gyarapodás elsősorban a nagyvárosokban tapasztalható. Még akkor is túlzónak tartom ezt a növekedést, ha a nemzetiségi kultúrához való viszony bevallási számait vesszük figyelembe, amelyek magasabbak voltak a nemzetiségi bevallásoknál.

Nyolc kisebbség esetében viszont csökkenést figyelhetünk meg. A legnagyobb arányban a roma kisebbség „tűnt el”, de arányaiban igen jelentős a szlovén és az ukrán veszteség is. Ha azonban azt nézzük, hogy hány településen található 30 főt meghaladó kisebbséget, akkor a lehetséges megválasztható kisebbségi önkormányzatok számában nemigen látható különbség. Az első pillantásra ellentmondásosnak tűnő helyzetet az magyarázza, hogy olyan településeken is nagyobb számban jelentek meg magukat egy-egy kisebbséghez vallók, ahol korábban nem voltak kisebbségi önkormányzatok, vagy voltak, de nem alakítottak önkormányzatot, illetve a létszámeloszlásban történtek változások. Feltűnően sok a 30-50 fő közötti regisztrációk száma. Kétségtelen, hogy a regisztrálás sokakat elriasztott, de akik regisztráltak, azok egy célért, a kisebbségi önkormányzat megalakításáért tették, tehát várható, hogy a 30 fős feletti településeken meg is fognak alakulni az önkormányzatok.

A 2005-ben elfogadott Kisebbségi törvény szerint azonban 2006. július 15-ig bárki jelentkezhetett nemzetiségiként a választásra és választhatóságra jogosultakat tartalmazó névjegyzékre. Nem kellett mást tenni, mint a Belügyminisztérium által kiküldött aláíróívet kitölteni s eljuttatni az adott település jegyzőjéhez. Jelentkezni a nemzeti és etnikai törvényben felsorolt 13 kisebbség soraiba lehetett; ezt senki sem ellenőrizte.

A regisztrációs folyamat eredményének tekinthető, hogy több önkormányzat alakulhat, és a remények szerint kevesebb álkisebbségi taggal, bár egyes kisebbségeknél a hirtelen növekedés nem teszi ezt a feltételezést egyértelművé. A szűrésről azért mégiscsak beszélhetünk. Az országos önkormányzatok részben szervezték a regisztrációs folyamatot. Sok-sok településen a korábbi kisebbségi önkormányzati tagok, elnökök jártak házról házra, és maguk gyűjtötték be a lapokat – igaz, nem egyszer hosszabb rábeszélés után. Olyan információk is eljutottak hozzám, hogy ahol hiányok mutatkoztak, azért csak felvettek a névjegyzékbe nem kisebbségi állampolgárokat is. Magam is kaptam erre nézve buzdítást. Tehát a regisztrálás nem volt teljes mértékben önkéntesnek és mindenütt egyértelműen tisztességesnek mondható, de kirovó esetek nem fordultak elő.

A rásegítő szervezést a törvény nem tiltja, előzetes kampányként is felfoghatjuk. A szervezést egyébként különösen fontosnak tartom, mivel a törvény kivette a kisebbségi önkormányzatok kezéből a regisztráció felügyeletét. Ha ennek ellenére valamennyire kontrollt alatt akarták tartani a folyamatot, mindenképpen lépniük kellett. A nem eléggé hatékony szervezés következtében sokan hiába szerepelnek a választói névjegyzékben, nem tudnak élni kisebbségi szavazási jogukkal. Mert településükön nem jött össze a 30 fő. Igen jelentős azoknak a településeknek a száma, ahol nem lehet majd kisebbségi önkormányzati választásokat tartani.

A névjegyzék szűrő szerepe a szlovákoknál azonban jól működött – állítja Fuzik János országos elnök, aki szerint „ahol tudtuk, hogy nincs szlovák kisebbség, mégis működött önkormányzatunk, ott most nem is regisztrálták magukat választók”. Ezzel szemben más kisebbségeknél pont az ellenkezője mondható el. Volt olyan országos önkormányzat, amely maga is meglepődött a hirtelen és nagyszámú öntudatra ébredésen. Például Borsod-Abaúj-Zemplén megyében jelenleg egy ukrán önkormányzat helyett 5 jöhet létre, s ugyancsak e megyében a mostani kilenc ruszin önkormányzat helyett akár 17 alakulhat. A ruszin közösség némely tagjai egyébként az ország más részeiben is öntudatra ébredtek: országszerte az eddig 32-vel szemben várhatóan 54 helyen lehet önkormányzatuk.

Számos olyan települést is találhatunk, ahol az előző ciklusban tíz fő alatti népesség alakított kisebbségi önkormányzatot. Példák mutatják, hogy ezekben a falvakban is megnőtt a regisztráltak száma. Az etnobiznisz jelenségét természetesen most sem zárhatjuk ki, hisz nem csak azoknak üzlet, ha kicsi is, akik adott esetben úgy alakítottak önkormányzatot, hogy nem tartoztak egyetlen kisebbséghez sem, hanem azoknak is, akik igen. A példák több átrendeződési tendenciára mutatnak rá. Azt láthatjuk, hogy a 30 fős minimális létszám meghatározása indokolt volt, hiszen akadtak olyan települések, ahol 1-2 vallotta magát kisebbséghez tartozónak, mégis létrejöttek önkormányzatok. Viszont tény az is, hogy ezeken a településeken nem okozott gondot a 30 fős határ teljesítése. Ezekben az esetekben felmerül a kérdés, hogy hirtelen öntudatra-ébredésről, vagy az etnobizniszről van-e szó. Természetesen ez alól is vannak kivételek: a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Felsőkelecsényben 2001-ben is, most is 5 fő lengyel van; most már azonban nem alakíthatnak önkormányzatot. Akadtak olyan települések is, ahol 2001-ben jóval többen vallották magukat nemzetiséghez tartozónak 30 főnél. Ezekben a településeken nem mindenütt törekedtek arra, hogy minden kisebbséghez tartozó regisztráljon; több ilyen példával találkozhatunk a németeknél. A létszámvesztésnél a németek esetében azt a tényt is figyelembe kell azonban venni, hogy a kitelepítések emléke még mindig kísért.

Mivel az identitás választásának szabadsága jegyében bárki saját identitás-eszménye szerint regisztráltathatta magát, nem tudhatjuk, hogy milyen szempontok érvényesültek az egyének döntéseiben; figyelembe lehetett venni a származást, az anyanyelvet, a kultúrához való kötődést, pusztá szimpátiát, vagy mindegyiket együtt is.

Mindenesetre a szűrő következő lépcsője, a képviselőjelöltekkel szemben támasztott nyelvtudás, a kisebbség kultúrájának ismerete ismét megrostálhatja majd, ki lehet majd testületi tag.

A Névjegyzék

2006	Névjegyzék országosan	Névjegyzék Pécssett
Bolgár	2 084	59
Cigány	105 124	838
Görög	2 395	426
Horvát	11 054	234
Lengyel	3 089	62
Német	45 315	800
Örmény	2 354	2

Román	4 318	2
Ruszin	2 718	41
Szerb	2 147	51
Szlovák	15 025	0
Szlovén	993	0
Ukrán	1 075	35
Összesen	197 691	2550

A regisztráció kérdése

Az etnobiznisz a kisebbségi törvény hiányos szabályozottságából fakad, mert lehetővé teszi olyanok részvételét a kisebbségi önkormányzati választásokon, akik valójában nem is tagjai annak az adott kisebbségnek, melynek politikai képviselőt kívánják ellátni. A visszaéléseket az tette lehetővé, hogy a kisebbségi önkormányzati választásokon bárki indulhatott és bárki szavazhatott. Ennek lehet politikai és anyagi természetű háttere (a kisebbségi önkormányzati képviselők állami támogatásban részesülnek, és beleszólhatnak a települési önkormányzat munkájába). A politikai háttérhez tartozik a hazánkban működő sok ál-kisebbségi önkormányzat. Jászládány kisebbségi önkormányzata a leghíresebb eset, ahol nem roma származású alakíthatott roma kisebbségi önkormányzatot. Ezenkívül bárki szavazhat kisebbségekre, anélkül, hogy ismernék őket, pusztán nevük csengése alapján tetszés szerint ikszelheti be nevüket a választópolgár. Az etnobiznisz választásról választásra gyarapodik, jogorvoslat a kisebbségek és a kisebbségi ombudsman sorozatos tiltakozása ellenére ez idáig még nem született.

Az új törvény ezeket a visszaállásokat igyekszik orvosolni, ám több hibája is akad. Úgy igyekszik kiküszöbölni az álkisebbségi jelöltek indulását a választásokon, hogy, mind a szavazókat, mind a jelölteket megszüri. Az új regisztrációs séma objektív és szubjektív elemeket is tartalmaz, de főként magát a folyamatot szabályozza: csak az szavazhat kisebbségi jelöltekre aki három hónappal előre felveteti magát a kisebbségi névjegyzékbe. A névjegyzéket a helyi választási bizottság elnöke írja össze. Ha a jelentkező azt mondja, hogy az adott kisebbséghez tartozik, ezt sem ellenőrizni, sem vitatni nincs joga az összeírónak, ennyiben azonban ki is merül a szubjektív megközelítés. A névjegyzéket a választás után megsemmisítik. Aki jelöltetni kívánja magát a kisebbségi választásokon, annak a kisebbséghez tartozás mellett az adott kisebbség nyelvének ismeretét is állítania kell, ami már objektív kritériumnak számít - de ez a kikötés a cigány jelöltekre nem érvényes. A törvényhozók a nyelvtudás ellenőrzését nem írták elő, viszont nyilvános adatnak számít, így bárki számon kérheti a jelölteken. Végül a kisebbségi önkormányzati választás kiírásának feltétele egy településen legalább harminc fő szereplése a választói névjegyzékben, ami a kisebb népességű kisebbségek esetében a választásból való kimaradást jelentheti.

Az új törvénnyel nemcsak az érintettek, vagyis a kisebbségek elégedetlenek, de a kisebbségvédelmi biztos is úgy gondolja, a regisztráció nem oldotta meg azt a problémát, hogy csak kisebbségi szavazhasson és legyen szavazható, mivel a regisztráció sok esetben riasztó lehet a valódi kisebbségek körében, míg az etnobiznisz, bár körülményesebben, mégis még az új törvény szabályai szerint is megvalósítható.

Az amúgy is megosztott cigány kisebbségi politikusok eltérően reagálnak a törvényre, legnagyobb vitát közöttük is a névjegyzék váltotta ki, mely miatt Horváth Aladár, a Roma Polgárjogi Alapítvány elnöke lemondott az Országos Cigány Önkormányzati (OCÖ) tagságáról. Kolompár Orbán viszont, aki egyúttal az OCÖ elnöke is, hasznosnak tartja a névjegyzéket, mert új eszközt lát benne ahhoz, hogy a roma társadalom felvállalja kisebbségiségét, mely szerinte hosszú távon a kisebbség jövőjét jelenti. Hogy a pesszimista

vagy az optimista hozzáállás áll-e közelebb a valósághoz, az önkormányzati választáson fog kiderülni.

A névjegyzék mindenesetre úgy tűnik, kikerülhetetlen a kisebbségi választás ügyében, hiszen ezzel kivédhetőnek vélik a csalásokat. Csak a névjegyzék kialakításával akadnak problémák, például az, hogy a helyi választási bizottság elnöke, aki kezeli a névjegyzéket, nem kisebbségi, hanem az állam szolgálatában áll. A közelmúlt történelme a kisebbségek visszaszorításával és ellehetetlenítésével rányomta a bélyegét a kisebbségek mai magatartására is, s ezért várható, hogy nem szívesen iratkoznak fel őket kisebbséginek feltüntető listákra, holott tudják, hogy ez az ő érdekeiket szolgálja. Kaltenbach szerint¹ ezt a pszichikai gátat azzal lehetne feloldani, hogy a kisebbségi szervezetek látnák el a névjegyzék összeírását. A Fidesz² viszont ragaszkodott ahhoz, hogy állami felügyelettel oldják meg a lista vezetését, mivel nem bíztak abban, hogy a civil felügyelet megfelelően kezeli majd az adatokat, így viszont a kisebbségek kiszorultak a nyilvántartásból.

A törvénymódosítással megszűnik a független jelölés lehetősége, mivel ezentúl csak a bejegyzett kisebbségi szervezetek indíthatnak jelölteket. Ez a megoldás becsatornázza a kisebbségeket, hatékonyabban akadályozza az etnobizniszt, mint a nyelvtudásról szóló nyilatkozat, de a valódi kisebbségeket is akadályozza, hiszen sok településen most szervezetet kell alakítani, hiszen országsszerte működnek olyan kisebbségi önkormányzatok, ahol csak függetlenek vannak a testületben. Ahol nem alakul legalább egy szervezet, vagy a helyiek nem csatlakoznak valamelyikhez nyárig, ott nem lehet majd választásokat tartani.

A kisebbségi törvény új regisztációs sémája már most, a választások előtt több ponton megakad, kérdéses, milyen arányban iratkoznak majd fel a kisebbségi listákra, hány településen tudnak majd szervezetet alapítani. A regisztáció úgy tűnik, túl jóra sikerült, mivel nagyon megsűri a kisebbségeket. Az objektív kritériumként feltüntetett nyelvtudás is inkább hátrányt jelent sok kisebbségi számára, a kisebbségekről mért eddigi minden statisztika külön kategóriaként kezeli a magukat nemzetiséginek vallókat és a nemzetiségi nyelvet anyanyelvként beszélőket, ez utóbbi kategóriába jelentősen kevesebben esnek. Ezért sok kisebbségi is ki fog szorulni a regisztációból, amennyiben egyáltalán lesz bátorságuk felvállalni kisebbségüket. Az etnobiznisz elméleti lehetőségét pedig még e szigorú feltételek mellett sem sikerült kizárnia az új törvénynek.

A parlament mégis elfogadta, ám nem léphetett hatályba a köztársasági elnök vétója miatt, aki alkotmányellenesnek találta a törvény azon rendelkezését, mely lehetővé teszi, hogy a kisebbségi önkormányzat legtöbb szavazattal megválasztott tagja egyúttal a helyi önkormányzat képviselőtestületének tagjává is váljon. Ezzel az önkormányzati képviselőtestületbe a helyi önkormányzati választáson és a települési kisebbségi önkormányzati választáson is bekerülhetnének a kisebbségi képviselőjelöltek. Mádl szerint a kisebbségi törvény lehetővé tenné olyan képviselők mandátum-szerzését is a helyi önkormányzat képviselőtestületébe, akiket nem a választópolgárok teljes közössége választott meg az önkormányzati választáson, ami nem ad számukra elegendő demokratikus legitimitást és ezáltal sérti a népszuverenitás elvét. A választójogi egyenlőség elve pedig amiatt sérülhet, hogy a kisebbséghez tartozók több szavazattal rendelkeznének az önkormányzati képviselők megválasztásánál, mint a kisebbséghez nem tartozók.

A kérdés az, hogy a köztársasági elnök és az alkotmánybíróság milyen elméleti alapon és milyen nemzetközi környezetben hozta meg döntését és hogy Magyarországon a kisebbségek politikai részvételét előmozdító rendelkezés valóban megalapozott volt-e a mai kisebbségi

---

¹ Czene Gábor, Államilag igazolt csalás? Kisebbségi választások: Kaltenbach Jenő a pártokat bírálja, Népszabadság, 2005. június 2.

² uo.

arányt és meglévő kisebbségi politikai lehetőségeket és a nemzetközi környezetet figyelembe véve?

Területi választások

Az új kisebbségi törvény értelmében már létezik a területi szint. Ennek követelményei:

A megyei és fővárosi kisebbségi önkormányzatok megválasztására 2007. március 4-én kerül sor, ugyanazon a napon, amikor az országos kisebbségi önkormányzatokat is megválasztják. A választás napját az Országos Választási Bizottság tűzi ki.

A választáson az elektorok, azaz a települési kisebbségi önkormányzatok tagjai választanak és választhatók.

A választást ki kell tűzni, ha a megye területén legalább 10 településen, illetőleg a fővárosban legalább 10 fővárosi kerületben települési kisebbségi önkormányzat működik.

A megválasztható képviselők száma 9 fő.

A kisebbségi jelölő szervezet bejelentése

Az Országos Választási Bizottság – a választás kitűzésével egyidejűleg – megyénként megállapítja, hogy mely kisebbségi szervezetek jelöltjeként indult az októberi kisebbségi önkormányzati választásokon az elektorok legalább 10 %-a, ugyanis csak ezek a kisebbségi szervezetek jogosultak listát állítani.

A kisebbségi szervezetet – mielőtt még listát állítana – be kell jelenteni valamelyik választási bizottságnál (a szervezetet a területi és az országos választásra elegendő egy alkalommal bejelenteni):

· ha csak egy megyében, vagy csak a fővárosban kíván listát állítani, akkor a területi választási bizottságnál,

· - egyébként az Országos Választási Bizottságnál.

· azt a bírósági kivonatát, melyet a választás kitűzését követően állítottak ki, és amely tanúsítja, hogy a szervezetet már 2005. november 25. előtt bejegyezték az egyesületek nyilvántartásába, és azóta folyamatosan működik,

· a bírósághoz benyújtott alapszabályát, melyből kitűnik a szervezet célja.

A listaállítás

A listát legkésőbb a szavazást megelőző 26. napon kell bejelenteni a megyei/fővárosi választási bizottságnál.

A listán legfeljebb 27 jelölt szerepelhet. A listára a kisebbségi szervezet bármelyik elektort felveheti (természetesen csak annak beleegyezésével), függetlenül attól, hogy a települési kisebbségi önkormányzati választásokon a jelölt melyik szervezet képviselőjeként indult.

A jelölt kérheti, hogy a szavazólapon a nevét a kisebbség nyelvén is tüntessék fel.

1. Ha a kisebbségi szervezet a megyében/fővárosban önállóan állított jelölteket az októberi települési kisebbségi önkormányzati választásokon, akkor a területi választáson csak *önálló* listát állíthat, feltéve, hogy az összes megyei/fővárosi elektor legalább 10%-a a szervezet jelöltjeként szerzett mandátumot.

2. Ha a kisebbségi szervezet más kisebbségi szervezettel közösen állított jelölteket az októberi kisebbségi választásokon, akkor a területi választáson két lehetősége van:

a) ugyanazon szervezetekkel *közös* listát állíthat, feltéve, hogy az összes megyei/fővárosi elektor legalább 10%-a ugyanezen szervezetek közös jelöltjeként szerzett mandátumot;

b) *önálló* listát állíthat, feltéve, hogy az összes megyei/fővárosi elektor legalább 10%-a a szervezet jelöltjeként szerzett mandátumot. Ez esetben a kisebbségi szervezetre jutó jelölthányadot kell kiszámolni.

3. Ha a szervezetnek önálló és közös jelöltként indított elektorai is vannak, akkor a területi

választáson akár az 1., akár a 2. pont szerinti lehetőségeket választhatja, ha teljesíti az ott előírt feltételeket, vagyis akár *önálló*, akár *közös* listát állíthat.

Országos választások

Az országos kisebbségi önkormányzatok megválasztására szintén 2007. március 4-én kerül sor,

ugyanazon a napon, amikor a megyei/fővárosi kisebbségi önkormányzatokat választják.

A választáson az elektorok, azaz a települési kisebbségi önkormányzatok tagjai választanak és választhatók.

A választást ki kell tűzni, ha az országban legalább 4 településen, illetőleg fővárosi kerületben települési kisebbségi önkormányzat működik.

A megválasztható képviselők száma attól függ, hogy hány települési önkormányzattal rendelkezik a kisebbség:

~ 15 fő, ha a megalakult települési kisebbségi önkormányzatok száma nem több, mint 15,

~ 19 fő, ha a megalakult települési kisebbségi önkormányzatok száma 16 és 30 között van,

~ 25 fő, ha a megalakult települési kisebbségi önkormányzatok száma 31 és 50 között van,

~ 31 fő, ha a megalakult települési kisebbségi önkormányzatok száma 51 és 100 között van,

~ 39 fő, ha a megalakult települési kisebbségi önkormányzatok száma 101 és 200 között van,

~ 53 fő, ha a megalakult települési kisebbségi önkormányzatok száma több mint 200.

A kisebbségi jelölő szervezet bejelentése

Az Országos Választási Bizottság – a választás kitűzésével egyidejűleg – megállapítja, hogy országosan mely kisebbségi szervezetek jelöltjeként indult az októberi kisebbségi önkormányzati választásokon az elektorok legalább 10 %-a, ugyanis csak ezek a kisebbségi szervezetek jogosultak listát állítani.

A kisebbségi szervezetet – mielőtt még listát állítana – be kell jelenteni az Országos Választási Bizottságnál (a szervezetet a területi és az országos választásra elegendő egy alkalommal bejelenteni).

A listaállítás

A listát legkésőbb a szavazást megelőző 26. napon kell bejelenteni az Országos Választási Bizottságnál.

A választást akkor lehet megtartani, ha a jelölő szervezetek által állított listákon összesen legalább annyi jelölt van, mint a megválasztható képviselők száma.

A listaállításra egyebekben a területi kisebbségi önkormányzati választásnál írtakat kell alkalmazni.

A szavazás

A szavazásra azokon a településeken, ahol a szavazás napján települési kisebbségi önkormányzat működik, a helyi választási bizottság által kijelölt helyiségben kerül sor.

Minden kisebbség kezdeményezheti országos kisebbségi önkormányzat összehívását. Az országos kisebbségi önkormányzatot kisebbségi elektorok választják meg. Kisebbségi elektor lehet minden települési önkormányzati képviselő, akit kisebbségi képviselőként választottak

meg, a helyi kisebbségi önkormányzati képviselői és a szószóló. Ha egy településen ilyen elektorok nincsenek, akkor lehetőség van további elektorok megválasztására. Az elektor választását a településen élő, magát az adott kisebbséghez tartozónak valló három választópolgár kezdeményezheti.

A elektorválasztó gyűlést a helyi önkormányzati választást követő 60 napon belül kell megtartani. Az elektor megválasztásához tíz helyi választó kell, akik azonos kisebbséghez tartozónak vallják magukat.

Egy településen egy kisebbség csak egy elektort választhat, egy elektor csak egy elektori megbízást vállalhat. Az elektorok megválasztása után az Országos Választási Bizottság újabb 60 napon belül hívja össze az elektorok gyűlését, ha az elektorok száma eléri a 14 főt. Az országos kisebbségi önkormányzatnak legkevesebb 13, legfeljebb 53 tagja lehet. A tagokat az elektorok választják meg maguk közül.

OCÖ botrányok

Március 4-én már az új szabályok szerint tartották az országos és területi kisebbségi önkormányzati választásokat. Az Országos Választási Bizottság által kihirdetett eredmények szerint mind a tizenhárom magyarországi kisebbségnek lesz országos önkormányzata. Az országos cigány önkormányzati választást a Lungo Drom nyerte 28 mandátummal. Az eddigi OCÖ-elnök, Kolompár Orbán és szövetsége, az MCF alulmaradt ugyan a választáson, de 25 mandátumot szerzett az 53 fős testületben és a grémium elnökének Kozák Jánost, a Lungo Drom képviselőjét javasolta.

A kisebbségi önkormányzati választások történetében most először nem elektori gyűléseken, hanem a településeken kialakított szavazókörokbén voksoltak az országos testületekre. Ezek létszáma attól függ, hogy az adott kisebbségnek tavaly ősszel hány településen sikerült helyi önkormányzatot létrehoznia. Többek között a sokféle irányzatot megjelenítő roma közélet számára is fontos változás volt, hogy míg korábban a „győztes mindent visz” elve érvényesült, a most alkalmazott módszer szerint arányos képviselet jön létre.

Az Országos Választási Iroda kimutatása szerint a jogosultak közül csaknem mindenki elment szavazni: a részvételi arány a legtöbb kisebbség esetében a száz százalékhoz közelített. Az újonnan alakuló bolgár, cigány, görög, horvát, lengyel, német, örmény, román, ruszin, szerb, szlovák, szlovén, ukrán országos önkormányzat közül a legnagyobb létszámú testülete a cigány és a német kisebbségnek lesz, 53 fős grémiummal. A német kisebbség egy szervezet – a Baranyai Német Önkormányzatok Szövetsége – színeiben szerezte meg mind az 53 országos mandátumát. A Farkas Flórián vezette Lungo Drom 28, míg riválisa, az Országos Cigány Önkormányzat elnöke, Kolompár Orbán vezette Magyarországi Cigányszervezetek Fóruma 25 országos mandátumot szerzett.

A tizenhárom magyarországi kisebbség közül a romáknál volt a legmagasabb az elektorok száma: csaknem öt és félezren voksoltak az ország 1116 településén. Az országos választáson két nagy tábor versengett: a Kolompár Orbán vezette baloldali és egy jobboldali, élén Farkas Flóriánnal. Az 53 tagú közgyűlésben a Fidesszel szövetséges Lungo Drom 28, míg az MSZP-és kormányközelinek számító MCF 25 mandátumot szerzett. Elsőpró többség híján is várható volt, hogy a többség Farkas Flóriánt – aki a Fidesz parlamenti képviselője is – választja majd OCÖ-elnöknek. Ám a BM Duna-palotában, az Országos Cigány Önkormányzat alakuló ülésén botrány tört ki, amikor a közgyűlés MCF-frakciója Kozák Jánost, a Lungo Drom

színeiben mandátumot szerzett képviselőt javasolta az önkormányzat vezetőjének, majd erőszakkal, kiabálások kíséretében átültették a jelöltet soraikba. (Farkas tudomása szerint az MSZP képviselői éjjel telefonon zaklatták a Lungo Drom képviselőit, pénzt és pozíciókat ígértek, ha az MCF táborát erősítik szavazataikkal.) A Lungo Drom ezek után kivonult, a korelnök, Drágos József berekesztette az ülést, de a Magyarországi Cigányszervezetek Fóruma maradt, és 27 képviselője egyhangúan elnöknek választotta Kozák Jánost. Kolompár Orbán szerint Farkas Flórián azért hagyta el a termet, mert nem tudta elfogadni, hogy rajta kívül más elnökjelölt is van, az új OCÖ-elnök pedig első beszédében széles társadalmi összefogást hirdetett, és kijelentette, hogy számít a kormány és a Lungo Drom támogatására is. A Lungo Drom még aznap sajtótájékoztatót tartott, melyen bejelentette hogy megóvják az eredményét: „Mi azt tartjuk tisztességesnek, ha a közigazgatási hivatal egy tisztességes eljárás kerete között újból összehívja (a közgyűlést), hiszen nyilvánvaló, hogy törvénysértő módon jártak el. Állunk elébe egy tisztességes választásnak, hiszen a Lungo Drom többségben van, a választást október 1-jén megnyertük, de ilyen módon nem lehet Országos Cigány Önkormányzatot választani, ahogy ma történt.” Farkas Flórián úgy fogalmazott: „erőszakkal és törvénytelen módon, megint csak a kormányzat és nem a cigányság választja ki a magyarországi cigányság képviselőjét, csak azért, hogy újból semmittevés legyen.” Farkas szerint a felelőség a kormányt és az MSZP-t terheli.

Fővárosi és területi képviseletek

A helyi, fővárosi és országos kisebbségi önkormányzatokon kívül most először választottak területi (megyei) testületeket is. Az új törvény értelmében területi önkormányzatot az a kisebbség alakíthat, amelyik az adott megyében legalább 10 településen rendelkezik helyi önkormányzattal. Az ország csaknem minden második településén voksoltak a képviselők. A megválasztott országos testületek mellett a hazai tizenhárom kisebbségből tizenegy összesen 57 területi kisebbségi önkormányzatot alakíthat (kivéve a szlovéneket és az ukránokat, akiknek nem lesz megyei testületük).

A legtöbb területi kisebbségi önkormányzatot a magyarországi cigányság alakíthatja, amely összesen 180 mandátummal rendelkezik megyei szinten. Ez azt jelenti, hogy a fővárosban és minden megyében létrejöhetnek a kilenc-kilenc tagú megyei cigány önkormányzatok.

Budapesten jött létre a legtöbb kisebbségi önkormányzat: a cigány, német, horvát, szlovák, román, ruszin, szerb, bolgár, görög, örmény, lengyel kilenc-kilenc tagú testületet állíthatott. A fővárosi cigány önkormányzati választásokat 5 mandátummal az MCDSZ-RPT nyerte Makai István vezetésével a négy mandátumot szerzett Magyarországi Roma Parlamenttel szemben, élén az elmúlt négy évben a testületet vezető Zsigó Jenő elnökkel.

VII. Kisebbségi érdekérvényesítés helyi szinten, a pécsi modell

Kisebbségek Pécsen

Pécs mindig is többnemzetiségű város volt. A török hódoltság után a magyar lakosság száma drasztikusan lecsökkent, helyükre főként dél-szláv és német telepések érkeztek. 1695-ben a magyar lakosság aránya 36,5% a német 14% és a dél-szláv 45% mellett. A három nagyobb nemzetiségen túl 7-8 kisebb nemzeti közösség élt a városban. Így Pécs idővel Magyarország egyik legjelentősebb többnemzetiségű központjává vált. 1839-ben a magyarok már relatív többségben voltak 37,9%-os lakosságarányukkal, a legnagyobb kisebbség pedig a németiség 31,5%-kal. A központi kormányzati politika módosította ezt az arányt azzal, hogy teljes egészében magyarlakta falvakat csatolt Pécshez, ennek eredményeként a magyarok létszámaránya 83,7%-ra emelkedett, míg a németeké lecsökkent 16,2%-ra. Ezt a tendenciát tovább fokozta a kormány asszimilációs politikája, míg csak a német és osztrák bevándorlás volt jelentős ebben az időszakban a pécsi szénbányászat fejlődésének köszönhetően. Emiatt tudták megőrizni e nemzetiségek sajátos kultúrájukat és nyelvüket. Az első bolgár telepések is ekkortájt érkeztek a török konfliktusok elől menekülve, többségük kertész volt. 1910-ben a szénbányászok fele német volt, de a bányák más nemzetiségeket is vonzottak, szlovákokat, szlovéneket, cseheket, morvákat. A pécsi bányák még azt is befolyásolták, hogy munkásaik Pécs területén belül hol telepedjenek le, ez tükröződik a korabeli városrészekre lebontott nemzetiségi térképeken is.

Az 1918-21 közötti szerb megszállás elsősorban a zsidókra, de a többi nemzeti kisebbségre is negatív hatással volt. A kivándorlás jellemezte ezt az időszakot, elsősorban a bevándorló szénbányászok részéről, akiket még nem kötöttek hagyományos gyökerek a városhoz, s letelepedésük fő motivációja gazdasági jellegű volt. Az itt maradó lakosság körében megint csak a németek maradtak jelentősebb számban, bizonyos városrészekben, ami igaz volt a zsidókra is, bár ők szinte teljesen eltűntek a második világháború deportálásai és a menekülés következtében.

Az 1946-47-es nemzeti kormány számos német nemzetiségű lakost deportált, az itt maradó kisebbségek szinte teljesen asszimilálódtak, vagy nem merték felvállalni nemzeti hovatartozásukat. Az új asszimilációs-politika felelős azért is, hogy az ebben az időszakban érkezett görögökről és a lengyelekről nem születtek tudományos munkák, felmérések. Sajnálatos módon ők szinte teljes mértékben asszimilálódtak Pécs többségi társadalmába a szocialista rendszer alatt. Ezért nemcsak kulturális és társadalmi belső kohéziójuk veszett el, hanem politikai és közösségi jegyeik is. Ma mindennek újjáélesztésén fáradoznak a kisebbségi civil szervezetek és a kisebbségi önkormányzatok.

Kisebbségek Pécsen 1990 után

A nemzeti kisebbségek aránya Baranya megyében a legmagasabb, ez a jelenség tovább koncentrálódik a megyeszékhelyen. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a nemzeti és etnikai kisebbségek Pécs társadalmának jelentős hányadát alkotnák. Mindössze hatezernyi³ kisebbség él itt, ami a megyeszékhely összlakosságának mindössze 3,6%-át teszi ki és leginkább három kisebbség között, vagyis a német (51%), a cigány⁴ (25,2%) és a horvát (13,9%) kisebbség között oszlik meg⁵. Rajtuk kívül élnek még román, szerb, szlovák, szlovén, lengyel, ruszin,

³ A 2001-es népszámlálási adatok szerint 5879 fő. Forrás: Nemzetiségek Baranya Megyében, KSH Baranya Megyei Statisztikai Tájékoztató, Pécs, 2002/2, szeptember 115- 119.o.

⁴ Valójában a roma lakosság alkotja a kisebbségek legnagyobb csoportját.

⁵ A népszámlálási adatok és a valós számok közötti különbség a nemzetiségek asszimilálódásával és a régi, beidegződött félelemmel magyarázható, ami a szocialista rendszer intoleráns kisebbség-politikájának eredménye.

görög, bolgár és ukrán nemzeti kisebbségek is, számuk azonban elenyésző még a kisebbségek körében is.

Bár elmondható, hogy a rendszerváltás óta többen vallják magukat valamely nemzetiséghez tartozónak, számuk lényegesen nem változott az elmúlt 15-20 évben.

Összesen kilenc nemzetiség élt eddig a kisebbségi önkormányzat-alakítás lehetőségével. A 1993-as kisebbségi törvényt⁶ és a 1994-es önkormányzati törvénymódosítást⁷ követő önkormányzati választáson négy (cigány, horvát, német, szerb) kisebbségi önkormányzat jött létre Pécssett. Majd a 1995-ös pótválasztás után megalakulhatott a bolgár kisebbségi önkormányzat is⁸. 1998-ban további két (görög, lengyel), végül 2002-ben újabb két (ruszin, ukrán) kisebbséggel bővült és ezzel kilencre emelkedett a kisebbségi önkormányzatok száma.

A városi önkormányzat döntéshozatalában kisebbségi bizottság létrehozásával kívántak részt vállalni, amire az önkormányzati törvény jogosít fel. A bizottsági forma azonban nem bizonyult megfelelőnek a kisebbségi önkormányzatok számának felduzzadásával, mivel az általában 5 fős városi bizottságokban a létszám több, mint felét önkormányzati képviselőknek kell kitölteniük, a kezdetben is négy, majd egyre bővülő számú kisebbségi önkormányzatok képviselői mellé így egyre több önkormányzati képviselőt kellett volna rendelni. Így létrejött a Kisebbségi Társulási Tanács, melynek elnöke egy önkormányzati képviselő lett, mivel nem akartak egymás közül választani, nehogy egyik kisebbség előnyt élvezzen a többivel szemben. A tanács munkája eseti jellegű, a városi önkormányzat kisebbségekre vonatkozó napirendjeit, valamint az önkormányzat felé irányuló kezdeményezéseiket tárgyalják meg.

Több baranyai kisebbség érdekképviselője a megyeszékhelyen koncentrálódik, szervezetük, kisebbségi önkormányzatuk a megye más településén nem is jött még létre. Ilyen kisebbségnek számít a bolgár, a görög, a lengyel és a ruszin.

Kisebbségi önkormányzatok számának alakulása a térségben

Baranya megye 180 településén 238 kisebbségi önkormányzat működik, százalékos megoszlásban (a kisebbségi önkormányzatok 12,84%-a ebben a megyében működik) és számát tekintve is a legmagasabb a kisebbségi önkormányzatok jelenléte Baranyában. Pécsset, a főváros (11), Miskolc (11) és Szeged (10) előzi meg kisebbségi önkormányzataik számában. Regionális összehasonlításban Baranya messze megelőzi Somogy és Tolna megye kisebbségi önkormányzatainak számát, s megfigyelhető az is, hogy Baranyára a többnemzetiségűség jellemző (42 településén működik kettő vagy több kisebbségi önkormányzat), míg ez Tolnára (a 61-ből 13 településén működik kettő vagy annál több kisebbségi önkormányzat) kevésbé, Somogyra pedig egyáltalán nem jellemző (a 67-ből mindössze 5 településén működik kettő vagy annál több kisebbségi önkormányzat).

Kisebbségi Önkormányzás Pécssett

A megválasztott kisebbségi önkormányzatok érdekérvényesítésének több iránya, színtere és típusa van. Alábbiakban ezek tárgyalása következik.

A kisebbségi önkormányzatok érdekérvényesítésének irányai:

- Települési önkormányzat felé
- Többi kisebbségi önkormányzat felé
- Sajat civil szervezetei felé

⁶ 1993. évi LXXVII. törvény a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól, módosítva az 1994. évi LXII. és az 1994. évi LXIII. törvényekkel.

⁷ 1994. évi LXII. törvény

⁸ Rozs András, Helyhatósági és kisebbségi önkormányzati választások Pécssett, 1994-1995. Kisebbségkutató Közalapítvány, Pécs, 1999, 44-85.o.

A kisebbségi önkormányzatok települési önkormányzat felé irányuló érdekérvényesítése

A települési önkormányzat felé irányuló érdekérvényesítés módját a települési önkormányzat szervezési és működési szabályzata (SzMSz) szabályozza. Ez a kisebbségi önkormányzatok részéről két úton történik:

- Közvetlenül, a települési önkormányzat közgyűlésén
- A Kisebbségi Bizottságon, majd később a Kisebbségi Társulási Tanácson keresztül
- Delegált kisebbségi szakbizottsági szakértői véleményezéseken, kezdeményezéseken, javaslattevételeken keresztül.

A kisebbségi önkormányzatok érdekérvényesítése a települési önkormányzat közgyűlésén

Minden kisebbségi önkormányzat képviselője tanácskozási joggal rendelkezett 1995 óta, a horvátok éltek a legtöbbször az egyetértési és véleményezési joggal (valószínűleg a horvát színház ügyében), a németek a szakbizottsági kisebbségi képviselet anomáliájáról (kisebbségi képviselők összeférhetetlensége), kevesebbszer a cigány, szerb és bolgár képviselők, utóbbi kettő a költségvetés kapcsán, végeredményben kevésszer éltek ezzel a lehetőséggel. Annak ellenére, hogy 1996-ban már az egységes érdekérvényesítés formája is megjelent a kisebbségek rendőrségi megfigyelések elleni közgyűlési tiltakozásukban. Maximális eredményt nem érhetek azonban el, hiszen az ügy kivizsgálása miniszteri szintig is eljutott, de az iratokba nem tekinthettek bele a kisebbségek.

A közvetlen és a bizottsági érdekérvényesítés mellett megtalálhatjuk a szakbizottsági jelenlétet is. A Jogi, Ügyrendi és Igazgatási Bizottsággal folytatott egyezkedés után megegyeztek abban, hogy a három legnagyobb kisebbség, a cigány, német és horvát bekerülhet majd egy-egy szakbizottságba, igaz csak tanácskozási joggal. Ez az érdekérvényesítési forma kezdetben nem vált be, mivel érdemben nem vették figyelembe a kisebbségi szakértők véleményét a bizottsági ülések döntéseiben, ehhez azonban a kisebbségi szakértők hozzáállása, illetve szakmai kompetencia-hiánya is hozzájárult.

A Kisebbségi Bizottságon, majd a Kisebbségi Társulási Tanácson keresztüli érdekérvényesítés nem pusztán formáját tekintve, de tartalmilag is változáson ment keresztül. A Kisebbségi Bizottság létrejött, szabályozása, bővülése. KTT létrejött, szabályozása. Fő különbségek a két szervezeti forma között: 1. a Kisebbségi Bizottság albizottság volt, míg a Kisebbségi Társulási Tanács kvázi bizottság, nem tartozik szervesen a települési önkormányzati rendszerbe, önálló testület, melyben a települési önkormányzatot a kisebbségi tanácsnok képviseli. 2. ebben az új formában a kisebbségi önkormányzatok delegáltjai (nem mindig az elnökök képviselik a Társulási Tanácsban kisebbségüket) és a települési önkormányzat delegáltja, a kisebbségi tanácsnok egyenlő felek, míg a Kisebbségi Bizottságban a települési önkormányzat képviselői voltak a döntési jogkörrel rendelkező tagok, s a kisebbségi önkormányzatok csupán véleményezési jogkörrel felruházott, állandó meghívottak voltak a bizottságban. A kisebbségek a konfliktus-helyzet elkerülése érdekében a kisebbségi tanácsnokot választották meg a Társulási tanács elnökének, akit a testület felhatalmazott érdekeik képviseletére a települési önkormányzatban. A tanácsnok feladatai tehát kétirányúak, képviseli a települési önkormányzatot a Kisebbségi Társulási Tanácsban és képviseli a Kisebbségi Társulási tanácsot a települési önkormányzat közgyűlésein, bizottságaiban. 2006-ra a kisebbségi tanácsnok feladatai ellátásában teljes mértékben kihasználja a megadott lehetőségeket. A települési önkormányzat több szinten nyújt lehetőséget a kisebbségek érdekeinek érvényesítésére, igaz, meglehetősen korlátozott mértékben: 1. a települési önkormányzat költségvetéséből való részesedés érdekében meghívott a Költségvetési Bizottságban; 2. koordinálja a települési önkormányzat kisebbségpolitikáját (például, ő javasolta, hogy a kisebbségek állítsanak össze egy programot az EKF-re), általános feladata a kisebbségekkel szembeni szemléletváltás előmozdítása a

települési önkormányzat gondolkodásában, vagyis munkakapcsolat legyen közöttük, ne csak tájékoztassák őket a már eldöntött ügyekről, amik őket is érintik; 3. a Kisebbségi Társulási Tanács véleményezi a települési önkormányzat összes kisebbségeket is érintő előterjesztését (utána nézni előterjesztésekből), majd a tanácsnok adja elő ezeket a véleményezéseket a közgyűlésen (állandó meghívott a Külügyi Bizottságban, hiszen a települési önkormányzat külügyi koncepciójának második pillére a jószomszédsági hálózat kiépítését tűzte ki célul); segíti a kisebbségi önkormányzatok és a települési önkormányzat kommunikációját.

A kisebbségi érdekvégyesítésnek a települési önkormányzati rendszerben több típusa alakult ki:

- A Kisebbségi Bizottság és a Kisebbségi Társulási Tanács „fejlődésének” formálása
- Közvetve a kisebbségeket érintő települési önkormányzati döntésekben való részvétel (külügyi, kulturális, közoktatási, szociális lakásépítési koncepciók), a testvérvárosi kapcsolatok kiépítésében való részvétel, a Kisebbségkutató Közalapítvány irányításában, munkájában való részvétel
- Közvetlenül a kisebbségeket érintő döntésekben való részvétel (véleményezés, egymás kérelmeinek támogatása útján a KTT-ban)

Ezek a kisebbségi előterjesztések, ügyek jól tükrözik egyrészt, hogy a kisebbségi önkormányzatok, kisebbségi civil szervezetek milyen szinten állnak saját működésük terén, vagyis milyen ügyekben kívánnak támaszkodni a települési önkormányzat segítségére, másrészt mennyire ismerik fel jogaikat, lehetőségeiket. Ezen a nyomon elindulva a szakbizottságokban, ahol kisebbségi szakértők vannak, hogyan érték el, hogy éppen ezekben a három legnagyobb kisebbség delegáltjai részt vehetnek. Ők mit értek el közvetve: azt a bizottságok általános koncepcióiból szűrhetjük le, a bizottságok által előterjesztett ügyekből, mit értek el kisebbségük számára, illetve, érdekes jelenség: saját civil szervezetük számára. Pl. közmunkaprogram. Működési költségek mellett kulturális célokra 10-100 ezres nagyságrendű egyszeri támogatásokat kapnak a kisebbségi önkormányzatok, illetve azok segítségével kisebbségi civil szervezeteik, a cigányoknál ez némiképp másként alakul; a „beépült képviselő” saját szervezeteik számára végzik az érdekképviseletet, vagy nincs kapcsolat közöttük, vagy inkább ellenséges. Megosztottság: személyi, politikai ellentétek mentén alakult ki.

A kisebbségi bizottság

Rozs András tanulmánya beszámol arról, hogy a kisebbségi önkormányzatok fő törekvése a települési önkormányzatban való jelenlét. A kisebbségi önkormányzatok 1994-es megalakulásuk után 1995-ben (1995/3 Ö. Rendelet) már helyet kaptak a települési önkormányzat szervezési és működési szabályzatában, mely önálló fejezetet (X. fejezet) szentel nekik: ez igen szükséges, felsorolja a négy kisebbségi önkormányzatot, biztosítja a polgármesteri hivatal és a kisebbségi referens segítségnyújtását munkájukhoz, megemlíti a feladatátruházás lehetőségét, mellyel a kisebbségi önkormányzatok élhetnek a települési önkormányzattal szemben, végül elvi lehetőséget teremt a települési önkormányzat és a kisebbségi önkormányzatok közötti együttműködés konkrét formáinak kialakítására.

Az első konkrét forma a Kisebbségi Bizottság elnökének és tagjainak megválasztása volt 1995 végén, melyet a bizottság megalakulása és működése követett 1996 elejétől. Addig a kisebbségek ügyeit a Jogi, Ügyrendi és Igazgatási Bizottság tárgyalta. A kisebbségi bizottság feladat- és hatásköre a meglehetősen általános szabályozásnak köszönhetően már a kezdetektől képlékeny volt. Ekkor még úgy volt, hogy a kisebbségi bizottság olyan költségvetéssel rendelkezik majd, mely lehetővé teszi számára kisebbségi civil szervezetek finanszírozását. A kisebbségi önkormányzatok és kisebbségi civil szervezetek különböző támogatási kérelmekkel jelentkeztek a bizottság előtt, mely egyfajta becsatornázó szerepet töltött be, s gyakorlatilag azzal, hogy minden újabb ügy megtárgyalásánál mérlegelniük

kellett, hogy az a bizottság hatáskörébe tartozik-e, működésének folyamatában saját kompetencia kört alakított ki magának. A bizottság kompetenciájának meghatározatlanságára és a résztvevők bizonytalanságára mutat rá a Bolgár Imaház tartós használatba adásáról szóló vita, melynek során nem dőlt el a bizottsági ülésen, hogy az ügy a kisebbségi bizottság vagy a közgyűlés hatáskörébe tartozik-e. Emellett érdemes megjegyezni, hogy több kisebbségi kérelem végleges sorsáról nem a kisebbségi bizottság döntött, hanem a különböző szakbizottságok (Kulturális, Közoktatási, Szociális...), s a kisebbségi bizottság csak előre véleményezte ezeket a döntéseket, bár ezek a pályázati lehetőségek csekély pénzüsszegekről szóltak (10 ezer forintos nagyságrend). Emellett a kisebbségi bizottság megalakulása után is előfordult, hogy a kisebbségi kérelmeket még mindig a Jogi, Ügyrendi és Igazgatási Bizottság bírálta el (horvát Tanac Táncegyüttes kérelme).

A kisebbségi bizottság feladat- és hatáskörét két tényező alakította a települési önkormányzat részéről:

1. az általános rendelkezések okozta bizonytalanság, a közgyűlés ugyanis ideiglenes bizottságként határozta meg a kisebbségi bizottságot, mely konkrét feladat ellátására szól, viszont az ideiglenes bizottság az állandó bizottságokkal azonos szabályok alapján működik, vagyis
  - a közgyűlés döntéseinek előkészítése,
  - valamely előterjesztés vagy önálló indítvány sürgősségi tárgyalásának kezdeményezése,
  - bizottsági ajánlástétel, állásfoglalás,
  - a közgyűlési döntések végrehajtásának szervezése, ellenőrzése,
  - feladatkörükben a testületi előterjesztések elkészítése,
  - a közgyűlés által a bizottság hatáskörébe utalt feladatok ellátása
  - a közgyűlés által átruházott hatáskörben hozott döntés⁹.

Működése során a kisebbségi bizottság a bizottsági ajánlástételt és állásfoglalást fogalmazott meg, valamint a testületi előterjesztések készítette elő, többnyire nem saját előterjesztésekkel, hanem más szakbizottságok előterjesztéseit véleményezte. Saját ügyrendjét önálló előterjesztésben vitte a közgyűlés elé, a bizottságban bekövetkezett személyi változásról azonban már a közgyűlés, a polgármester vagy a Jogi Igazgatási és Ügyrendi Bizottság előterjesztései tanúskodnak, (ez a gyakorlat más bizottságokban hogyan történik?).

2. a forráskeret szűkössége, illetve hiánya, amely meggátolta abban, hogy érdemi döntéshozó helyzetbe kerüljön. (Ide a KB költségvetésének alakulása jön. *1997-ben már 15 milliót kértek, egy önkormányzati képviselő a nagy önkormányzat költségvetésének egy bizonyos százalékát ajánlotta, ami kb. azonos összeg.*)

A kisebbségi bizottság alulszabályozott és alulfinanszírozott működése mégis eredményesnek mondható, hiszen számos formális és informális csatornát épített ki a kisebbségi önkormányzatok számára, melyek közül nem mind ismerte fel a települési önkormányzat által engedélyezett, de a kisebbségi bizottság által „kiharcolt” lehetőségek gyakorlati hasznát.

A Kisebbségi Társulási Tanács

A kisebbségi önkormányzatok egymással szembeni érdekérvényesítése

A kisebbségi önkormányzatok egymással szembeni érdekérvényesítése ritka jelenség. A kisebbségek általában nem avatkoznak bele egymás ügyeibe. Az egyedüli konfliktusforrás

⁹ 1995/3 Önkormányzati rendelet, Szervezési és Működési Szabályzat

talán a kisebbségi költségvetés elosztása. Már a kezdeteknél akadtak problémák ezzel kapcsolatban. Az újonnan jövők egyre nagyobb hátrányba látszanak kerülni. Az elsőként megalakult önkormányzatok között volt ugyanis a cigány, német és horvát, a legnagyobb létszámú kisebbségek. A nagyobb létszámú kisebbségek a differenciált felosztás mellett érveltek a kisebbségi bizottság ülésein, nagyobb lakossági arányukra és aktívabb tevékenységükre hivatkozva. S 4:1 arányban leszavazták a szerb kisebbségi önkormányzatot, mely az egyenlő elosztást tartotta helyesnek, s amely oldalán a közgyűlésen felszólalt egy települési önkormányzati képviselő, az egyik alpolgármester javasolta, hogy teljes konszenzussal lehessen csak dönteni ebben a kérdésben, a közgyűlés végül nem szólt bele a kisebbségi önkormányzatok döntésébe... (következő évek) Végeredményben jellemző módon nem maguk a kisebbségek küzdöttek meg egymással a végsőkig, hanem a települési önkormányzat magára vállalta a döntést: vegyes rendszert vezettek be.

Az együttműködés sem igazán jellemző a kisebbségi önkormányzatokra, inkább protokolláris viszony. Az együttműködés hiányának egyik legnyilvánvalóbb példája az Európa Kulturális Fővárosa 2010 pályázatra benyújtott előterjesztésük, melyben az EKF programokhoz kívánnak hozzájárulni.

A megosztottság nem jelentős, mégis létező jelenség körükben is, elsősorban a létszám mérete alapján, ezt mutatja a szakbizottsági felkérések eloszlása is, de a politikai megosztottság is jelen van, illetve megfigyelhető a délszláv összetartozás.

A kisebbségi önkormányzatok saját civil közösségük felé irányuló érdekérvényesítése

A kisebbségi önszerveződés korábbi stádiumában szerepel több kisebbségnél a civil szervezeti lét, 1994 előtt ebben a formában igyekeztek érvényesíteni érdekeiket. Az első kisebbségi önkormányzatok is ezekből a civil szervezetekből nőttek ki. Később létrejöttek újabb civil szervezeteik is, melyek már konkrétabb céllal működnek. A nagyobb kisebbségek több civil szervezettel állnak kapcsolatban:

- Német: működő kapcsolati hálót építettek ki
- Cigány: megosztották a feladatokat, de személyi és politikai érdekellentéteik miatt akadályozzák egymást (CKÖ-EF)

A kisebb kisebbségi önkormányzatok egy-két civil szervezetből építkeznek. Általában a vezető személyek és az önkormányzati tagok vagy szakbizottsági szakértők megegyeznek.

Kisebbségi civil szervezetek Pécsen

A pécsi kisebbségi civil szervezetek legalább fele közhasznú. A cigány és a horvát kisebbségnél a közhasznúság dominál, míg a németeknél a nem közhasznú szervezetek vannak többségben. A német nemzetiségnél a kulturális jelleg mellett az oktatási tevékenység szerepe jelentős civil szervezeteikben, létezik egy koordinációs szervezetük is, a cigány nemzetiségnél szintén a kulturális jelleg a domináns, de a szociális és oktatási jelleg is többször előfordul. A horvát kisebbségnél a kulturális tevékenységű szervezetek mellett megjelenik egy tudományos tevékenységgel foglalkozó is.

A kisebbségi önkormányzatok 1994 óta részesülnek támogatásban állami normatíva és a város támogatása útján. A támogatások mértéke a kisebbségi önkormányzatok növekvő számával arányosan nőtt minden évben. A 2003-as évben a várostól már 7 milliót kapott a Kisebbségi Társulási Tanács, a kisebbségi önkormányzatok pedig 20 millió forintot. Többjüket az anyaországok is támogatják, például a németeket, a horvátokat (EU-s finanszírozás, valamint a horvát kormány is küldött nemrégiben támogatást), a cigányokat (Hollandiából pl. a Gandhi Gimnázium¹⁰). De a német országos kisebbségi önkormányzat is

---

¹⁰ A cigány kisebbséget többnyire a gazdagabb nyugati államok támogatják.

finanszírozóként lép fel. További támogatásban részesülhetnek a kisebbségek, ha a civil szférában bizonyos közfunkciókat látnak el, ilyen a horvát színház, vagy a horvát klub, melyek szintén önkormányzati támogatásban részesülnek. A Rácz Aladár Művelődési Ház nemrégiben nemzetközi támogatásból épült fel, működési költségeihez azonban már a város is hozzájárult. Végül a magánszemélyek adományai jöhetnek szóba, elsősorban a németeknél jelentős ez a finanszírozási forma.

Határozatok

1995 – a városi képviselőtestület megszavazza a szervezési és működési szabályzatát, melyben még nem szerepel Kisebbségi Bizottság sem állandó, sem ideiglenes, sem albizottsági minőségben. Az SZMSZ tizedik fejezete szól a kisebbségi önkormányzatokról: felsorolja a városban működő kisebbségi önkormányzatokat: német, horvát, cigány, szerb, akik működését a Polgármesteri Hivatal belső szervezeti egysége és a kisebbségi referens segíti; a kisebbségi önkormányzatok SZMSZ-eit a városi jegyző köteles kihirdetni, A közgyűlés feladat és hatáskörét -a hatósági, valamint a közüzemi szolgáltatásokkal összefüggő feladat és hatáskörök kivételével- a kisebbségi önkormányzatok testületeire, azok kezdeményezése alapján átruházhatja; végül a helyi kisebbségi önkormányzatok kezdeményezésére a közgyűlés a Nek tv. 27.§ 1/ bek. alapján a kisebbségi önkormányzatok önállóságát nem sértő rendeletet alkot, melyben meghatározza az együttműködés konkrét formáit. Erre majd csak 2001-ben kerül sor.

1996-ból az első határozat – a Közoktatási Bizottság javaslatára nemzetiségi intézményekben 1995-től (visszamenőleg) biztosítani kell az idegennyelv-tudási pótléket. A kisebbségi önkormányzatok 1996 évi költségvetési keretének felosztása: egyeztetett erről a kisebbségi önkormányzatok, a Kisebbségi Bizottság és a Költségvetési Bizottság. Eszerint mind az öt kisebbségi önkormányzat: bolgár, cigány, horvát, német, szerb egyenként 600 ezer forint támogatást kapott működési költségre. Egyéb működési előirányzathoz való hozzájárulás: bolgár 1 millió, cigány 1970 ezer, horvát 1865 ezer, német 1865 ezer, szerb 300 ezer. Összesen a kettő tízmillió. Az ezévben újonnan létrejövő bolgár kisebbségi önkormányzat megjelenésével a Kisebbségi Bizottság összetétele is kibővült két fővel, egyrészt a bolgár kisebbségi önkormányzat részéről, másrészt a települési önkormányzat részéről. 1996. júniusában a Kisebbségi Bizottság saját szervezési és működési szabályzatot irányoz elő, amit a települési önkormányzat elfogad. Év végén a Kulturális Bizottság javaslatára a települési önkormányzat képviselőtestülete megválasztja a Horvát Színház igazgatóját, a Kisebbségi Bizottság nem tárgyalja az ügyet, de a Kulturális Bizottságban ülő kisebbségi szakértők véleményezik az előterjesztést.

1997 – Pécs városi önkormányzata együttműködési megállapodást köt a Baranya Megyei Önkormányzattal Pécs város történelmi, kulturális értékeinek megőrzése, az ellátás javítása, a terület arculatának kedvező irányú változtatása érdekében. A város külügyi koncepciójában valamennyi bizottság 1997-ben napirendre tűzi és megvitatja és értékeli a testvér- és partnervárosi kapcsolatokat, azokra vonatkozó fejlesztési elképzeléseket, továbbá elemzi a város egyéb nemzetközi kapcsolatait, különös tekintettel arra, hogy saját bizottsága szakterületén hogyan tehetné előbbé, eredményesebbé az együttműködés különböző formáit. A Független Cigány Szövetség Baranya Megyei Szervezete 1991. évi lengyelországi tartozásának (kb. 270 eFt összegű) kiegyenlítésével kapcsolatos előterjesztést nem fogadta el, tekintettel arra, hogy a döntéshez minősített többségű szavazati arányra lett volna szükség. A Magyarországi Szerb Ortodox Egyház kérelmezte, hogy a belvárosban egy ingatlant térítésmentesen használhasson határozott időre és meg is kapta ezt a lehetőséget. Később azt a

Budai Szerb ortodox Egyház megvásárolta a várostól. A város együttműködési aláírást írt alá Krakkó városával. A Lorenzó Lakásépítési és Támogatási Kht.-ba tagokat delegál a közgyűlés képviselőtestülete. Ebben az évben kerül sor a város kulturális koncepciójának kidolgozására is, melyben a Kulturális Bizottság, a Közművelődési, Közoktatási és Sportiroda, a város kulturális intézményei, a kulturális egyesületeket, és civil szervezetek vettek részt. Ebben az évben kezdődik el a város közmunka programja is. Végül a város és a megye együttműködésében közös alaptól kezdik finanszírozni a térség nemzetiségi kutatásait. E célra közalapítványt hoznak létre és közösen jelölnek bele kuratóriumi tagokat.

1998 – ebben az évben a város turizmusfejlesztési koncepciót tervez. Hozzájárul ahhoz, hogy az Etnikai Fórum Pécsi Szervezete részére önkormányzati tulajdonú, nem lakás céljára szolgáló helyiség iroda céljára, 1998.december 31-ig bérbeadásra kerüljön bérleti díj fizetésének mellőzésével, de az esetleges karbantartási költségek, valamint a közüzemi szolgáltatások díjának megfizetési kötelezettségével. A Kisebbségi Bizottságban személyi változás történik: a cigány kisebbségi önkormányzat részéről Csonka Edit helyét Bogdán József veszi át. Elfogadják az „Aktuális kisebbségi kérdések” című beszámolót, létrehozzák a Kisebbségkutató Közalapítványt, melynek működéséhez évi egymillió forintot biztosítanak. Kuratóriumi tagok: Füzes Miklós, Gyurok János, Báling József, Blazsetin István, Hoóz István, Meláth Ferenc, B. Szalay Andrea, Frankovics György, Vukovics Koszta, Gjurrov Alexander. EB tagok: Bimbó Istvánné, Ódor Imre, Horváth Csilla. A város új közoktatás-fejlesztési tervet terjessze a megyei egyeztető bizottság elé. Ebben megnevez egy horvát és két német nemzetiségi óvodát, a Magyar-Német Nyelvű Iskolaközpontot (általános és középiskola) és a Miroslav Krleža Általános Iskolát, Gimnáziumot és Diákotthont, Gandhi Alapítványi Gimnáziumot. Ebben az évben tárgyalta a Cigány Kisebbségi Önkormányzat helyiségének ügyét, melyet a város a kisebbségi önkormányzatnak térítési díj mellőzésével bérbe adott a város. Ugyanakkor bérleti szerződést kötött a Pécsi Zsidó Hitközséggel is, nekik pénzért.

1999-ben a pécsi közgyűlés határozatot hoz arról, hogy kisebbségi szakértőket delegáljon szakbizottságokba. Így a közoktatási bizottságba egy német, a kulturális bizottságba egy horvát, míg az egészségpolitikai és szociális bizottságba egy cigány külső szakértő került. Működési előlegként a cigány önkormányzat részére 250.000 Ft-ot ítélték meg. A közoktatási és a kulturális bizottság ügyrendjébe bekerült, hogy 5 képviselőből és 6 külső szakértőből áll. Baumgartner Sándor képviselőt kisebbségi tanácsnökká választják, aki az Önkormányzati törvény 21. paragrafusának megfelelően a települési képviselők közül kerül ki, s feladata, hogy ellássa az Önkormányzat hatáskörébe tartozó kisebbségi feladatok összehangolását, felügyeletét. Részletesebben,

1. képviseli a Közgyűlést a Pécsi Kisebbségi Önkormányzatok Társulásában;
2. a polgármester megbízásából elkészíteti, figyelemmel kíséri és a Közgyűlés elé terjeszti a város kisebbségi koncepcióját;
3. közreműködik az Önkormányzat költségvetése, a kisebbségekre vonatkozó részének kidolgozásában;
4. a Közgyűlés által meghatározott irányelvek alapján koordinálja az Önkormányzat kisebbségi politikáját;
5. figyelemmel kíséri a város kisebbségi koncepciójának végrehajtását;
6. résztvesz a Kisebbségi Társulási Tanács ülésein;
7. előzetesen véleményt nyilvánít a Polgármester által előterjesztendő kisebbségi politikáról szóló éves beszámolórol;
8. előzetesen véleményezi, a kisebbségi politikára vonatkozó határozat-tervezeteket;
9. jogosult a kisebbségeket érintő rendelet-tervezetek előterjesztésére;

10. koordinálja a települési önkormányzat és a kisebbségi önkormányzatok közötti párbeszédet;
11. figyelemmel kíséri és tanácskozási joggal résztvesz a Költségvetési Bizottság kisebbségek költségvetési támogatására vonatkozó előterjesztéseinek megtárgyalásán;
12. feladatainak ellátása során tájékoztatást és információkat kérhet a szakirodaktól a kisebbségeket érintő ügyekben;
13. előzetesen véleményt nyilvánít a bizottságok kisebbségi szakértő tagjainak megválasztásáról;
14. képviseli az önkormányzatot a kisebbségi rendezvényeken;
15. kapcsolatot tart a városban működő kisebbségi önkormányzattal nem rendelkező kisebbségi egyesületekkel, szervezetekkel;
16. ellát minden olyan feladatot, amellyel kisebbségi ügyekben a Polgármester vagy a Közgyűlés megbízza.

A lakásfejlesztési és gazdálkodási bizottság ügyrendjében kinyilvánítja, hogy az 5 fő képviselő és a 4 fő külső szakértő munkáját további két meghívott is segíti, egyikük a Cigány Kisebbségi Önkormányzat elnöke, másikuk ügyintézői minőségben a Lakás és Helyiséggazdálkodási Egység vezetője. A bizottság felvállalja, hogy munkája során együttműködik több szervvel és szervezettel, a tizenegy felsorolt közül az első két helyen a Cigány Kisebbségi Önkormányzat és az Etnikai Fórum szerepel. Ugyanebben az évben az Etnikai Fórum részére az Önkormányzat ingyenes irodahelyiséget biztosít. A Lakásfejlesztési és Gazdálkodási Bizottság szociális és lakásépítési programot dolgoz ki, melynek része a Lorenzó Kht. Részére 5 millió forint utalása szociális lakásépítési akcióhoz, valamint tervezi a veszélyeztetett városrészek rehabilitációs programjának megvalósítását, amire 3 millió forintot különít el. A Gazdasági, Tulajdonosi- és Vállalkozási Bizottság előterjesztése nyomán az Etnikai Fórum rendelkezésére bocsát három részletben: - a munkabérek előfinanszírozására a szerződés aláírását követően azonnal 2.200.000,- Ft-ot, 1999. július 1-jéig 1.500.000,- Ft-ot és 1999. szeptember 1-jéig 1.500.000,- Ft-ot. A város támogatási szerződést köt a Cigány Kulturális és Közművelődési Egyesülettel és a Cigány Kisebbségi Önkormányzatok Baranya Megyei Szövetségével, melynek keretében közterület-fenntartási közmunka programja megvalósítására 57.000.000,- Ft-os forrást biztosít. Ebben az évben állapodnak meg a Kisebbségi Társulási Tanács létrehozásáról az akkor még 7 kisebbségi önkormányzat érdekvégyesítési fórumának, valamint a kisebbségek közötti támogatások összegét a következőkben határozzák meg: A rendelkezésre álló 13 M Ft felosztását az alábbiak szerint fogadja el az 1999. évre vonatkozóan, mely magában foglalja valamennyi kisebbségi önkormányzat 700 e Ft-os működési költségét.

Bolgár Kisebbségi Önkormányzat	1,6 M Ft
Cigány Kisebbségi Önkormányzat	2,4 M Ft
Görög Kisebbségi Önkormányzat	1,35 M Ft
Horvát Kisebbségi Önkormányzat	2,2 M Ft
Lengyel Kisebbségi Önkormányzat	1,35 M Ft
Német Kisebbségi Önkormányzat	2,5 M Ft
Szerb Kisebbségi Önkormányzat	1,6 M Ft

Az 1997-ben módosított önkormányzati törvény és az 1996-ban módosított kisebbségi törvény értelmében Kisebbségi Társulási Tanácsot hoznak létre, melyben a települési önkormányzat megállapodást ír alá a bolgár, cigány, görög, horvát, lengyel, német, szerb kisebbségi önkormányzati elnökökkel. A megállapodás célja a Társulásban résztvevő települési, illetve kisebbségi önkormányzatok feladat- és hatáskörébe tartozó helyi közügyek intézéséhez szakmai segítségnyújtás a helyi feladatok hatékonyabb, célszerűbb megoldása, a közös célkitűzések eredményesebb megvalósítása érdekében. A Társulás nem jogi személy, eredetileg 8 főből áll, a települési önkormányzat és a kisebbségi önkormányzatok 1-1 főt

delegálnak, létrehozása a helyi önkormányzat kisebbségi feladatokkal kapcsolatos ellátási kötelezettségét nem érinti.

Társulási Tanács feladat- és hatásköre:

a.) Általános feladat- és hatáskör:

- Az alkotmányban, valamint a "Nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól" szóló törvényben foglaltak szerint elősegíti a városban élő nemzeti és etnikai kisebbségek egyéni és közösségi jogainak érvényesülését, kulturális autonómiájuk megvalósulását.
- Összhangba hozza a kisebbségek egyéni és kollektív érdekérvényesítését és védelmét a város érdekeivel, terveivel, rendeleteivel és határozataival.
- Koordinálja a települési önkormányzat és a város kisebbségi önkormányzatai közötti kapcsolatokat, egyeztetni azok érdekeit, véleményeit, intézkedéseit.
- Támogatja - szakmai munkával, véleménnyel - a város által fenntartott intézményekben folyó kisebbségi és oktatási tevékenységet (óvodák, iskolák, iskolai tagozatok, intézmények, stb.) elősegíti a kisebbségi jogok érvényesülését.
- Véleményezi a város által fenntartott kisebbségi intézmények, szervezetek, egyesületek munkáját szakmai tanácsokkal segíti, támogatja, és összehangolja a város terveivel, intézkedéseivel.
- Állásfoglalást alakít ki a kisebbségeket érintő kérdésekben.
- (Javaslatot tesz a város Közgyűlésének kisebbségi szervezetek, egyesületek anyagi támogatására, anyagi támogatások iránti kisebbségi igényeket véleményezi az érintett kisebbségi önkormányzatok előzetes döntése alapján.

b.) Speciális feladat- és hatáskör kisebbségi ügyekben:

- Városi közgyűlés kisebbségeket érintő döntéseinek előkészítésében való részvétel,
- Kisebbségi ügyekben való előterjesztés vagy önálló indítvány sürgősségi tárgyalásának kezdeményezése, arra való ajánlástétel,
- Közgyűlési kisebbségi ügyekben hozott döntései, végrehajtásának megszervezése, ellenőrzése,
- Kisebbségi ügyekben testületi előterjesztések elkészítése azok előzetes megtárgyalása,

2.) Társulási Tanács működési feltételeinek biztosítása:

Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata kötelezettséget vállal arra, hogy a Társulási Tanács működésének anyagi és tárgyi feltételeit biztosítja az alábbiak szerint:

- a.) Társulási Tanács üléseinek megtartására a Városháza épületében irodahelyiséget biztosít.
- b.) Társulási Tanács működésére 1999. évben 3 M Ft-ot biztosít az 1999. évi városi költségvetésben személyi és dologi kiadások fedezetül, ezen összeget a Társulási Tanács működéséhez, feladat- és hatáskörének ellátásához kötötten használhatja fel, illetve képezhet belőle tartalékot.

- c.) Ezt követően a támogatás összege a tényleges kiadásokhoz és a végzett feladatok jellegéhez igazodik, és külön megállapodásban kerül meghatározásra azzal, hogy nem lehet kevesebb, mint az 1999. évben megállapított támogatás összege.

3.) Társulási Tanács működése:

- a.) Társulási Tanács alakuló ülésén kimondja megalakulását tagjai közül elnököt, illetve elnökhelyettest választ, akik megállapodás szerint jogosultak a Társulási Tanács képviselőjére.
- b.) Társulási Tanács döntését ülésén határozattal hozza.
Az ülést az elnök, illetve a Tanács által felhatalmazott képviselő hívja össze és vezeti.
Társulási Tanács üléséről jegyzőkönyvet kell készíteni.
- c.) Társulási Tanács akkor határozatképes, ha ülésén a tagok 50%-a +1 fő van jelen, határozathozatalhoz a jelenlévő képviselők 50%-a +1 igen szavazata szükséges.
A Társulási Tanács tagjai egy-egy szavazattal rendelkeznek.
- d.) Társulási Tanács működésének részletes szabályait saját maga állapítja meg.

5.) Társulási Tanács működésének ellenőrzését, a kisebbségi önkormányzatok elnökei Pécs Város Polgármesterével együttesen, a Polgármesteri Hivatal közreműködésével látja el.

A Budai Szerb Ortodox Püspökség megvásárolja a várostól azt az ingatlant, amelyben a pécsi szerbek istentiszteleteiket tartják 2,5 millió forintért. Ebben az évben kezdődik meg Pécs és Tuzla testvérvárosi kapcsolatának kiépítése, melyben nagy szerepet vállal a horvát kisebbségi önkormányzat. Kiírják a Pécsi Horvát Színház igazgatói pályázatát, a pályázatot véleményezheti a horvát kisebbségi önkormányzat, a pécsi horvát színház közalkalmazotti tanácsa, de mellettük két országos színházi szervezet és minisztériumi véleményezés is szerepel. A Gandhi Közalapítvány számára négy lakás bérelhető az önkormányzat által gondozott lakásokból. A város támogatási szerződést ír alá a Khetanipe Egyesülettel, mely alapján 1 millió forinttal támogatja az egyesületet.

2000-ben a Kisebbségkutató Közalapítványba új kuratóriumi és ellenőrző bizottsági tagokat jelölnek. Labodáné Lakatos Szilviát és Baumgartner Sándort. Valamint szeretnék felemelni 1-1 fővel a létszámot, ha ez sikerül, akkor Mischinger Istvánnal és Dr. Gáspár Gabriellával egészülne ki a két grémium. Baumgartner Sándor kikerül a város Sportbizottságából, Labodáné Lakatos Szilvia bekerül az Európai Integrációs Bizottságba. Meghosszabbítják az Etnikai Fórum irodabérleti szerződését, vagyis, hogy továbbra sem kelljen pénzt fizetnie érte. Módosítják a Kisebbségkutató Közalapítvány alapító okiratát. Az Etnikai Fórum haszonkölcsön szerződés keretében újabb ingyenes ingatlanhoz jut, melyet kizárólag foglalkoztatáspolitikai célokra használhat. A város elhalasztja a Roma Gyermekekért Közalapítvány létrehozásának megtárgyalását, mivel a kérdést a KTT még nem tárgyalta (Június). Szeptemberben azonban a város és a cigány kisebbségi önkormányzat közös közalapítványt hoz létre Roma Gyermekekért néven, melyben 200-200 ezer forint alaptőkét tesznek. A kuratórium elnöke Baumgartner Sándor, a közalapítvány a Frankel Leó utcai óvodát működteti. Baumgartner Sándor a KTT első elnökeként előterjeszti az első jelentést a kisebbségek helyzetéről a városi közgyűlés elé. A kulturális bizottságba szakértőként bekerül Kosztics István és Vidákovics Antal. A város végül szociális városfejlesztési programot hirdet meg.

2001-ben a Cigány Szociális és Művelődési Módszertani Bázis ingyenesen irodahelyiséget kap bérbe a várostól. Az Etnikai Fórum Országos Foglalkoztatási Közalapítvány támogatási szerződéssel a Közmunkaprogram terhére 3,5 millió forint támogatásban részesül. A Fellbach város által adományozott szobrot felállítják a Fellbach téren mint a testvérvárosi kapcsolat szimbólumát. A Város támogatja a Zsutipe Kulturális és Sportegyesületet 1 fő közhasznú dolgozó foglalkoztatására, évi 262 ezer forint erejéig. A cigány kisebbségi önkormányzat lakásépítési programjához önkormányzati telkeket kedvezményesen értékesít és segíti a cigány kisebbségi önkormányzatot a Gazdasági Minisztérium lakásépítő programjában pályázat beadásához. Szintén a programon belül a Cigány Önkormányzat részére kedvezményes lakótelek vásárlást biztosít. Új SZMSZ-t fogad el a városi önkormányzat, melynek kisebbségekre vonatkozó részei bővülnek, konkrétabb formát nyernek, szintén elkülönítetten, a tizedik fejezetben:

1. Pécs város közigazgatás területén német, horvát, cigány, szerb, **görög, lengyel, bolgár, ukrán, ruszin** kisebbségi önkormányzatok működnek.
2. A kisebbségi önkormányzatok működését a jegyző, a Polgármesteri Hivatal belső szervezeti egysége, a kisebbségi referens és a **kisebbségi tanácsnok** segíti.
3. A kisebbségi önkormányzatok szervezetére és működésére vonatkozó szabályzatot tartalmazó határozatot a jegyző köteles kihirdetni az elektronikus vagy írott sajtó útján.
4. A közgyűlés feladat és hatáskörét - a hatósági, valamint a közüzemi szolgáltatásokkal összefüggő feladat és hatáskörök kivételével- a kisebbségi önkormányzatok testületeire, azok kezdeményezése alapján átruházhatja, **illetve társulások formában együttműködik a kisebbségi önkormányzatokkal.**
5. A helyi kisebbségi önkormányzatok kezdeményezésére a közgyűlés a Nek tv. 27.§ 1/ bek. alapján a kisebbségi önkormányzatok önállóságát nem sértő rendeletet alkot, melyben meghatározza az együttműködés konkrét formáit.

Az SZMSZ a Kisebbségi Társulási Tanács belefoglalásával bővül, mely a települési önkormányzat és a kisebbségi önkormányzatok együttműködésének fórumául szolgál. A Társulási Tanács tagjai a Pécssett működő kilenc kisebbségi önkormányzat 1-1 képviselője, valamint a közgyűlés mindenkor Kisebbségi Tanácsnoka (azaz 10 fő). A Társulási Tanács elnökének a tagok a Kisebbségi Tanácsnokot választják. A Társulási Tanács koordinálja a települési önkormányzat és a város kisebbségi önkormányzatai közötti kapcsolatokat, egyezteteti azok érdekeit. Szakmai véleményével támogatja a város által fenntartott intézményekben folyó kisebbségi és oktatási tevékenységet, elősegíti a kisebbségi jogok érvényesülését. A Társulási Tanács a kisebbségeket érintő ügyekben készült és a bizottságok, illetve a közgyűlés elé kerülő előterjesztéseket előzetesen véleményezi. De ez a véleményezés nem kötelezi sem a bizottságokat, sem a képviselőtestületet. A Társulási Tanács jogosult kisebbségi ügyekben való előterjesztés vagy önálló indítvány sürgősségi tárgyalásának kezdeményezésére, arra való ajánlástételre, de maga előterjesztést vagy önálló indítványt nem adhat be, csak a Kisebbségi Tanácsnok. Amennyiben a Társulási Tanács feladatkörében olyan ügy megtárgyalására kerül sor, mely egy, illetve több bizottság hatáskörébe tartozik, (költségvetés, egyéb szakmai kérdések) egy vagy több bizottsággal együttes ülést tarthat, s ott tulajdonképpen csak mint véleményező testület vehet részt.

2002 – a városháza felirat vitája bepillantást enged az önkormányzati döntéshozás hosszas folyamatára. A képviselőtestület megszavazta 2002 márciusában, hogy a városháza épületének homlokzatán magyarul és a hét kisebbség nyelvén jelenjen meg egy táblán a „Városháza” felirat. Eszék városával közös uniós pályázatot nyújt be helyi önkormányzati köztisztviselők és helyi civil szervezetek képviselőinek képzésére a fenntartható fejlődés

elveinek megfelelően. Újvidékkel partnervárosi megállapodást köt, a közös európai hagyományokra és a békés változások tapasztalataira, továbbá a két nép történelmi kapcsolataira való tekintettel (gazdasági, kulturális, kisebbségi, oktatási, stb. területen). Támogatja a munkanélküli roma dajkák foglalkoztatását a közmunkaprogram keretében: 8 főnek adnak munkát óvodáknak, egyéb gyermekjóléti intézményekben, 8 hónapig. Pécs és Olomouc között partnervárosi kapcsolat kialakítását kezdeményezi. Felújítja a Magyar-Német Nyelvű Iskolaközpontot, melyhez 11 millió forintot biztosít. A Kulturális Bizottsági szakértői feladatról lemond Kosztics István. Az Etnikai Fórum 5 millió forintos jelzálogkölcsönt vesz fel a bérelt irodahelyiségre. A város 1 millió Ft-tal támogatja a Cigány Kulturális és Közművelődési Egyesület Rác Aladár Közösségi Ház működését. A Khetanipe Egyesület részére ingyensen irodahelyiséget biztosít.

2003 – bekerül a kulturális bizottságba Vidákovics Antal, az Oktatási Bizottságba pedig Frank Gábor. Módosítják a Pécsi Horvát Színház alapító okiratát. A város úgy dönt, hogy részt vesz a megnövekedett létszámú Kisebbségi Társulási Tanács munkájában, ezentúl Kablár János kisebbségi tanácsnok képviseli. Az új tagok a ruszin és az ukrán kisebbségi önkormányzatok elnökei, így a testület ezentúl 10 fős. Új feladatköre: a Kisebbségi Társulási Tanácsban résztvevő kisebbségi önkormányzatok részt vesznek a város nemzetközi kapcsolatainak alakításában és ápolásában. Ezenkívül együttműködési megállapodást is köt a kisebbségi önkormányzatokkal. Meghosszabbítja Cigány Szociális és Művelődési Módszertani Bázis és a Khetanipe Egyesület ingyenes irodabérletét. Biztosítja a Miroslav Krleža Horvát – Magyar Oktatási Központ fejlesztéséhez szükséges pályázati önrészt és a felújításhoz összesen 110 millió forintot biztosít. Támogatja a Kisebbségkutató Közalapítványt 100 ezer forinttal annak egyik konferenciakötetének kiadására. Támogatja a Hindu-Magyar Kulturális Alapítványt 50 ezer forinttal. Támogatási szerződéssel támogatja a Dél-Dunántúli Romák Szövetsége Egyesületet, melynek elnöke Várnai Márton, 16 fő egyévi foglalkoztatására. Támogatja a Pécsi Roma Egyesületet a Közmunkaprogram terhére 434 ezer forinttal. Közhasznú foglalkoztatás támogatására pályázatot ír ki, melynek keretösszege 5,5 millió forint. Megerősíti az Eszék és Pécs városok között harminc éve fennálló testvérvárosi szerződést, elsősorban gazdasági és infrastrukturális beruházások fejlesztésének, a térség gazdasági fellendítése céljából. Módosítja a Kisebbségkutató Közalapítvány személyi összetételére vonatkozó bejegyzéseit, azok időközbeni változása miatt. Támogatja az Etnikai Fórum Pécsi Szervezetének PHARE projektjét, 3,2 millió forinttal.

2004 – Zlatko Prica horvát festőművész emlékére emléktáblát helyeznek el a belvárosban magyar és horvát nyelven. Valamint szintén a belvárosban emlékművet állítottak fel a Roma Holocaust emlékére. A Pécsi Horvát Színház igazgatói posztjára pályázatot ír ki, a véleményező bizottság tagjai NKÖM egy delegáltja, a várostól két fő, két országos színész szervezet és a színháztól egy fő. A város átadja a Koch Valéria Óvoda, Általános Iskola és Középiskola fenntartói jogát 10 évre a Magyarországi Németek Országos Önkormányzatának. Együttműködési megállapodást ír alá Karlsruhe városával a közös E-Content pályázat kapcsán. A Pécsi Roma Egyesületet évi 434 ezer forinttal. Javasolja az NKÖM-nak, hogy Vidákovics Antalnak adjon felmentést a színházigazgatói pozíció ellátásának felsőfokú végzettségre vonatkozó feltétele alól. A város új külügyi stratégiát dolgoz ki, melyben prioritást élvez a város külkapcsolatai szereplőinek a partnerség elvén történő együttműködése, az Európai Unió kívüli kisebbségek sorsának figyelemmel kísérése, különös tekintettel a civil szervezetekre és a város sok nemzetiségű jellegére, ezért SZMSZ-ét kiegészíti azzal, hogy az illetékes kisebbségi önkormányzat véleményét ki kell kérni minden olyan esetben, ami az adott kisebbséget érinti és be kell őket vonni a külügyi munkába. Egyúttal a Közgyűlés felkéri az Ifjúsági és Civil Kapcsolatok Bizottságát, Kisebbségi Önkormányzatok Társulási Tanácsát, Gazdasági-

Tulajdonosi és Vállalkozási Bizottságot és a Költségvetési Bizottságot vizsgálják meg az Etnoregionális Központ Pécs városába telepítésének lehetőségét. A közgyűlés elfogadja Kablár János kisebbségi tanácsnok éves beszámolóját. A város az Európai Kulturális Fővárosa pályázat előkészítésében szorgalmazza a regionális nemzetközi kapcsolatokat, a testvérvárosi kapcsolatok beépítését, és megbízza az Európa Centrum Kht-t a pályázat elkészítésével. Kinevezi Vidákovics Antalt a Pécsi Horvát Színház igazgatójának.

2005 – az Etnikai Fórum további két irodahelyiséget kap ingyen bérbe. Labodáné Lakatos Szilvia Külügyi, Európai, Integrációs és Informatikai Bizottsági szakértői megbízását visszavonja. A Pécsi Roma Egyesületet támogatja 200 ezer forinttal a Közmunkaprogram terhére. Támogatja a Khetanipe a Romák Összefogásáért Egyesületet 300 ezer forinttal a Közmunkaprogram terhére. A Miroslav Krleza Horvát-Magyar Oktatási Központ konyharekonstrukció építési munkáira kiírt hirdetmény nélküli tárgyalásos közbeszerzési eljárás jogszabályi feltételeit a Közbeszerzési Döntőbizottság nem találta megalapozottnak, ezért az eljárást eredménytelennek nyivánítja, egyúttal nyílt közbeszerzési eljárás lefolytatása mellett dönt. Az intézmény konyharekonstrukciójának beruházásához és eszközbeszerzéséhez szükséges önkormányzati 53.285.243.- Ft saját forrást 2006. évi kötelezettségvállalással biztosítja. A kiírt nyílt közbeszerzési eljárás nyertes ajánlattevője a ZÁÉV Rt.

2006 – a város 100 ezer forinttal támogatja a Szlavisztika alapítványt a "Kultúrák Dialógusa a soknyelvű Európában" című konferencia tanulmánykötetének nyomdaköltségére. A Közgyűlés a külügyi tanácsnoknak az 511/2002.(11.28.) számú határozatának mellékletében meghatározott feladatkörét az alábbiakkal egészíti ki: kapcsolatot tart a városban működő kisebbségi önkormányzatokkal, illetve az általuk létrehozott Kisebbségi Társulási Tanáccsal. A város külügyi szabályzatába bekerül, hogy a Külügyi Bizottság koordinálja az Önkormányzat kapcsolatait a városban lévő nemzetközi partnerekkel (konzulok, tiszteletbeli konzulok, egyéb külföldi érdekeltségű szervezetek), valamint a kisebbségi önkormányzati és civil szervezetekkel, azok külügyi tevékenysége vonatkozásában. És ezügyben a külügyi tanácsnok is kapcsolatot tart fenn velük. A Miroslav Krleza Horvát-Magyar Oktatási Központ tervezési díjának kifizetésére bruttó 10.375.000.-Ft forrást biztosít. Elfogadja Kablár János kisebbségi tanácsnok éves beszámolóját. A Közgyűlés úgy dönt, hogy a Miroslav Krleza Horvát-Magyar Oktatási Központ konyharekonstrukcióra biztosított bruttó 119.593.437,-Ft forrás teljes egészében felhasználható. A Kisebbségi Társulási Tanács a „Pécs Európa Kulturális Fővárosa 2010” projekt programjára előterjesztést nyújt be, *a Pécssett élő kisebbségek részvételéről a „Pécs Európa Kulturális Fővárosa 2010.” projekt megvalósításában* címmel. Az előterjesztés egyrésztől komolytalan, mivel összehordott, koordinálatlan eseményeket sorol fel, másrésztől olyan igényeket támaszt a város felé, melyeket az nem vesz egyszerűen figyelembe, pl. Nemzetiségek Háza üzemeltetése a város által, de annak bevételei a kisebbségi önkormányzatoké. 2006. május 11. azóta nincs adat.